

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. X

MIASTO I GMINA POLANÓW

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM X

MIASTO I GMINA POLANÓW

Redakcja

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO–POLANÓW 2010

ABSTRACT: Rączkowski Włodzimierz, Sroka Jan (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. X: *Miasto i Gmina Polanów* [History and Culture of the Sławno region, Vol. X: Town and Polanów Community]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2010. Pp. 456, figs 116, colour plates 46. ISBN 978-83-7591-142-8. Polish text with German summaries.

These are studies of aspects of history and culture of the Polanów region [Pomerania, Poland]. The unique landscape has been shaped since the last glaciation. It was also human being who got and impact on changes in landscape. The concept of the palimpsest allows to identify the processes of introducing new and erasing existing elements of landscape. To some extent people got a respect to existing in landscape features (e.g. burial mounds). Today it is difficult to find out the same approach. The fantastic historic tradition and beauty of landscape are under threat. Can we learn anything from the past? The aim of the collection of paper is to bring the history nearer. The knowledge about the past of the region will allow to understand the landscape and protect it as well as create a new social approach to the future.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2010

© Copyright by Authors

Na okładce: Wiesława Pietrzak, *Złota jesień w Polanowie*, 1977, olej, 61 × 92 cm
(zbiory prywatne)

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Zachodniopomorskiego oraz Urzędu Miasta i Gminy Polanów

Województwo
Zachodniopomorskie

Zachodniopomorskie
Mecenasem Kultury

Redaktor: *Katarzyna Ceglarz*

Łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Wydawca/Herausgeber:

Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2

Wydawnictwo „Region”, 81-574 Gdynia, ul. Goska 8

www.region.jerk.pl

ISBN: 978-83-7591-142-8

Druk/Druck: Totem – Inowrocław

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno), <i>Pamięć w krajobrazie? O tradycji i niefrasobliwości</i>	7
WACŁAW FLOREK (Słupsk), <i>Rzeźba terenu gminy Polanów na tle budowy geologicznej i morfogenezy krajobrazu</i>	19
IGNACY SKRZYPEK (Koszalin), <i>Z pradziejów gminy Polanów</i>	39
ŁUKASZ BANASZEK, WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), <i>Archeologia w lesie. O identyfikacji stanowisk archeologicznych w gminie Polanów (i nie tylko)</i> . .	117
ARTUR TOTA (Kępiny), <i>Kurhany we wsi Żydowo – ocalony zabytek</i>	133
KRZYSZTOF CHOCHUŁ (Słupsk), <i>Polanów i okolice w zasobie archiwum Państwowego w Koszalinie Oddział w Słupsku</i>	141
ANDRZEJ CHLUDZIŃSKI (Pruszcz Gdański), <i>Nazwy miejscowe miasta i gminy Polanów (wybór)</i>	151
JÜRGEN LUX (Schönaich, Niemcy), <i>Die Entstehung der Stadt Pollnow vor 700 Jahren mit einer Darstellung der Besitzverhältnisse des Schlosses und der Stadt vom Mittelalter bis zur Neuzeit</i>	175
TOMASZ SIEMIŃSKI (Bytów), <i>Święta Góra w Polanowie</i>	185
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Na dachu Pomorza – dawna kartografia i ikonografia gminy Polanów</i>	199
JOANNA PLIT (Warszawa), <i>Przestrzenne zmiany zasięgu lasów i gospodarowania w lasach gminy Polanów w ciągu ostatnich 400 lat</i>	269
ZBIGNIEW SOBISZ (Słupsk), <i>Parki dworskie gminy Polanów. Część 1</i>	289
MARIA WITEK, WALDEMAR WITEK (Szczecin), <i>Zespoły folwarczne w krajobrazie kulturowym gminy Polanów</i>	305
KONSTANTY KONTOWSKI (Darłowo), <i>Cmentarze gminy Polanów</i>	331
ARTUR DROPKO (Polanów), <i>Życie gospodarcze Polanowa w latach 1918–1945</i> . . .	353
STEFAN ŻURAWSKI (Słupsk), <i>Rady narodowe Ziemi Polanowskiej w latach 1945–1978</i>	381

MAREK JANKOWSKI (Koszalin), <i>Koncepcja programowo-przestrzenna Rynku Staromiejskiego w Polanowie</i>	421
Indeks osób	435
Indeks nazw geograficznych	447
Lista adresowa Autorów	454

Z pradziejów gminy Polanów

IGNACY SKRZYPEK (KOSZALIN)

Wstęp

W poznawaniu przeszłości wielu społeczeństw zamieszkujących różne regiony Pomorza Zachodniego znaczące pole przypada archeologii – nauce historycznej rekonstruującej na podstawie znalezisk materialnych świat codziennej aktywności człowieka w najstarszych dziejach, kiedy nieznane było jeszcze pismo.

Pozostałością po dawnych mieszkańcach tych ziem są źródła archeologiczne pozyskiwane drogą: wykopalisk, badań sondażowych, powierzchniowych, ratowniczych, ale często mają także charakter znalezisk przypadkowych, darów czy przekazów (choć te ostatnie obecnie są rzadkim zjawiskiem). Mało kto na co dzień zdaje sobie sprawę z bogactwa i różnorodności śladów pozostawionych przez egzystujące w pradziejach gromady ludzkie. Odnajdywane i „odczytywane” przez archeologów zabytki prahistoryczne pozwalają prześledzić całe tysiąclecia zmagania człowieka z przyrodą w celu stworzenia dla siebie dogodnych warunków do życia i przekształcania otoczenia.

W całej historii archeologii jako nauki dominujące znaczenie mają studia regionalne, dotyczące jakiegoś terenu wykreślonego przez granice administracyjne bądź krainę geograficzną o wyróżniających się cechach. Na takich niewielkich obszarach obejmujących lokalny kontekst przeszłych zjawisk społeczno-kulturowych łatwiej jest zaobserwować zmiany, jakie zachodziły w społecznościach egzystujących w podobnych warunkach fizyczno-geograficznych. Badania regionalne stanowią niezwykle istotną domieszkę nowoczesnej nauki, wartą propagowania wśród społeczności lokalnych, których przeszłości bezpośrednio dotyczy.

Opierając się na źródłach archeologicznych, czyli materialnych świadectwach obecności człowieka na terenie dzisiejszej gminy Polanów, pragnę przedstawić rekonstrukcję osadnictwa z perspektywy lokalnych uwarunkowań procesów kulturowych.

1. Podstawowe cechy krajobrazu

Obszar gminy Polanów, którym się w tym opracowaniu zajmuję, nie stanowi wyodrębniającej się jednostki krajobrazowej. Jest to wycinek Pobrzeża Koszalińskiego, które jest częścią Pobrzeży Południowobałtyckich (Kondracki 1980: 269–272). Geograficznie obszar gminy leży na styku Pojezierza Drawskiego i Wysoczyzny Bytowskiej. Administracyjnie natomiast gmina Polanów stanowi wschodnie rubieże województwa zachodniopomorskiego i graniczy z gminami: Bobolice, Miastko, Kępice, Malechowo, Sianów i Manowo. Szczególnym rysem tego obszaru jest rzeka Grabowa, największy dopływ Wieprzy, która bierze początek w okolicach Starego Żeliborza, przepływa przez Polanów i uchodzi do Wieprzy pomiędzy Darłówkiem a Darłowem, sztucznym przekopem wykonanym w okresie międzywojennym. W górnym odcinku, od wypływu z jeziora Rączy Dół do ujścia rzeki Pustynka, Grabowa płynie przez obszar krajobrazu chronionego. Od Polanowa do Buszyna rzeka płynie głęboką, zalesioną doliną i ma charakter rzeki górskiej. Od elektrowni w Nowym Żytniku nurt powolnieje, a rzeka leniwie płynie odkrytym terenem wśród pól uprawnych i łąk.

Poza tą ważną rzeką teren gminy ma bardzo urozmaiconą sieć wodną. Wschodnią granicę gminy na odcinku około 10 km stanowi Jezioro Bobięcińskie Wielkie, a z innych kilkudziesięciu zbiorników wodnych największe to jeziora: Kwiecko, Kamienne (Górne), Nicemino (Rekowskie), Długie, Zamkowe itp. Stosunki wodne uzupełniane są na zachodzie przez rzekę Polnicę i Mszankę, a na południu przez Drężniankę, która z większymi i mniejszymi strugami tworzy pas rozlewisk oraz bagien mających swoją zlewnię w rzece Radew, która wypływa z jeziora Kwiecko koło Żydowa. Nieprzerwany pas wysokich lasów okala tereny gminy od wschodu, południa i zachodu, tworząc kilka atrakcyjnych i chronionych rezerwatów przyrodniczych.

Na terenie gminy znajduje się między innymi najwyższe wzniesienie województwa zachodniopomorskiego – Góra Złocien (231,5 m n.p.m.). Ponadto kilkanaście wzniesień: Długa Góra, Niedźwiedzia Góra, Rysia Góra, Ogniowa Góra, Święta Góra i inne, tworzy w krajobrazie gminy

rejony odznaczające się niezwykle wysoką atrakcyjnością turystyczną. Południową i południowowschodnią ostoję lasów okalających gminę stanowi leśny kompleks lasów warcińsko-polanowskich.

Występujące na terenie gminy pola orne zajmują środek i północny skrawek gminy. Gleby tu zalegające tworzą głównie płaty glin zwałowych i piasków naglinowych, piasków całkowitych, a w rejonie dolin rzecznych gleb torfowych i mułowo-torfowych. Zamieszkiwanie w pobliżu doliny rzeki zapewniało kontakt międzyplemienny, stałą komunikację i dostęp do zróżnicowanych zasobów środowiska przyrodniczego. Nie dziwi więc fakt lokalizacji stanowisk archeologicznych na terenie gminy Polanów, których zdecydowana większość zarejestrowana jest w pobliżu większych jezior oraz wzdłuż terenów Grabowy (m.in. miejscowości: Żydowo, Kępiny, Rekowo, Buszyno, Naclaw, Polanów).

Decydujący wpływ na ukształtowanie terenu miało ostatnie zlodowacenie, zwane bałtyckim. W wyniku tzw. czwartego postoju cofającego się ku północy lodowca powstał pas moren czołowych, przebiegających w kierunku południowego zachodu i północnego wschodu.

2. Dotychczasowy stan wiedzy archeologicznej

Rekonstrukcja najdawniejszych dziejów gminy Polanów jest zadaniem niełatwym z uwagi na rodzaj dotychczasowej bazy źródłowej, która dotyczy głównie rezultatów prac amatorskich oraz przypadkowych odkryć lub badań o charakterze ratowniczym, i to z końca XIX i początków XX wieku, prowadzonych zazwyczaj przez nauczycieli lub właścicieli majątków.

Zainteresowanie najdawniejszymi dziejami zasiedlenia rejonu Polanowa i okolic potwierdzone jest odkryciami archeologicznymi bardzo wcześnie. Już w początkach XVII wieku wspomniane zostało niecodzienne znalezisko, mianowicie skarb naszyjników brązowych z osadzonymi na obręczy kółkami i bransoletkę nerkowatą z Żydowa, i umieszczone w 1617 roku w „Visirungsbuch” księcia pomorskiego Filipa II (1571–1618), wielkiego kolekcjonera zabytków i prekursora zbieractwa (Bollnow 1937/1938: 10–11; Skrzypek 2001: 120–122). Nieco danych o wczesnośredniowiecznych grodziskach Pomorza Środkowego, w tym obiektach z naszego terenu, zawierają prace Ludwiga Giesebrechta umieszczone w wydawnictwie „Baltische Studien” z 1945 i 1946 roku (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 205).

Następne informacje archiwalne poświadczają odkrycia archeologiczne z końca XIX wieku, między innymi w: Polanowie (skarb sztyletów krzemiennych KCSZ), w Żydowie (grodzisko WŚ, stan. 10 – informacja z 1888 roku), Kępinach–Żydowie (cmentarzysko WŚ, stan. 6 – informacja z 1898 roku), Bożenicach (brązowy grot oszczepu z 1892 roku). Kolejne z początków XX wieku, między innymi: skarb brązowy z 1900 roku znaleziony w Naclawiu, dwa cmentarzyska KPM w Polanowie z 1904 i 1908 roku oraz cmentarzysko późnolateńskie z tej miejscowości odkryte, w 1912 roku, drugi skarb brązowy z Naclawia znaleziony w 1913 roku, a także skarb siekierok brązowych z Żydowa i kurhany neolityczne odkryte w 1917 roku. Prawdopodobnie z początków XX wieku pochodzi jeszcze jeden brązowy skarb z Żydowa, odkryty na wyspie jeziora Kwiecko.

Zabytki pozyskiwane w XIX i początkach XX wieku trafiały najczęściej do Królewskiego Muzeum Etnologicznego i Prehistorycznego w Berlinie (*Königliche Museum für Volkerkunde in Berlin*) lub Muzeum Antykwarycznego w Szczecinie (*Antiquarisches Museum in Stettin*) będącego zbiorami Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (*Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde in Stettin*), z którego zbiorów powstało Muzeum Miejskie w Szczecinie (1913 rok). Do tego Muzeum przekazywano najbardziej atrakcyjne okazy archeologiczne z Prowincji Pomorskiej. W następnych latach, zwłaszcza 20. i 30. XX wieku, kiedy powstawały muzea regionalne, znajdowane zabytki archeologiczne przede wszystkim je zasilają (Skrzypek 2001: 139). W naszym wypadku zabytki z gminy Polanów wzbogacały Muzeum Regionalne w Darłowie (*Heimatismuseum Rügenwalde*).

Nieliczne zabytki, zwłaszcza narzędzia krzemienne i kamienne czy popielnice z grobów ciałałalnych, przechowywano w szkolnych izbach pamięci, między innymi w szkole w: Bukowie Polanowskim, Krağu, Starym Żelibórze, Gołogórze, Kościernicy i zapewne jeszcze innych, o których nie mamy wiadomości.

Na kilku zarejestrowanych w terenie obiektach archeologicznych (zwłaszcza kurhanach) autopsję oraz badania wykopaliskowe na początku XX wieku przeprowadził Adolf Stubenrauch – kustosz zbiorów Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1890–1922. Swoje spostrzeżenia terenowe spisywał w dzienniku, a później publikował informacje w czasopiśmie „Monatsblätter” lub „Baltische Studien”. W tym wypadku dotyczy to głównie cmentarzyska kurhanowego z wczesnego średniowiecza w Żydowie (stan. 8, dawniej

stan. 1) i cmentarzyska kurhanowego z późnego neolitu w Żydowie (stan. 18, dawniej stan. 5), a także cmentarzyska kurhanowego prawdopodobnie kultury lużyckiej w Chociminie, które spenetrował w 1921 roku. Cmentarzysko kurhanowe z grobami szkieletowymi (stan. 8) w Żydowie sondażowo badał również pastor G. Magdalinski ze Świeżyna koło Koszalina w 1920 roku, który w początkach XX wieku rozkopał kilka ważnych cmentarzysk ciałopalnych z wczesnego okresu halsztackiego w powiecie koszalińskim (Magdalinski 1930: 1–2). Trzeba jeszcze wspomnieć o odkryciach nauczyciela Kahlhoffa w 1917 roku w Żydowie na tzw. *Fellbergu* czy nauczycieli Ernesta Falka i Buscha na cmentarzyskach KPM w okolicach Polanowa.

Niejednokrotnie zabytki z jednego stanowiska trafiały do różnych muzeów. Tak było z narzędziami krzemiennymi z cmentarzyska kurhanowego w Żydowie (stan. 5), które częściowo przekazano do muzeów w Szczecinie i Darłowie. Być może pozyskiwane były w różnych latach i te wcześniejsze dostały się do Muzeum w Szczecinie (penetracja A. Stubenraucha w latach 1917–1922), natomiast te, które trafiły do Muzeum w Darłowie, były wynikiem badań interwencyjnych D. von Kleista w latach 30. XX wieku. Z badanego w początkach lat 30. cmentarzyska KPM w Polanowie (stan. 1) część naczyń jest do dzisiaj w Muzeum w Szczecinie, a inne były w Muzeum w Darłowie, a obecnie w Muzeum w Koszalinie. Kilkanaście bardzo cennych okazów archeologicznych znajdowało się w kolekcjach prywatnych, między innymi von Sendena, właściciela majątku w Naclawiu i Dadzewie, a także niejakiego von Platena z Bożenic czy też Smiterlöwa z Franzburga w Niemczech, który prawdopodobnie przyjeżdżał w te okolice w odwiedziny(?). Von Senden, właściciel majątku w Naclawiu, przechowywał w swoich zbiorach głównie skarby brązowe, między innymi te z III okresu epoki brązu, które znalezione w 1900 i około 1914 roku przypadkowo przez robotników. Generalnie zabytki z terenów gminy Polanów za sprawą von Kleista trafiały do Muzeum Regionalnego w Darłowie, a tylko sporadycznie, chociażby skarb brązowy z Kościernicy, do Muzeum Regionalnego w Koszalinie (Skrzypek 2003: 108).

Wzrost zainteresowań najdawniejszymi dziejami regionu Polanowa i Żydowa oraz okolicznych miejscowości, potwierdzony odkryciami i badaniami ratowniczymi, dotyczy lat 20. i 30. XX wieku w związku z rozpoczęciem działalności archeologicznej amatora-archeologa Dietera von Kleista z Tychowa Sławieńskiego (Rączkowski 2002: 45–47). Był on „honorowym opiekunem” zabytków archeologicznych na powiat

sławieński, dzięki czemu był zobowiązany do poszukiwania i rejestrowania znalezisk archeologicznych, a w razie zagrożenia upoważniony do prowadzenia ratowniczych badań terenowych.

W okresie swojej działalności w okolicach Polanowa von Kleist badał powierzchniowo i sondażowo, między innymi: domniemane grodzisko w Polanowie (stan. 4), grodzisko w Żydowie (stan. 10), osadę wczesnośredniowieczną w Polanowie (stan. 7), usytuowaną w pobliżu żwirowni i cmentarza komunalnego, którą powierzchniowo spenetrował w 1942 roku, a także cmentarzysko grobów skrzynkowych KPM w Świerczynie, badane w 1934 roku i Bożencach, skąd uratował w 1933 roku bogato zdobione popielnice z pokrywami.

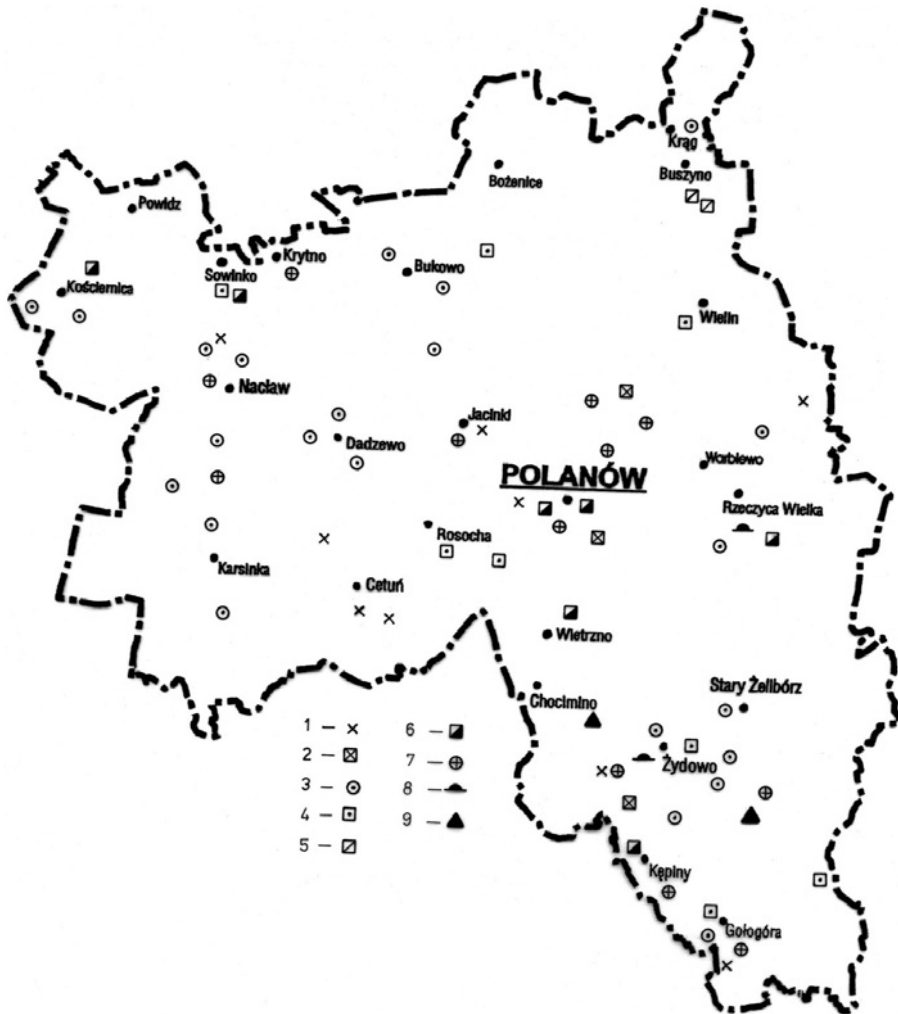
Przeglądając różnorodne odkrycia amatorskie z okresu międzywojennego, należy wspomnieć o dokonaniach miejscowych nauczycieli, głównie z Polanowa i Żydowa, m.in.: Hüpsela, Kohlhoffa (który miał swój udział w organizacji Muzeum w Darłowie na Zamku Książąt Pomorskich), P. Mantzkego, J. Woedtkego, Buscha i innych.

Po II wojnie światowej pionierskimi badaniami archeologicznymi na terenie gminy Polanów były ratownicze badania wykopaliskowe w rejonie powstającej elektrowni wodnej w Żydowie, które prowadziła Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Oddział w Warszawie w latach 1966–1968 na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku kurhanowym w Żydowie (stan. 8) i na osadzie (stan. 3) położonej na wyspie jeziora Kwiecko, a także na grodzisku w Starym Bornem nad jeziorem Kwiecko (Członkowski 1967; 1969a; 1969b). W trakcie tych badań odkryto jeszcze kilka stanowisk kurhanowych na zboczach wzgórz i wokół kotliny jeziora Kwiecko (Członkowski 1969b: 423).

Podczas dwusezonowych badań wykopaliskowych na grodzisku w Starym Bornem, prowadzono także archeologiczne badania weryfikacyjno-powierzchniowe i sondażowe na terenie gminy Polanów związane z rozpoznaniem grodzisk i osad wczesnośredniowiecznych (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 199–205; 234–244). Realizacją tego ważnego przedsięwzięcia zajęła się Katedra Archeologii Powszechnej i Wczesnośredniowiecznej UAM w Poznaniu w 1968 roku. Na zapleczu grodziska w Polanowie i Żydowie zarejestrowano sześć osad wczesnośredniowiecznych i trzy cmentarzyska.

Poza wymienionymi odkryciami na terenie gminy Polanów ważnymi informacjami dopełniającymi proces odtwarzania pradziejów rejonu Polanowa były rezultaty badań weryfikacyjno-powierzchniowych prowadzonych w ramach programu AZP w latach 1986–1991

przez archeologów koszalińskich, których wyniki zarejestrowano na arkuszach badawczych AZP nr: 15–23, 15–26, 16–24, 16–25, 16–26, 17–25, 18–26, 19–26¹. Ich rezultaty pomocne były przy skonstruowaniu przybliżonego obrazu zasiedlenia tych terenów przez następujące

Ryc. 1. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z epoki kamienia na terenie gminy Polanów. Legenda: 1 – mezolit, 2 – mezolit/neolit, 3 – neolit (ogólnie), 4 – KPL, 5 – KAK, 6 – KCSZ, 7 – SCHN/WEB, 8 – megality, 9 – kurhany. Opr. I. Skrzypek, Rys. B. Kammer

¹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczki nr: 166, 237, 267, 280, 305, 306, 322, 356, 421, 422, 453.

po sobie społeczności. W trakcie tych badań lokalizowano 770 nowych punktów osadniczych od epoki kamienia po czasy późnego średniowiecza, sygnalizowane obecnością materiałów krzemiennych i ceramicznych.

Rezultatem odkryć archeologicznych i badań ratowniczych odnotowanych w tekście są mapy gminy Polanów (Ryc. 1–4) z naniesionymi

Ryc. 2. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie gminy Polanów. Legenda: 1 – znaleziska z I–III EB, 2 – osady KŁŻ, 3 – osady KPM, 4 – cmentarzyska płaskie KŁŻ, 5 – kurhany KŁŻ, 6 – cmentarzyska KPM, 7 – skarby brązowe, 8 – znaleziska luźne KŁŻ. Opr. I. Skrzypek, Rys. B. Kammer

Ryc. 3. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na terenie gminy Polanów. Legenda: 1 – stanowiska późnolateńskie, 2 – osady KWL, 3 – cmentarzyska KWL, 4 – stanowiska grupy dębczyńskiej, 5 – znaleziska luźne.
Opr. I. Skrzypek, Rys. B. Kammer

stanowiskami podzielonymi na kategorie odpowiadające ich zróżnicowaniu kulturowemu i chronologicznemu. Na mapach zaznaczono wszystkie stanowiska archiwalne i te ważniejsze odkryte w trakcie badań AZP. Materiały zabytkowe z gminy Polanów zgromadzone są głównie w Muzeum w Koszalinie oraz Szczecinie, Berlinie i Stralsundzie.

Ryc. 4. Mapa lokalizacji stanowisk archeologicznych z wczesnego średniowiecza na terenie gminy Polanów. Legenda: 1 – grodziska, 2 – osady, 3 – cmentarzyska kurhanowe, 4 – cmentarzyska szkieletowe, 5 – znaleziska luźne, 6 – Świąta Góra Polanowska.

Opr. I. Skrzypek, Rys. B. Kammer

3. Łowcy i zbieracze epoki kamienia

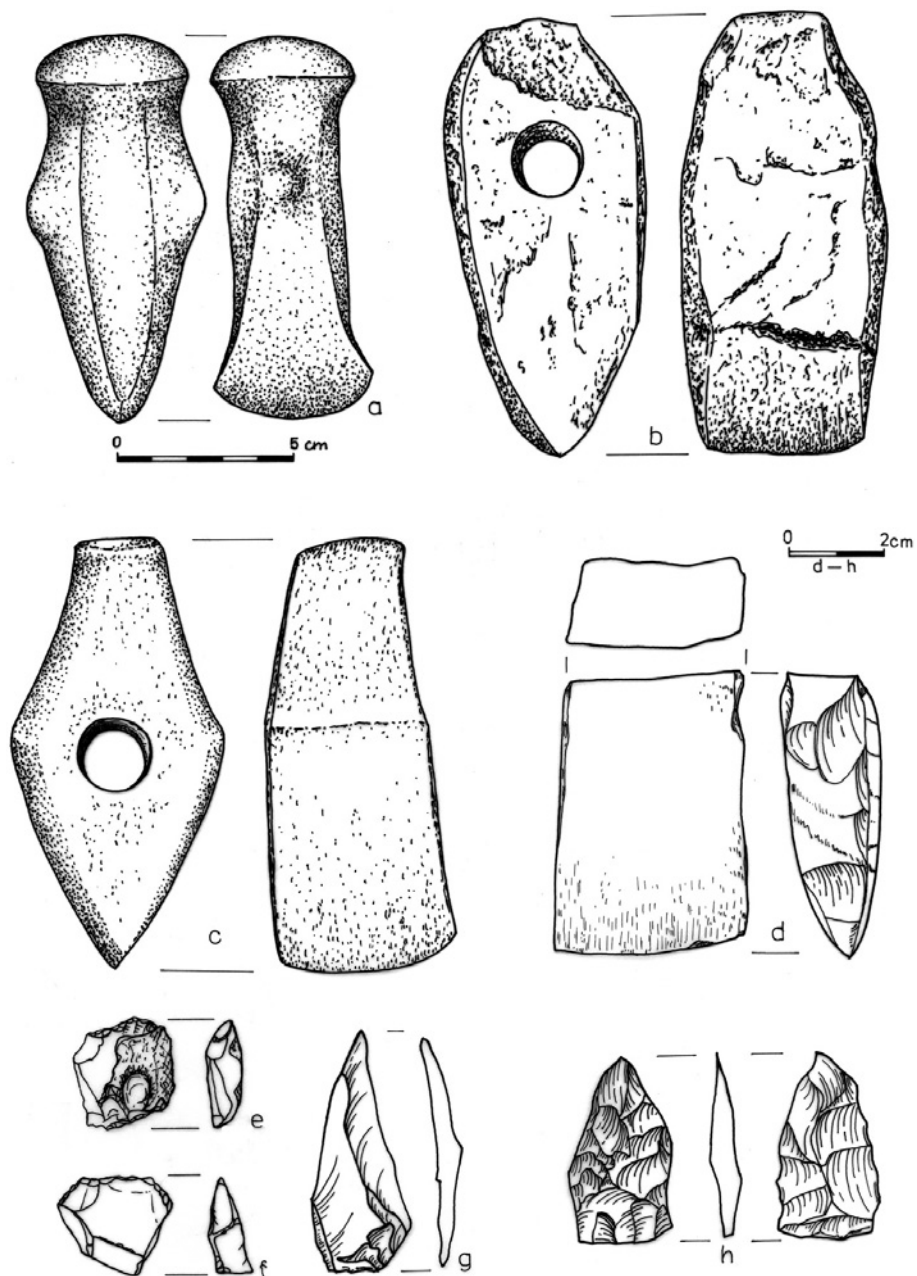
Przyjmuje się powszechnie, że po ustąpieniu lodowca, pod wpływem kolejnych przemian Bałtyku, zmienił się tu także klimat – z suchego kontynentalnego na wilgotny morski. Istotne zmiany nastą-

piły w świecie flory i fauny. Pojawiły się lasy brzoźowo-sosnowe, a także olcha, jesiony, wierzby i inne oraz bogactwo ssaków, ptactwa, ryb i zwierząt, niezbędnych żywicieli człowieka, jak chociażby: tur, łoś, jelen, niedźwiedź i inne drobniejsze. Wszystkie te zmiany związane są z początkami okresu atlantyckiego. Poczynając od około 6000 lat p.n.e. wkroczyły na tereny Pomorza, w tym także tereny Pojezierza Drawskiego i Wysoczyzny Bytowskiej, grupy ludzkie o gospodarce określonej w archeologii jako mezolityczna, bezpośrednio związana z eksploatacją środowisk leśnych i akwenów wodnych. Były to społeczności, dla których myślistwo, rybactwo i zbieractwo dawało najlepsze efekty umożliwiające egzystencję (Kobusiewicz 1999: 90).

Ze środkową epoką kamienia, czyli mezolitem (8300–4200 p.n.e.) wiążą się początki osadnictwa, zarejestrowane jednak bardzo nielicznie na terenie omawianej gminy. Były to krótkotrwałe obozowiska niewielkich grup związanych ze środowiskiem leśno-wodnym, czego przejawem może być szczególnie popularność łuku jako narzędzia do polowania na mniejsze zwierzęta, a także używanie harpunów o ostrzach kościanych i z poroża. Obozowiska zajmowały suche i piaszczyste tereny w pobliżu zbiorników wodnych i moczarów na skraju lasów, blisko zalegania surowca krzemienno-żelaznego potrzebnego do wyrobu narzędzi. Z krzemienia potrafili uzyskiwać różnego rodzaju noże, skrobacze, drapacze, grociki, zbrojniki i obłęczniki. Zabudowę obozowisk stanowiły głównie założenia szalasowe oraz półziemianki, w sąsiedztwie których występowały często paleniska lub jamy o charakterze gospodarczym.

Kompleksowe badania wykopaliskowe i powierzchniowe prowadzone w latach 80. XX wieku przez archeologów wrocławskich (Zbigniew Bagniewski) na terenie Pojezierza i Równiny Drawskiej ujawniły krzemienne materiały zabytkowe i obiekty osadowe związane z ludnością należącą do wspólnoty Duvensee (miejscowość w okolicach Hamburga) oraz ludności kultury Svaerdborg (Dania) przybyłych z północnego zachodu Europy oraz społeczności kultury chojnicko-pieńkowskiej penetrujących nasze tereny nieodległych rejonów południowo-wschodniej części województwa pomorskiego (Bagniewski 1996: 132–140).

Na ślady obozowiska mezolitycznego natrafiono w Żydowie, na wyspie jeziora Kwiecko, podczas badań powierzchniowych i sondażowych osady wczesnośredniowiecznej (stan. 3) w 1966 roku, datowanej na X–XII wiek (Członkowski 1967: 44). W północnej części wyspy zebrano mikrolityczny inwentarz krzemienno-żelazny, w tym: 1 skrobacz odłupkowy podkrążkowy, 1 skrobacz jednoboczny o łukowatym drapisku na odłupku korowym, 1 obłęcznik na nieregularnym wiórze, trzy fragmenty

Ryc. 5. Zabytki krzemienne i kamienne z gminy Polanów. Legenda: a – Wielin (KPL), b, e, f, g, h – Żydowo (M/N, N), c – Wietrzno (KCSZ), d – Żydowo (KPL). Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie. Rys. B. Kammer

wiórow oraz pewną liczbę odpadów krzemiennych. Materiały znajdują się w Dziale Archeologicznym Muzeum w Koszalinie. Te zespoły składem zbliżone są do inwentarzy społeczności chojnicko-pieńkowskiej. Inną grupę znalezisk zaliczanych do mezolitu, oprócz narzędzi neolitycznych, wydobyto także na cmentarzysku kurhanowym (stan. 5) położonym na wschód od Żydowa (Ryc. 5e, f). Penetrację stanowiska przeprowadził Adolf Stubenrauch w 1917 roku (Stubenrauch 1918: 40).

W trakcie badań AZP ślady osadnictwa mezolitycznego rozpoznano w: Naclawiu (stan. 9, AZP 16–24/5), Gołogórze (stan. 5, AZP 19–26/21), Rzeczycy Wielkiej (stan. 22, AZP 16–26/84), Polanowie (stan. 44, AZP 16–25/60), Jacinkach (stan. 12, AZP 16–25/13) i wielu jeszcze innych miejscowościach, gdzie zebrano różnorodny materiał krzemienny.

Być może na omawiany okres można datować motykę z poroża jelenia znaną w okresie międzywojennym w Gołogórze, przechowywaną niegdyś w Muzeum Regionalnym w Darłowie (Kleist 1955: 103, nr 233a). Zabytki z poroża i kościane mogą należeć do okresu, kiedy nastąpiło przejście do gospodarki przyswajającej, charakteryzujących paleolitycznych i mezolitycznych łowców-rybaków i zbieraczy, do gospodarki wytwarzającej o rolniczo-hodowlany charakterze, jakie dokonało się w okresie pomiędzy 4300 a 3400 lat p.n.e. Należy przypisać je ludności maglemoskiej (Galiński 1992: 207–209). Penetracje ludności postmaglemoskiej ograniczały się do strefy przymorskiej, jednak szlakami komunikacyjnymi, jakimi były rzeki Pomorza Środkowego (Wieprza, Grabowa, Słupia, Łupawa), pewne gromady ludzkie oraz wszelkie idee związane z zachodnioeuropejskim kręgiem kulturowym docierały do strefy pojeziernej.

Wyznaczenie schyłku całego okresu mezolitu napotyka na szereg trudności, bowiem ugrupowania zbieracko-myśliwsko-łowieckie o charakterze mezolitycznym egzystowały na terenie Niżu aż do początków epoki brązu, czyli aż po II tysiąclecie p.n.e.

4. Plemiona rolniczo-hodowlane

Zdecydowane ocieplenie klimatu około V tysiąclecia p.n.e. spowodowało przechodzenie miejscowych społeczności łowiecko-zbierackich do gospodarki opartej na uprawie roli, chowie zwierząt i produkcji żywności. Nowe prądy kulturowe docierały początkowo z zachodu i północnego zachodu, a później z południa ku północy Europy.

Upowszechniały one szereg innowacji technicznych, np.: lepienie i formowanie naczyń glinianych, szlifowania i gładzenia kamienia oraz wiercenia otworów w narzędziach kamiennych, a także doskonalenie obróbki krzemienia (Jankowska 1990: 246). Innowacje w gospodarce nie bez przyczyny określa się jako tzw. rewolucję neolityczną. Pojawienie się na terenie ziem polskich pierwszych plemion rolniczych stało się podstawą do wydzielenia młodszej epoki kamienia, czyli neolitu (4500–1800 p.n.e.). Do powstania nowej jakości społeczno-kulturowej, oprócz zmian w gospodarce i zakresie środków produkcji, zapewne przyczyniły się też struktury pozamaterialne.

Uważa się, że inspiracją zachodzących zmian w świadomości człowieka w epoce neolitu była większa potrzeba życia ceremonialnego i wiedzy magicznej (Czerniak 1994: 24–25). Przemiany społeczno-gospodarcze zachodzące w neolicie miały fundamentalne znaczenie dla dalszego rozwoju społecznego nie tylko w tej epoce, ale i wszystkich następnych. W Europie tego czasu uformowało się kilka następujących po sobie kompleksów kulturowych, obejmujących wielkie obszary. Różniły się one nie tylko wyrobami, ale także sposobami gospodarowania, budowy domów i systemami wierzeń. Kompleksy te, nazywane przez archeologów kulturami, mają nazwy urobione od charakterystycznych cech naczyń glinianych (Kulczycka-Leciejewiczowa 1979).

Za najstarsze należy uznać ślady obecności typowo rolniczej ludności kultury ceramiki wstęgowej (KCW), wywodzącej się z terenów naddunajskich, następnie kultury pucharów lejkowatych (KPL) i jej kontynuatorki w zakresie gospodarczym, czyli kultury amfor kulistych (KAK). Najbardziej wyrazistą społecznością w neolicie była ludność kultury ceramiki sznurowej (KCSZ), związana z gospodarką koczowniczą, pasterską, która przetrwała do wczesnej epoki brązu.

Ślady pobytu grup ludności cyklu wstęgowego na terenie gminy nie są w materiałach archiwalnych zarejestrowane. Niewykluczone jednak, że niektóre z narzędzi kamiennych przechowywanych niegdyś w wiejskich szkołach, odnotowane w archiwaliach jako zabytki ogólnie neolityczne, na przykład toporki kamienne z Bukowa Polanowskiego, Starego Żelibórza czy Żydowa (Ryc. 5b), mogły pozostawić plemiona „wstęgowców”(?).

Wprowadzenie nowych zdobyczy cywilizacyjnych i zmian wynikających z tzw. rewolucji neolitycznej było efektem pojawienia się na naszym terenie plemion KPL. Zajęcia rolnicze tych społeczności musiały w miarę osiadły tryb życia. Wśród materiałów zabytkowych spotykanych na stanowiskach wyróżniają się: ułamki naczyń pucha-

rów o lejkowatym wylewie, flasze z kryzą, misy, talerze, amfory, a z narzędzi przeważają kamienne i krzemienne siekiery czworościenne o grubym lub ścienionym obuchu, kamienne topory bojowe z otworem w połowie wysokości z rozszerzonym ostrzem czy kamienne topory z charakterystycznym obuchem, czyli tzw. czekany wykorzystywane jako narzędzia i broń.

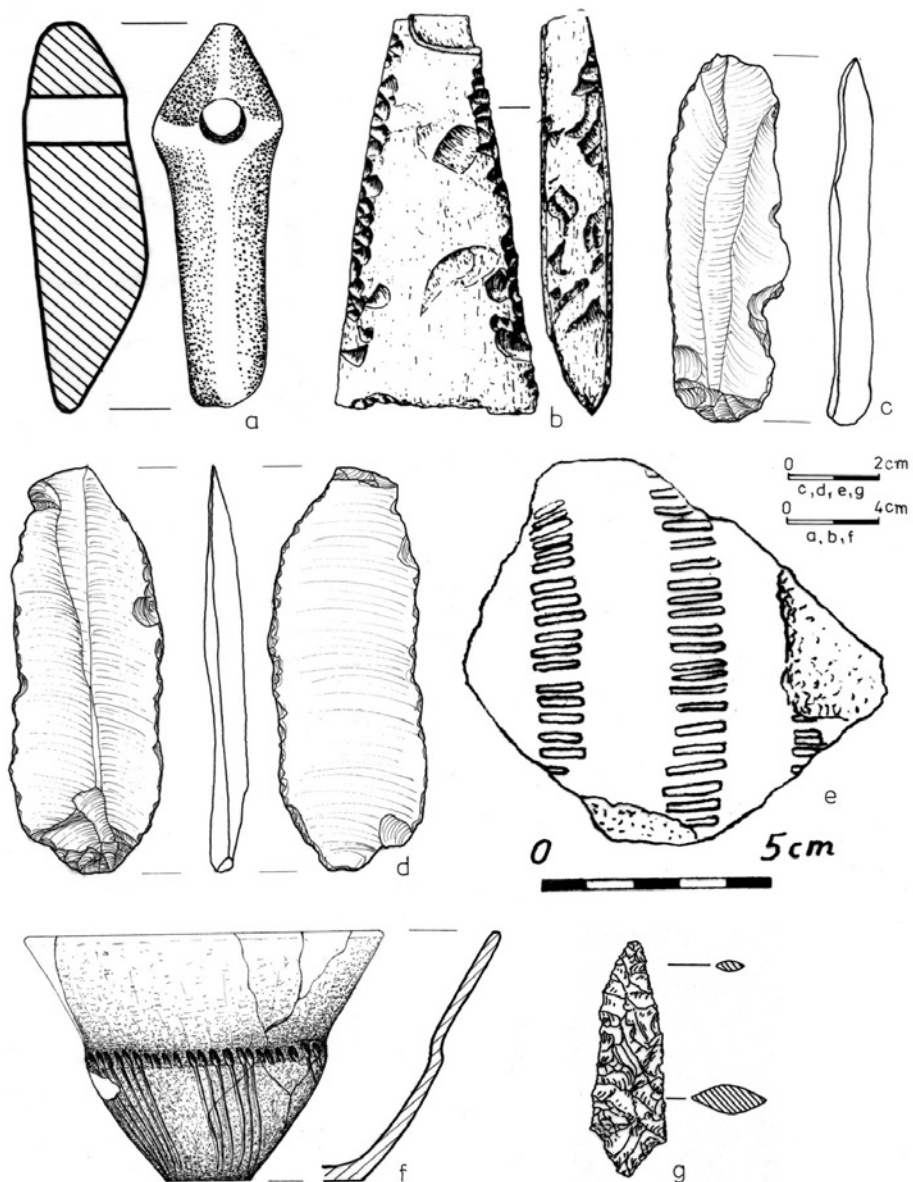
Niewielkie osady zabudowane były zbliżonymi do prostokąta domami słupowymi, obok których występują konstrukcje ziemiankowe i liczne jamy gospodarcze. Rozwijająca się na Pomorzu lokalna odmiana KPL, zwana grupą łupawską, obejmowała Pomorze Środkowe ograniczone rzekami Parsętą (na zachodzie) i Łebą (na wschodzie), a od południa wododziałem biegnącym grzbietem moreny czołowej (Wierzbicki 1999).

Na terenie gminy Polanów osadnictwo KPL zasygnalizowane jest kilkunastoma pojedynczymi znaleziskami narzędzi krzemienych i kamiennych oraz fragmentami naczyń.

Najbardziej znanym w literaturze zabytkiem KPL z terenów gminy Polanów jest puchar lejkowaty z Rosochy o wyodrębnionej szyjce i małym dnie, zdobiony pasmami pionowych linii rytych i dookolnym rzędem głębokich nakłuć, o wymiarach: wysokość – 11 cm, średnica wylewu – 16 cm (Ryc. 6f). Naczynie zostało znalezione w bagnie w okolicach wsi i może wskazywać, że jest to depozyt ofiarny (Siuchniński 1969: 31). Puchar znajduje się w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie.

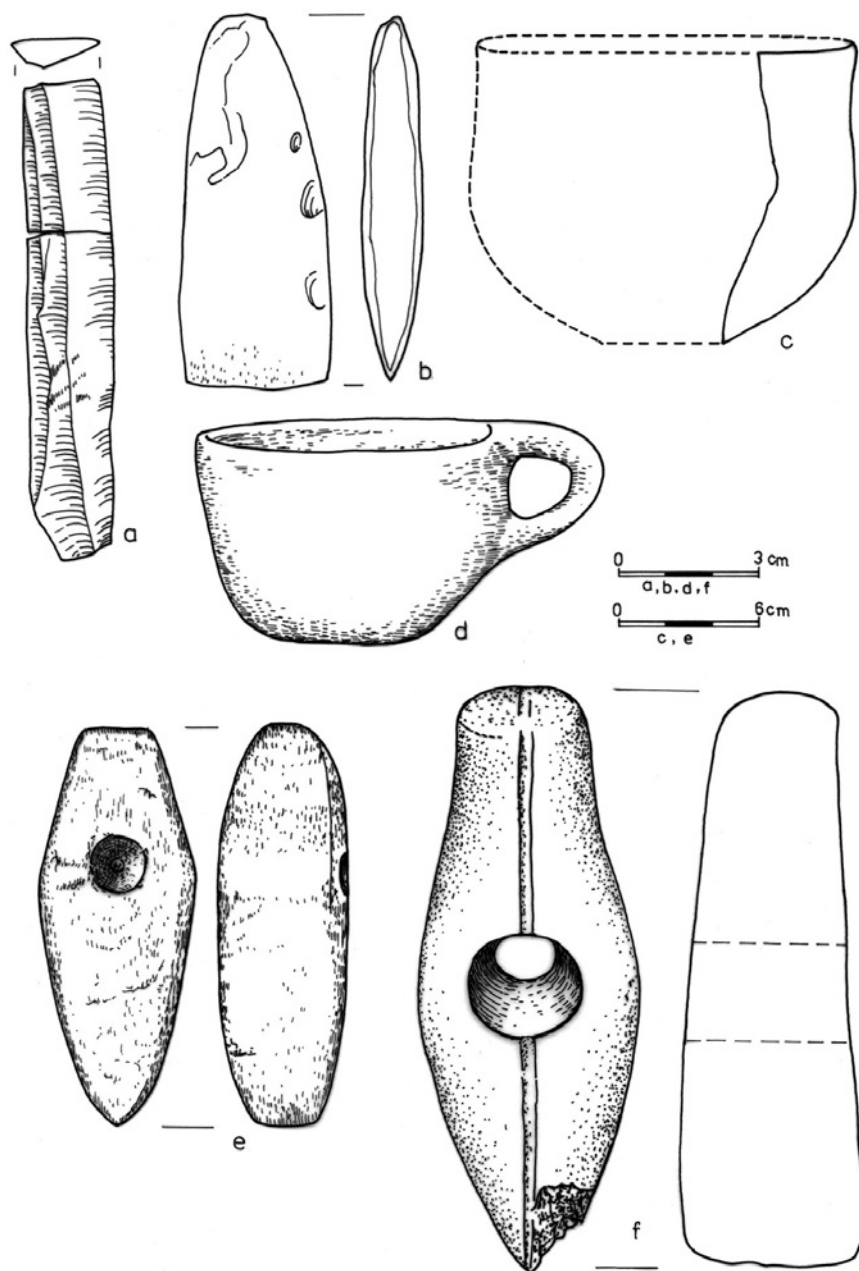
Innym znaleziskiem ceramicznym KPL jest fragment brzuśca naczynia zdobionego pasmami pionowych, krótkich stempelków, jaki został znaleziony w pobliżu Sowinka przed 1932 rokiem (Ryc. 6e). Diether von Kleist w swojej monografii archeologicznej powiatu sławieńskiego określa to znalezisko jako fragment naczynia „megalitycznego” (Kleist 1955: 31). Prawdopodobnie w sąsiedztwie tego odkrycia zostały również znalezione ornamentowane ułamki naczyń KCSZ, które niegdyś znajdowały się w Muzeum Regionalnym w Darłowie. Uważam, że obydwie znaleziska mogą pochodzić ze zniszczonego dawno temu grobu megalitycznego ludności kultury pucharów lejkowatych, wykorzystywanego również przez ludność KCSZ.

Pewną grupę krzemienych narzędzi odnotowujemy pod miejscowością Żydowo. Nie są niestety znane bliższe okoliczności i miejsca ich znalezienia, chociaż wydaje się, że mogą pochodzić z rozkopywanych w latach 20. XX wieku przez Adolfa Stubenraucha kurhanów położonych na wschód od Żydowa albo z osady z nieistniejącej obecnie miejscowości Bagnica (Głogowiec) w pobliżu Jeziora Kamienne (Kleist 1955:

Ryc. 6. Zabytki krzemienne, kamienne i gliniane z gminy Polanów. Legenda: a – Jalcinki (WEB), b – Dadzewo (N), c, d – Żydowo (M/N), e – Sowinko (KPL), f – Rosocha (KPL), g – Polanów (KCSZ). Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie.

Rys. B. Kammer

Ryc. 7. Zabytki krzemienne, kamienne i gliniane z gminy Polanów. Legenda: a – Żydowo (N), b – Gologóra (KPL), c – Żydowo (SCHN–WEB), d – Gologóra (KCSZ), e – Kępiny (KCSZ), f – Naclaw (KCSZ). Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie. Rys. B. Kammer

104). Do tych zabytków, które obecnie w części znajdują się w Muzeum w Koszalinie, należą: drapacz krzemienno-żelazny na wiórowcu o załuskanych bokach długości 8,2 cm i szerokości 2,7 cm (Ryc. 6c), wiór krzemienno-żelazny duży o krawędziach łuskanych zwrotnie na obie strony długości 8,9 cm i szerokości 3,3 cm (Ryc. 6d) a także odłupek krzemienno-żelazny długości 5,2 cm (Ryc. 5g). Kolejnymi narzędziami KPL określanymi jako „noże” krzemienne, pochodzące z bliżej nieokreślonego grobu w pobliżu dawnej wsi – kolonii Bagnica, jest regularny wiór krzemienno-żelazny o długości 10,6 cm z retuszem przykrawędnym i drugi podobny kształtem i wielkością „nóż” krzemienno-żelazny znaleziony przy zakładaniu kopca na ziemniaki w 1917 roku w pobliżu Żydowa (Ryc. 7a), które są w zbiorach archeologicznych Muzeum Narodowego w Szczecinie².

Z okolic Żydowa ze zniszczonego kurhanu na wzniesieniu *Fellberg*, położonym około 500 m na wschód od wsi, pochodzi fragment siekierki krzemiennej, czworościennej o zachowanej długości 6 cm, ze śladami wygładzania na ściankach (Ryc. 5d). Z dziennika Stubenraucha z 1917 roku wynika, że na tym *Fellbergu* znajdowało się siedem kurhanów kamienno-ziemnych, z których jeden został rozkopany³. O tym fakcie poinformował Stubenraucha nauczyciel Kohlhoff z Żydowa, który przekazał, że w otwartym kurhanie znajdowała się pusta skrzynia kamienna o wymiarach 1 × 0,5 m (prawdopodobnie pozostałość po pochówku szkieletowym). W miejscu pochówka szkieletowego listonosz z Żydowa znalazł właśnie wspomniany fragment siekierki krzemiennej jasnego koloru, którą dał Kohlhoffowi, a ten przekazał ją A. Stubenrauchowi⁴. Zabytek do dzisiaj znajduje się w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie (nr inw. A/646).

Dwie siekierki krzemienne KPL znamy z miejscowości Gołogóra. Jedna z nich o długości 8,2 cm została znaleziona przypadkowo w 1937 roku i niegdyś znajdowała się w szkole w Gołogórze (Ryc. 7b), natomiast druga o długości około 20 cm była przechowywana w wiejskiej szkole w Drzewianach (Kleist 1969: 101)⁵. Półfabrykat siekierki krzemiennej o długości 19,6 cm, czworościennej, o ścienionym obuchu i częściowo załuskanych powierzchniach znalazł w 1999 roku miesz-

² Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczki nr 1337 i 1341.

³ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie – Dziennik Stubenraucha, t. 40, s. 8 z 17 września 1917 roku.

⁴ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka nr 1337.

⁵ Archiwum kartkowe Kazimierza Siuchnińskiego, teczka pow. Sławno.

kaniec Kępic, który kopał dół na śmieci w obrębie swojej posesji w miejscowości Pieczyska, gm. Polanów, nad Jeziorem Bobięcińskim. Zabytek znajduje się w Dziale Archeologicznym Muzeum w Koszalinie⁶.

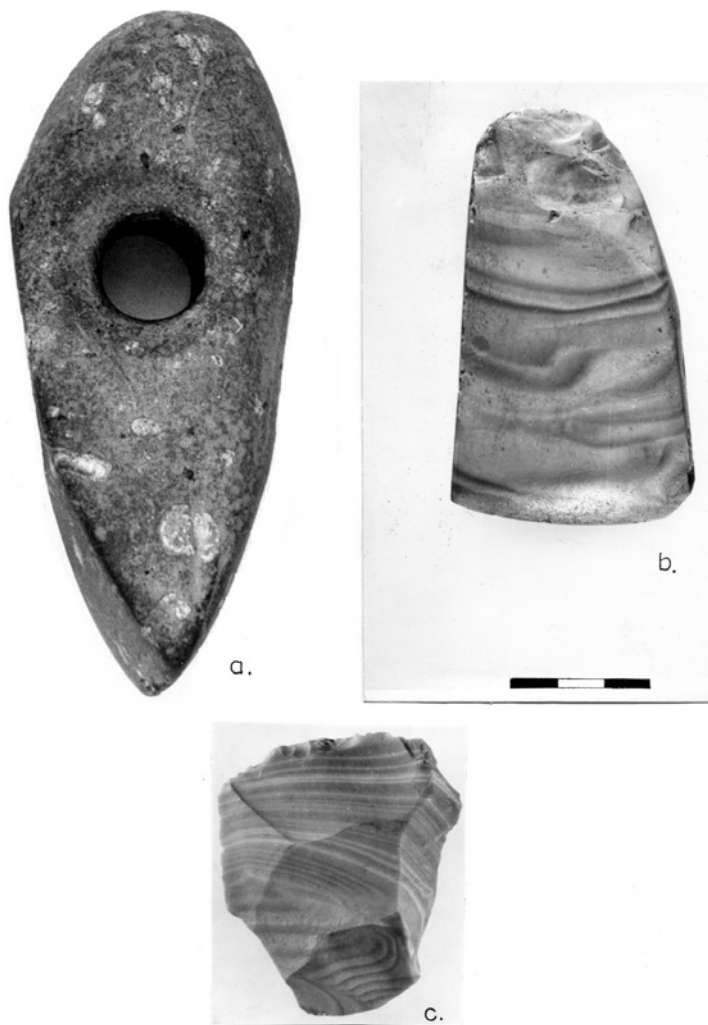
Być może narzędziem ludności KPL były dwie siekierki krzemienne z Bukowa Polanowskiego, znalezione około 1927 i 1937 roku, które niegdyś były przechowywane w izbie szkolnej w Bukowie. Obydwa zabytki zaginęły po wojnie i trudno jest zweryfikować znaleziska, zwłaszcza że nie zachowały się nawet ich rysunki⁷. Także siekiery krzemienne z Warblewa i Dadzewa, datowane ogólnie na neolit, mogły należeć do społeczności KPL. Pierwsza z nich, o której mamy mało wiadomości, znajdowała się kiedyś w zbiorach *Heimatmuseum Rügenwalde* (Muzeum Regionalne w Darłowie), natomiast druga o długości 20 cm i mocno załuskanej powierzchni była w zbiorach prywatnych właściciela ziemskiego von Sendena z Dadzewa i Naclawia (Ryc. 6b). Obecnie brak wiadomości o tych zabytkach, a informacje o nich mamy z publikacji Kunkla i Kleista (Kleist 1969: 104, nr 828).

Narzędziem, a także bronią ludności KPL są topory kamienne o asymetrycznym ostrzu i guzikowatym obuchu z otworem, określane również jako czekany. W miejscowości Wielin na początku XX wieku znaleziono taki topór z guziczkowatym obuchem i symetrycznie rozszerzonym ostrzem o długości 10,8 cm (Ryc. 5a). Czekan znajdował się kiedyś w prywatnych zbiorach niejakiego Schmitterlöwa z Franzburga (Niemcy), natomiast kopia w Muzeum w Darłowie (obecnie w Muzeum w Koszalinie). Toporek kamienny, czworościenny, z otworem przewierconym równolegle do ostrza o długości 13 cm, znaleziono w 1983 roku na polu PGR w Bukowie Polanowskim (Ryc. 8a). Obecnie egzemplarz znajduje się w Muzeum w Koszalinie.

Ludność KPL grzebała swoich zmarłych głównie w obrządku szkieletowym, często w potężnych grobowcach kamienno-ziemnych określanych jako groby megalityczne, ale także w grobach płaskich i w kurhanach, wewnątrz których znajdowały się kamienne skrzynie grobowe. Groby megalityczne znamy z Pomorza Zachodniego i Kujaw. Najbliższe skupisko tych obiektów zachowanych do naszych czasów znajduje się na terenie gminy Malechowo, w lesie bukowym w pobliżu wsi Borkowo (Skrzypek 2002: 21–33; Wierzbicki 2005: 93–112). Największe skupisko tych budowli, rozpoznane wykopaliskowo, zlokalizowane jest

⁶ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1622/S.

⁷ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1044/S.

Ryc. 8. Zabytki krzemienne i kamienne z gminy Polanów. Legenda: a – Bukowo Polanowskie (KPL), b – Buszyno (KAK), c – Krag, odłupek z krzemienia pasiastego (N).
Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie

w rejonie wsi Łupawa i Poganice w powiecie słupskim (Jankowska 1980: 72–105; Wierzbicki 1999).

Na terenie dzisiejszej gminy Polanów, w pobliżu Żydowa, około 1 km na północny zachód od wsi w rejonie tzw. Krwawego Wąwozu, po obydwu stronach biegnącej jarem leśnym drogi, stwierdzono dwa skupiska olbrzymich głazów, które należy łączyć z występującymi w tym

rejonie grobami megalitycznymi (Walter 1918). Z miejscem z tym związanych jest szereg legend (Koglin 1939: 55). Badania poszukiwawcze w tym rejonie przeprowadzono w 1966 roku (Członkowski 1967: 44). Być może trapezowate wyniesienie o długości około 20 m i szerokości 6–7 m odkryte przez archeologów koszalińskich w 1986 roku w pobliżu Rzeczycy Wielkiej stanowić może jeden z zachowanych grobów megalitycznych typu łupawskiego⁸.

O cmentarzysku kurhanowym w Żydowie oznaczonym jako stanowisko 1, z ceramiką neolityczną, wspomina von Kleist i lokuje je w lesie bukowym, na zachód od szosy Żydowo–Kępiny, obok grodziska wczesnośredniowiecznego, stanowisko 10 (Kleist 1955: 35)⁹.

Na zakończenie przeglądu stanowisk archeologicznych przypisywanych ludności KPL trzeba wspomnieć o neolitycznych małych żarnach nieckowatych, które zostały znalezione w 1997 roku w młodym lesie sosnowym, niegdyś będącym polem ornym, niedaleko Karsiny, przy szosie Mostowo–Drzewiany¹⁰.

Kontynuatorem w wielu aspektach systemu gospodarczego ukształtowanego przez społeczności kultury pucharów lejkowatych u schyłku neolitu (2600–2200 p.n.e.) była ludność kultury amfor kulistych (KAK), wywodząca się z południowo-zachodniej strefy Morza Bałtyckiego. Na terenie gminy Polanów osadnictwo tej kultury jest słabo poświadczane znaleziskami.

Spółcześnie te zajmować się musiały w dużym stopniu hodowlą zwierząt, czego wymownym świadectwem jest rozbudowany silnie kult zwierząt potwierdzony znaleziskami figurek zwierzęcych z bursztynu lub kości. Podstawowymi narzędziami były siekiery krzemienne, czwościenne o grubym obuchu i symetrycznym lub asymetrycznym kształcie, niekiedy wykonane z krzemienia pasiastego, której egzemplarz został znaleziony przypadkowo w 1931 roku w Buszynie (Siuchniński 1961: 13). Powierzchnia siekierki o wymiarach 8,5 cm długości i 5,1 cm szerokości ostrza, jest bardzo starannie wygładzana (Ryc. 8b). Zabytek obecnie jest w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie¹¹.

Dwa odłupki z krzemienia pasiastego, znalezione prawdopodobnie w 1932 roku w Kragu, znajdowały się niegdyś w szkole wiejskiej w Kragu, a później w Muzeum Regionalnym w Darłowie¹². Dzisiaj jeden egzemplarz przechowywany jest w Muzeum w Koszalinie (Ryc. 8c).

⁸ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1318/S.

⁹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1417/S.

¹⁰ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1579/S.

¹¹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1579/S.

¹² Archiwum kartkowe Kazimierza Siuchnińskiego,teczka pow. Sławno.

Poważniejsze przekształcenia osadnicze na omawianym terenie nastąpiły u schyłku neolitu, w chwili przybycia tutaj z północnego zachodu ludności kultury ceramiki sznurowej (KCSZ), rozwijającej się na Pomorzu po wczesną epokę brązu (2300–1700 p.n.e.). Na ich czele stała zapewne grupa konnych wojowników uzbrojonych w łuki i strzały z krzemiennymi grocikami sercowatymi lub trójkątnymi, krzemienne sztylety oraz kamienne topory bojowe o pięciobocznym zarysie i czółenkowate z asymetrycznie rozszerzonym ostrzem. Wśród zabytków ruchomych przypisywanych tej kulturze uderza duża liczba dłut i żłobców kamiennych do obróbki drewna, sierpów i „noży” krzemiennych.

Używanie konia do przemieszczania się wymuszone zostało gospodarką pasterską (Machnik 1979). W myśl niektórych interpretacji uważa się, że pasterska ludność KCSZ koegzystowała w dość ścisłej kooperacji z rolnikami KPL. Przyjmuje się też, że z kulturą ceramiki sznurowej związana jest etnogeneza ludów indoeuropejskich, w tym wspólnoty bałtosłowiańskiej czy nawet wyłonienia się Prасłowian. Niektórzy badacze w pojawieniu się i rozwoju tej kultury widzą odbicie procesów indoeuropeizacji dużych połaci Europy, w tym naszego Pomorza Środkowego (Tymieniecki 1951: 176).

Znajomość tej kultury na terenie gminy Polanów opiera się na rozproszonych znaleziskach broni i narzędzi krzemiennych oraz kamiennych, a także na pojedynczych grobach. W roku 1938 nauczyciel Falk z Żydowa natrafił na południowy wschód od Gołogóry prawdopodobnie na „trójkątną skrzynię kamienną” spoczywającą w bagnie na głębokości około 2,5 m. W skrzyni znaleziono kubek gliniany słabo profilowany z taśmowatym uchem o wysokości 5,0 cm (Ryc. 7d). Naczynie to jest odpowiednikiem tzw. kubków wkrzańskich fazy płońskiej KCSZ (Siuchniński 1972: 148). Naczynie niegdyś znajdowało się w zbiorach Muzeum w Darłowie, a obecnie brak danych o jego losie. Wszystko wskazuje na to, że mieliśmy w tym wypadku do czynienia z pojedynczym grobem KCSZ, w którym ze względu na siedlisko nie zachował się pochówek szkieletowy(?).

Fragment beczułkowatego naczynia o wysokości 13 cm, które wydatowano na schyłek neolitu (KCSZ) i wczesną epokę brązu, znaleziono w Żydowie w jednym z kurhanów usytuowanych nad jeziorem Kwiecko(?). Wiadomość o tym znalezisku odnotował Diether von Kleist w 1932 roku¹³. Naczynie niegdyś znajdowało się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Darłowie, a obecnie brak o nim wiadomości (Ryc. 7c).

¹³ Archiwum kartkowe Kazimierza Siuchnińskiego,teczka pow. Sławno.

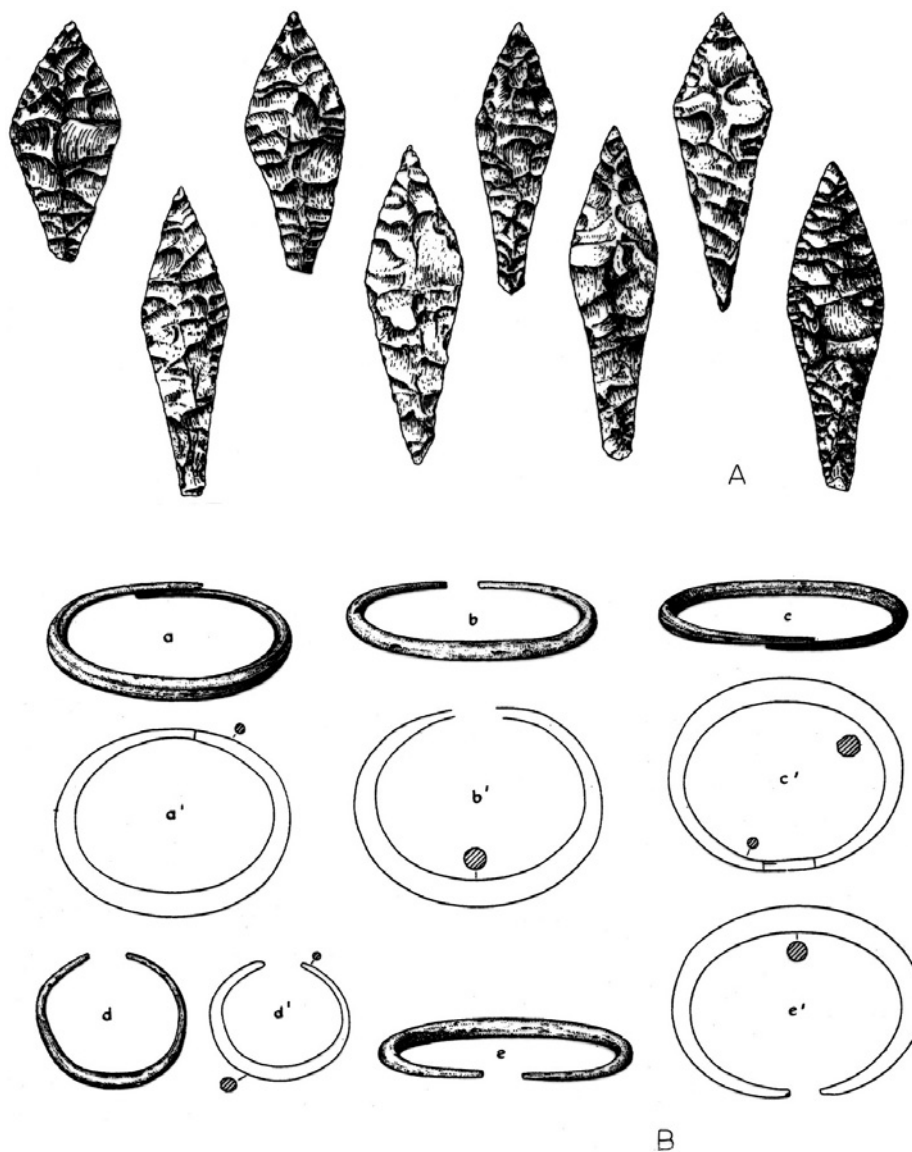
Ułamek wczesnobrazowego pucharu z czopowatym uchwytem znaleziono w grobie „skrzynkowym” w Rzeczycy Wielkiej, razem z czapkowatymi pokrywami i przystawkami, które przekazane zostały do Muzeum w Szczecinie (Eggers, Giesen 1938: 9). Prawdopodobnie grób KCSZ wykorzystywały później na pochówek społeczności kultury pomorskiej. Podobne zjawisko miało miejsce w grobie megalitycznym w Borkowie, gm. Malechowo (Skrzypek 2002: 26). Zbliżony formą i rozmiarami pucharek czopowaty „sznurowców” znany jest z miejscowości Kanin w gminie Postomino (Skrzypek 2004: 50, ryc. 5e). Jeszcze jedno znalezisko ze schyłku neolitu należy odnotować w obszarze gminy Polanów. Jest to fragment naczynia zdobionego odciskami sznura w układzie girlandowym znaleziony w bliżej nieznanymi okolicznościach w Sowinku (Kleist 1969: 104, nr 575)¹⁴.

Najbardziej znanymi przedmiotami ze schyłku neolitu (KCSZ) i początku epoki brązu (I EB) z gminy Polanów, jest tzw. skarb złożony z siedmiu płaszczy sztyletów krzemiennych typu Płonia (według K. Siuchnińskiego) o długościach 13,4 do 19,2 cm, znaleziony w 1916 roku przy budowie torów kolejowych w Polanowie (Ryc. 9A)¹⁵. Te okazałe laurowate sztylety o starannie załuskanych powierzchniach, niegdyś znajdowały się w zbiorach Muzeum w Berlinie (nr inw. Ic 3629–3635), natomiast kopie w Muzeum Regionalnym w Darłowie (Siuchniński 1969: 31; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka 2008: 55). Z Polanowa pochodzi jeszcze jeden analogiczny krzemienny sztylet o długości 18,3 cm, znaleziony też koło torów kolejowych w nieokreślonym jednak czasie i okolicznościach. Uznawany jest jako znalezisko luźne, chociaż można go chyba łączyć ze wspomnianym „skarbem” (Kleist 1969: tabl. 87, nr 640). Dawniej znajdował się on w zbiorach *Westpreussische Provinzial – Museum zu Danzig* (nr inwen. VS 14879), natomiast kopia w Muzeum Regionalnym w Darłowie (obecnie w Muzeum w Koszalinie – Ryc. 9A).

Znaleziska płaszczy sztyletów krzemiennych, jakie znamy z Polanowa i terenów powiatu sławieńskiego, między innymi z: Malechowa, Żegocina, Borkowa (Skrzypek 2005: 50), Smardzewa, Warszkowa (Skrzypek 2008: 133–134) i Sierakowa Sławieńskiego (Skrzypek 2009: 40) odzwierciedlają proces nawiązywania dalekosiężnej wymiany mię-

¹⁴ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1311.

¹⁵ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1288.

Ryc. 9. Zabytki krzemienne i brązowe z gminy Polanów. A – Polanów (SCHN-WEB), B – Kościernica, skarb bransolet brązowych (II EB). Według Kleist 1969 (A) i 1955 (B)

dzy społecznościami międzyczecza Wieprzy i Grabowej, kontynuującymi jeszcze tradycje schyłku neolitu, a społecznościami wczesnobrązowymi z południa Europy.

Do składników inwentarza kulturowego ludności KCSZ należą też krzemienne groty strzał, dłuta i topory kamienne. Z okolic Żydowa, z prawdopodobnie rozkopanego kurhanu na wzniesieniu *Fellberg*(?) pochodzi krzemienno grot strzały o długości 4 cm, znaleziony w 1933 roku (Ryc. 5h). Razem z grotem znaleziono wówczas dęto krzemienne¹⁶. Obydwa zabytki znajdowały się kiedyś w Muzeum w Darłowie.

Krzemienno grot strzały o długości 5,3 cm, trójkątny z trzonkiem, o załuskanej powierzchni, znaleziono przypadkowo w 2001 roku w Polanowie w ogródku przy ul. Podmiejskiej, w pobliżu rzeki Grabowa (Ryc. 6g). Zabytek jest w Muzeum w Koszalinie¹⁷. Dwa dęta krzemienne znajdowały się dawniej w wiejskiej szkole w Kościernicy. Obecnie brak wiadomości o zabytkach.

W pobliżu miejscowości Wietrzno znaleziono przed 1927 rokiem asymetryczny topór kamienny z otworem, pięciobocznym zarysem o lekko wyodrębnionym obuchu i rozszerzonym ostrzu, o długości 12,0 cm, który niegdyś był w Muzeum w Darłowie (Ryc. 5c). Inny egzemplarz tego typu narzędzia znaleziono w okresie międzywojennym w bagnistym terenie w pobliżu osady Kępiny koło Żydowa. Był to duży topór kamienny z cienkim zaokrąglonym obuchem i niedokończonym otworem o długości 18,8 cm, który dawniej znajdował się w zbiorach prywatnych Radatza (Ryc. 7e)¹⁸. Granitowy topór „czółenkowaty” z otworem i cylindrycznym wydłużonym obuchu o długości 12,5 cm, znaleziony w Naclawiu w 1965 roku, jest w zbiorach koszalińskiego Muzeum¹⁹. Bardzo podobny egzemplarz takiej broni znaleziono również w Drzeńsku, gm. Malechowo (Skrzypek 2005: 43; ryc. 5e).

Do narzędzi KCSZ występujących również w kulturach wczesnego okresu epoki brązu należy zaliczyć motykę kamienną o długości 17,4 cm typu „wschodniopruskiego” z obuchem w kształcie głowy żmii, znalezioną w miejscowości Jacinki (Ryc. 6a). Na znalezisko natrafiono przypadkowo w 1939 roku około 1 km na południowy wschód od Jacinek, przy drodze prowadzącej do długiego bagna. Motyka była niegdyś w Muzeum Regionalnym w Darłowie, a obecnie jest w Muzeum w Koszalinie²⁰. Podobne okazy z terenów powiatu sławieńskiego znane są

¹⁶ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 3129.

¹⁷ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 409/S.

¹⁸ Archiwum kartkowe Kazimierza Siuchnińskiego,teczka pow. Sławno.

¹⁹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1102/Ko.

²⁰ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1263/S.

z Nosalina, gm. Postomino (Skrzypek 2004: 52, ryc. 4b) i Janiewicz, gm. Sławno (Skrzypek 2008: 130, ryc. 6b).

Znaleziskiem neolitycznym są płytkie żarna nieckowate z Wietrzna znalezione w trakcie badań powierzchniowych AZP arkusza 17–25, prowadzonych wiosną 1991 roku. Zabytek jest obecnie w posiadaniu prywatnym.

5. Początki epoki brązu

Około 1800/1700 p.n.e. w środkowej Europie doszło do znacznych przeobrażeń kulturowych związanych z pojawieniem się metalurgii. Pomorze stanowiło wówczas mozaikę kulturową ludów o rolniczo-pasterskim rodowodzie, które różnił od siebie stopień adaptacji nowych idei nadal docierających z południa, z dorzecza środkowego i dolnego Dunaju. W różnych opracowaniach naukowych sugeruje się, że prawie całe Pomorze w początkach epoki brązu zajmowały ugrupowania będące pod silnym oddziaływaniem kultury unietyckiej, spośród których najlepiej czytelna była faza płońska, będąca kontynuatorką grupy nadodrzańskiej KCSZ (Bukowski 1998: 19). Stanowiska tego ugrupowania zlokalizowane są głównie w pasie na północ od moren czołowych, koncentrując się przede wszystkim przy ujściu Odry, w mniejszym stopniu w dolnych dorzeczach Regi i Parsęty. W dorzeczach: Wieprzy, Grabowy, Słupi i Łupawy obecność ich jest niewielka i to wyłącznie w postaci znalezisk krzemienych sztyletów typu „Płonia” i toporów kamiennych (Siuchniński 1972: 140). Wymienione formy sztyletów, wydzielone dla zachodniej Polski, mają analogie zarówno na obszarach Danii, jak i południowej Szwecji. Dużym zagęszczeniem występowania sztyletów jest także wyspa Rugia, gdzie znajdują się warsztaty ich miejscowej produkcji (Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka 2008: 42).

Świt epoki brązu nad doliną górnej i środkowej Grabowy rysuje się bardzo niejasno. Początkowo metalem, z którego wyrabiano narzędzia i ozdoby, była miedź, niezbyt jednak twarda, aby można wykorzystywać ją do wyrobu broni czy narzędzi pracy. Dopiero pojawienie się stopu miedzi i cynku, czyli brązu, spowodowało kolejny przewrót w dziejach ludzkich. Przedmioty brązowe początkowo były wyrobami importowanymi z południa (Śląsk, Wielkopolska), głównie unietyckimi. Na terenie gminy Polanów na wczesny okres epoki brązu (WEB) należy datować także wymieniany już „skarb” sztyletów z Polanowa

oraz wymienione fragmenty naczyń z Gologóry (Ryc. 7d) czy topór z Naclawia (Ryc. 7f) oraz motykę kamienną z Jacinek (Ryc. 6a), a także inne zabytki datowane na późny neolit i wczesny brąz.

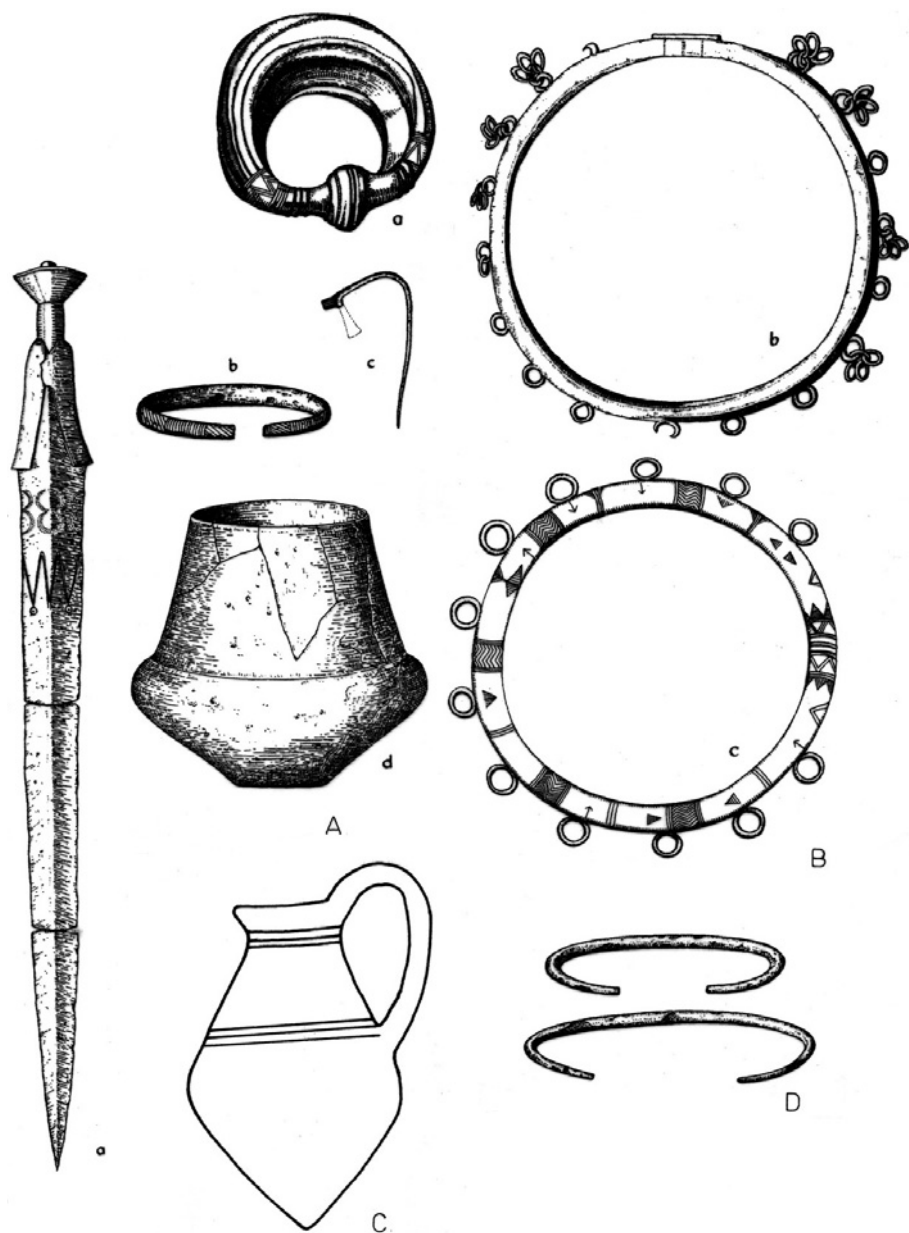
Do najliczniejszych wyrobów brązowych spotykanych we wczesnych fazach EB należą ozdoby obręczowe ramion i nóg. Rozpoznawalnym w literaturze archeologicznej znaleziskiem z gminy Polanów jest „skarb bagienny” z Kościernicy, znaleziony w okresie międzywojennym. Złożony jest z małych obręczy niezdobionych, wśród których były: dwie owalne obręcze o przekroju okrągłym ze zwężonymi końcami o średnicy 10,4 × 12,5 cm, jedna prawie okrągła obręcz, facetowana o średnicy 7,1 cm i dwie owalne obręcze ze zwężonymi założonymi końcami o przekroju ośmiobocznym i średnicy 10 × 12,1 cm (Ryc. 9B). Skarb niegdyś znajdował się na wystawie *Heimatmuseum Köslin*, a kopie w *Heimatmuseum Rügenwalde*. Dzisiaj w Muzeum w Koszalinie zachowały się dwie owalne obręcze ze zwężającymi się końcami i jedna kopia miedziana, a pozostałe zaginęły (Blajer 1990: 48, 50, 114, tabl. XLVI).

Innym znaleziskiem bagiennym z I–II okresów EB jest „skarb” z pobliskiego Naclawia, odkryty około 1900 roku, składający się z dwóch naszyjników brązowych, niezdobionych, otwartych, ze zwężającymi się końcami (Ryc. 10D). Zabytki stanowiły zbiór prywatny barona von Sendena, właściciela majątku w Naclawiu i Dadzewie, natomiast kopie były w zbiorach Regionalnego Muzeum w Darłowie, dzisiaj w Muzeum w Koszalinie (Kersten 1958: 91).

Z zabytków należących do kręgu wyrobów kultury unietyckiej wymienić należy także trzy obręcze owalne ze zwężonymi końcami, określane jako nagolenniki oraz fragmenty bransolety spiralnej znalezione w Rekowiu, dawny pow. Bobolice, obecnie gm. Polanów (Kersten 1958: 89). Zabytki odkryto na polu Augusta Bratza przed 1901 rokiem, złożone „w obwarowaniu kamiennym” na głębokości 3 i 1/3 stopy (Eggers, Bollnow 1935: 112). Uważa się, że mogła to być forma grobu(?) lub „skarb bagienny” złożony w intencji kultowej (Blajer 2001: 201, 322). Zabytki zostały przekazane do Muzeum w Szczecinie, gdzie do dzisiaj z zespołu zachowała się jedna brązowa obręcz owalna (naramiennik) ze stykającymi się końcami o średnicy 10,5 × 8,6 cm²¹.

Początek II okresu EB na Pomorzu Zachodnim nie przyniósł nagłej zmiany kulturowej, gdyż nadal utrzymywały się tradycje wczesnobrązowe będące w swej istocie kontynuacją jeszcze starszego substratu

²¹ Archiwum kartkowe Kazimierza Siuchnińskiego,teczka pow. Sławno.

Ryc. 10. Zabytki brązowe i gliniane z gminy Polanów. A – Naclaw, grób kurhanowy (III EB), B – Żydowo, skarb brązowy (V EB), C – Rzeczyca Wielka (KŁŻ), D – Naclaw (I–II EB). Według Kliet 1955 (A, B, D) i Kostrzewski 1958 (C)

postsznurowego. Stopniowo jednak, głównie w ciągu drugiej połowy II okresu EB idące szlakiem odrzańskim oddziaływania kultury typu mogiłowego (metalurgia brązu) spotkały się z wpływami z Brandenburgii, Meklemburgii i strefy nordyckiej, co jest zresztą specyfiką Pomorza Zachodniego. Oddziaływania te, początkowo niezbyt silne, stopniowo narastały i do przełomu II/III okresów EB lub najpóźniej od początku III okresu EB stały się dominujące (Bukowski 1998: 121–123).

Zachodziły wówczas bardzo istotne przemiany, których zewnętrznymi cechami były z jednej strony zmiany gospodarcze prowadzące do zagęszczenia i stabilizacji osadnictwa oraz powodujące zapewne szereg zmian w kulturze społecznej, a z drugiej daleko idące przemiany zwyczajów pogrzebowych. Doszło wówczas do zetknięcia się dwóch różnych tradycji kulturowych: wczesnobrązowych społeczności o podłożu anatolijsko-bałkańskim z ugrupowaniami mogiłowymi o rodowodzie południowo-zachodnioeuropejskim. Rezultatem tego był swoisty „przewrót ideologiczny”, który doprowadził do powstania wielkiego kompleksu kultur pól popielnicowych. Zakładano wówczas rozległe cmentarzyska ciałopalne, wyposażone przede wszystkim w bogate zestawy naczyń ceramicznych, oraz cmentarzyska kurhanowe zawierające naczynia-popielnice z przepalonymi szczątkami zmarłego.

Rozwój nekropoli ciałopalnych oraz ciągłość ich występowania sugeruje istnienie stabilnej gospodarki opartej głównie na uprawie roli. Dominacja ciałopalenia w zwyczajach pogrzebowych oraz uprawy nad hodowlą w gospodarce wyznacza także nowy nurt rozwoju społeczności zasiedlających tereny położone w dorzeczu Odry i Wisły w młodszym okresie EB. Ich odzwierciedleniem w materiale archeologicznym jest powstanie kultury łużyckiej, stanowiącej część wielkiego kompleksu kultur pól popielnicowych (Gedl 1989: 475).

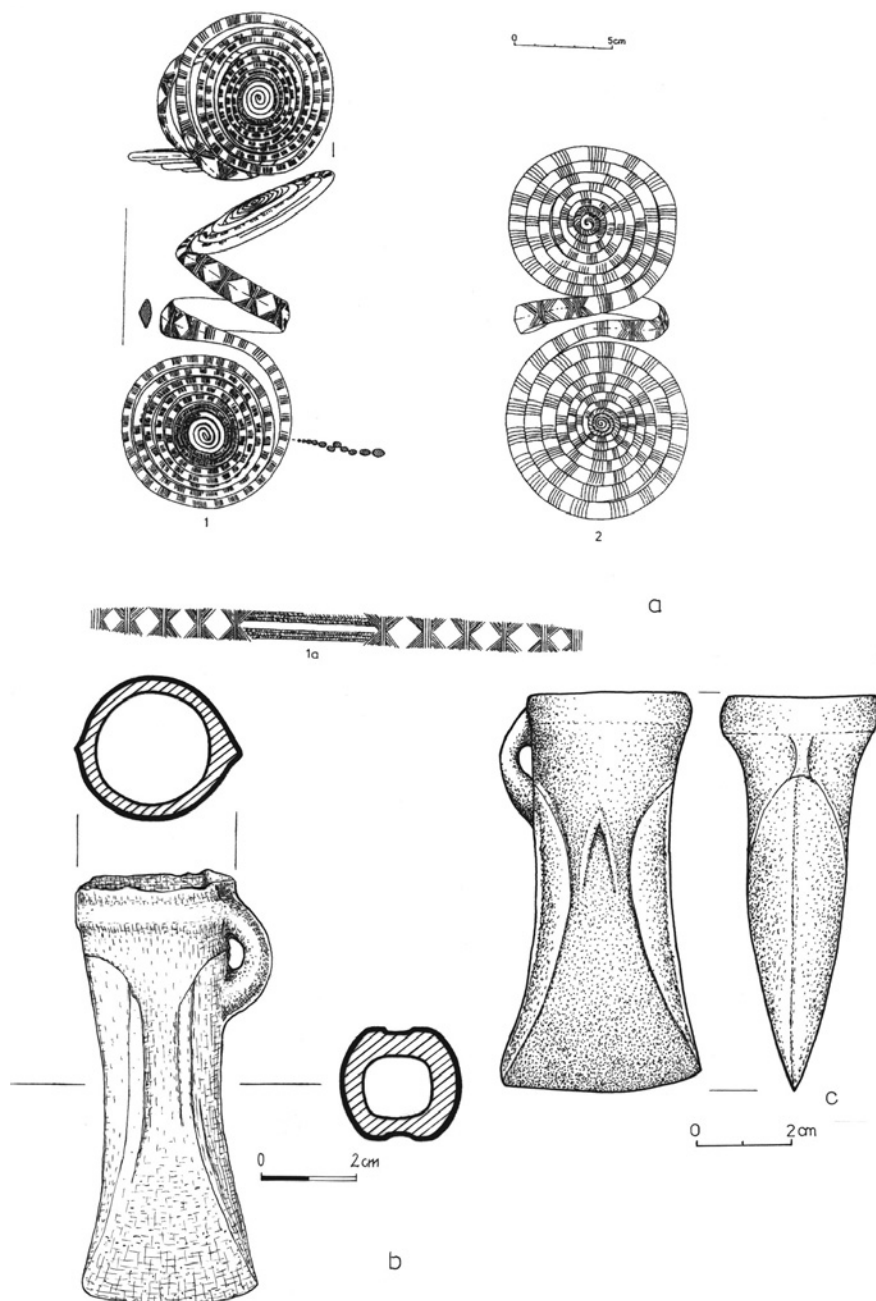
Na Pomorzu Zachodnim uformowała się lokalna grupa kulturowa, praktykująca birytualny obrządek pogrzebowy, zwana grupą ostrowicką (miejscowość Trzebiatów–Ostrowice). Ludność tej grupy wznosiła kurhany, a przeważającym typem obrządku pogrzebowego były groby ciałopalne. W skład inwentarza kulturowego grupy ostrowickiej wchodziły typowe dla tego okresu wyroby z brązu, m.in.: szpile z główką wrzecionowatą, tarczowatą lub uszatą, bransolety otwarte o prostych końcach, zdobione pasmami poprzecznych i ukośnych kresek, sztylety zdobione zakreskowanymi trójkątami i grupami prostopadłych kresek typu Dratów, naramienniki pomorskie z tarczkami spiralnymi typu Czernice (według Blajera 1982), nagolenniki z tarczkami spiralnymi jednakowej wielkości, wykonane z drutu o soczewkowatym

przekroju, spirale, zapinki oraz wiele innych ozdób obęczowych, mankietowych i spiralnych (Blajer 1999: 52–107; Bukowski 1998: 122–125).

Z terenów obecnie zajmowanych przez gminę Polanów znany „skarby” bagienny znaleziony przed 1914 rokiem w Naclawiu, złożony z pary nagolenników z tarczkami spiralnymi typu Wierzbęcin (Blajer 1982: 61; 1984: 60), który był własnością barona von Sendena z Naclawia, natomiast kopie przechowywano w Muzeum w Darłowie, dzisiaj w Muzeum w Koszalinie (Ryc. 11a). Grupa nagolenników typu Wierzbęcin z tarczkami spiralnymi swoim występowaniem ograniczona jest głównie do Pomorza Zachodniego i Środkowego, gdzie w zespołach datowana jest na pierwszą połowę III okresu EB (Blajer 1999: 128–129). Pojedyncze zespoły o podobnym składzie pojawiają się na Dolnym Śląsku, w północnej Wielkopolsce oraz w Ziemi Chełmińskiej. Nagolenniki z tarczkami spiralnymi spotykane są też w grobach na Pomorzu (np. Szczecin, Trzebiatów–Ostrowice, Podole Małe). Skarby te należy łączyć z młodszą (ostrowicką) fazą grupy zachodniopomorskiej (wkrzańsko-zachodniopomorskiej). Warunki znalezienia skarbu z Naclawia sugerują, że mamy do czynienia z depozytem akwaticznym, co wskazywałoby na możliwość kultowego interpretowania tego znaleziska(?). Mamy jednak mało danych, aby wykazać, że miejsce odkrycia było „miejszem ofiarnym”. Nie możemy też powiedzieć, czy stanowiło ono część większego „skarbu”, czy było pojedynczym znaleziskiem.

Drugim ciekawym odkryciem z III okresu EB w Naclawiu jest zlokalizowanie i prawdopodobnie rozkopanie przez Adolfa Stubenrauch'a około 1913 roku grobu kurhanowego usytuowanego na wydmy około 3 km na północny wschód od wsi²². W kurhanie, w grobie „wyłożonym kamieniami”, znajdowały się cztery naczynia gliniane, z których jedno było baniastą wazą z wysoką zwężającą się ku górze szyjką (Ryc. 10A: d), a inne naczynie było pionowo żłobkowane (Kostrzewski 1958: 291). Oprócz tego w zespole znajdowała się otwarta bransoleta brązowa, zdobiona naprzemiennie grupami kresek poprzecznych i ukośnych (Ryc. 10A: b), szpila brązowa z uszkiem na załomie kolankowatego trzonu (Ryc. 10A: c) i miecz brązowy z rękojeścią o stożkowatym, silnie nachylonym do główki jelcu i zdobionej punktowaniem główki (Ryc. 10A: a). Miecz z Naclawia zaliczany jest do wyróżnionego przez J. Fogel'a typu XIX, którego analogii trudno szukać na terenie Polski (Fogel

²² Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1275.

Ryc. 11. Zabytki brązowe z gminy Polanów. Legenda: a – Naclaw, skarb (III EB), b – Do-machowo (V EB), c – Buszyno (V EB). Według: Kersten 1958 (a), archiwum Muzeum w Koszalinie (b, c). Rys. B. Kammer

1979: 47). Jedyne dwa podobne okazy odnotowane są w Spandau pod Berlinem i w Wirtembergii na terenie Niemiec. Ponieważ jednak reszta wyposażenia grobu z Naclawia (naczynia, bransoleta, szpila) ma charakter czysto łużycki, nie ulega wątpliwości, że mieści się on w ramach tej kultury (Kostrzewski 1958: 43).

6. Młodsza i późna epoka brązu

Wyraźne przemiany osadnicze miały miejsce w rozwiniętym (IV–V okres EB) i schyłkowym okresie epoki brązu oraz wczesnym okresie epoki żelaza (1000–650 p.n.e.). Zakładano wówczas rozległe cmentarzyska ciałopalne wyposażone przede wszystkim w bogate zestawy naczyń ceramicznych. Spalone szczątki zmarłego składano do naczynia-popielnicy, którą umieszczano w jamie grobowej, często zabezpieczonej obwarowaniem kamiennym. Na Pomorzu w tym czasie spotyka się również rozległe cmentarzyska kurhanowe. W gospodarce nastąpiła dominacja uprawy roli nad hodowlą, co oznacza nowy nurt rozwojowy społeczności zasiedlających rejon dorzecza środkowej i dolnej Grabowy, górnej Wieprzy, Mszanki, Drężnianki i dopływów tych rzek. Te społeczności utożsamiane są z ludnością kultury łużyckiej, trwającej nieprzerwanie przez około 900 lat. Tereny wschodniej części Pomorza Zachodniego, w tym obszar gminy Polanów, zajęła grupa wschodniopomorska ludności kultury łużyckiej, którą cechowała swoista odrębność od grupy zachodniopomorskiej, wyrażająca się nie tylko w formach naczyń, ale także w zwyczajach chowania zmarłych, częściej w grobach kurhanowych wyposażonych w popielnice, przystawki, a niekiedy i przedmioty z brązu.

Rozpoznanie kultury łużyckiej na terenie omawianej gminy zawdzięczamy przede wszystkim przypadkowym odkryciom amatorskim w końcu XIX i początkach XX wieku oraz późniejszym penetracjom i badaniom ratowniczym Diethera von Kleista w latach 20. i 30. XX wieku, a także penetracjom archeologów poznańskich w czasie badań weryfikacyjno-powierzchniowych w 1968 roku²³. Badania powierzchniowe w ramach AZP w latach 1987–1992 pozwoliły także na zlokalizowanie kilkudziesięciu osad z łużyckim materiałem ceramicznym. W większości stanowiska te zarejestrowane są w rejonie stoków i krawędzi dolin okołojeziornych i dolin rzecznych, w pobliżu: Żydowa, Kę-

²³ Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie Delegatura w Koszalinie, teczka „Kultura łużycka”.

pin, Rzeczycy Wielkiej, Polanowa, Buszyna i Jacinek (por. Ryc. 2). Osady i cmentarzyska nie zawsze funkcjonowały równocześnie – jedne zanikały, a na ich miejsce pojawiały się nowe, co wiązało się z rotacją wymuszoną strukturą gospodarczo-osadniczą (Gedl 1990: 25–51; Bukowski 1998: 188–189).

Na skupisko osad KŁŻ natrafiono w czasie badań weryfikacyjno-powierzchniowych i sondażowych grodzisk wczesnośredniowiecznych w 1968 roku, na południowy wschód od zabudowań wsi Żydowo, usytuowanych na lekkich wyniesieniach terenowych i zboczach południowych, na zachód od Jeziora Kamienne (stan. 19–23). Kilka stanowisk łużyckich zlokalizowano wokół osady Kępiny, niedaleko Żydowa i przy wybudowaniach dawnej wsi Piaskowo, a także koło Polanowa nad rzeką Grabowa, na zachód od wybudowań dawnych osad Przybrodzie, Strzeżewo, Knieja.

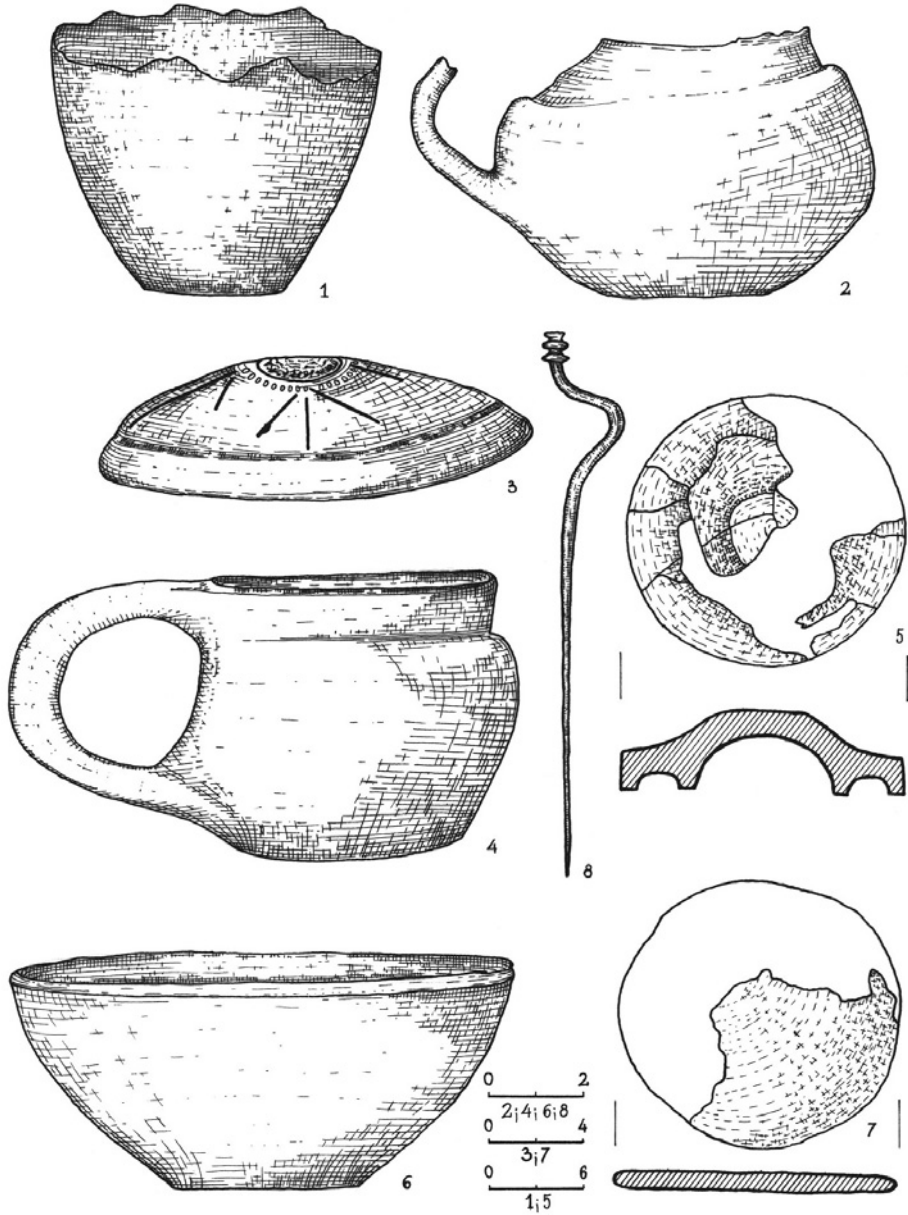
Na stanowisku kurhanowym (stan. 8) w Żydowie, datowanym na okres wczesnośredniowieczny, znaleziono również ceramikę łużycką. Rozległą osadę KŁŻ, usytuowaną powyżej tego cmentarzyska kurhanowego, odkrył w latach 30. von Kleist (1955: 36). Podczas badań cmentarzyska w 1966 roku odnaleziono tu duże żarna korytkowe, które są w Muzeum w Koszalinie (Członkowski 1967: 44).

Na osadę łużycką, niszczoneą głęboką orką, natrafiono w 1985 roku w Buszynie (stan. 9) podczas badań weryfikacyjno-powierzchniowych AZP. Badania wykopaliskowe na stanowisku przeprowadzili archeolodzy koszalińscy w 1986 roku, gdzie odkryto jamę gospodarczą i palenisko kamienne oraz około 1200 fragmentów ceramiki datowanej na V okres EB i wczesny okres halsztacki²⁴.

Bardziej wyraziste dla rozpoznania kultury łużyckiej i częściej spotykane są cmentarzyska ciałopalne, płaskie i kurhanowe. W pobliżu wsi Rosocha, w okresie międzywojennym, przypadkowo natrafiono na grób kurhanowy, częściowo zniszczony, datowany materiałem ceramicznym na IV okres EB (Kleist 1955: 33). W obrębie wsi Domachowo, przy torze kolejowym usytuowanym na północ od wsi, w czasie kopania ziemniaków w 1926 roku oraz ponownie w trakcie orki tego pola jesienią 1927 roku natrafiono na cmentarzysko ciałopalne z IV okresu EB i odsłonięto cztery popielnice brunatnożółte, spoczywające w żółtym piasku na głębokości 0,33 m od powierzchni (Kostrzewski 1958: 264). Brak jest wiadomości o dalszych losach znaleziska.

Być może cmentarzysko w pobliżu Polanowa (stan. 1) odkryte w 1908 roku, z którego uratowano popielnicę jajowatą i szpilę z łabędzią szyjką

²⁴ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka 1301/S.

Ryc. 12. Polanów, stan. 1. Naczynia i szpila brązowa z cmentarzyska grobów skrzynkowych. Według archiwum Muzeum w Koszalinie

oraz profilowaną główką, należy zaliczyć do ludności KŁŻ z wczesnego okresu epoki żelaza (Ryc. 12: 1, 8). Niestety, zabytki zaginęły i brak dokładniejszych wiadomości na ten temat. Prawdopodobnie na tym stanowisku wystąpiły także zabytki kultury pomorskiej datowane na tzw. fazę wielkowiejską²⁵.

Wielokulturowe cmentarzysko ciałopalne odkryto około 1897 roku w Rzeczycy Wielkiej, na niewielkim wyniesieniu morenowym usytuowanym na południe od skrzyżowania dróg, przy torze kolejowym z Polanowa do Miastka (Eggers, Giesen 1938: 28).

Cmentarzysko penetrowane było jeszcze w 1900 roku przez anonimowych amatorów lub Adolfa Stubenraucha ze Szczecina i później również w latach 1910–1911²⁶. Oprócz materiałów łużyckich znaleziono popielnice kultury pomorskiej i ozdoby brązowe ludności kultury wielbarskiej z wczesnego okresu rzymskiego (Skrzypek 1971: 45). Z ciekawszych zabytków łużyckich należy wymienić dzbanek uchaty ze spiczastym dnem (Ryc. 10C) stanowiący niewątpliwy import z obszaru grupy białowickiej kultury łużyckiej, rozwijającej się na obszarze obecnej Ziemi Lubuskiej (Gardawski 1979: 80–82; Kostrzewski 1958: 213–215).

Kilka stanowisk kurhanowych rozpoznano w okresie międzywojennym, potem w latach 60. XX wieku, a następnie na początku XXI wieku w pobliżu Żydowa i Chocimina. Wokół niecki jeziora Kwiecko na wzniesieniach, naprzeciwko źródeł rzeki Radew i grodziska w Starym Bornem (stan. 1), usytuowane są trzy stanowiska kurhanowe, z których przynajmniej jedno częściowo rozkopał A. Stubenrauch w latach 1920–1922. Brak informacji na temat chronologii badanego obiektu. Natomiast powojenny badacz cmentarzyska kurhanowego (stan. 8) w Żydowie i grodziska w Starym Bornem uważa, że są to obiekty wczesnośredniowieczne (Członkowski 1969: 423, ryc. 1). Jednak znajdowane sporadycznie ułamki łużyckie na cmentarzysku kurhanowym (stan. 8) oraz bliskość osady KŁŻ (stan. 7), a także pozyskane już w XXI wieku ułamki naczyń KŁŻ w obrębie nowo odkrytych kurhanów (Chocimino, stan. 22) sugerują, że niektóre z cmentarzysk kurhanowych w rejonie Żydowa mogą mieć metrykę wcześniejszą od wczesnośredniowiecznej.

Zarejestrowane w 2006 roku rozległe, liczące kilkadziesiąt kopców cmentarzysko kurhanowe, położone około 2 km na północny zachód od Żydowa, w lesie, zarejestrowane jako Chocimino stan. 22 (AZP 17–

²⁵ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1288.

²⁶ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 936.

26/8) oraz przynajmniej cztery tego typu cmentarzyska zlokalizowane między Chociminem a Wietrznem, rozpoznane między innymi przez autora tego opracowania, mogą również należeć, chociaż w części, do zasiedlającej ten rejon ludności kultury łużyckiej. Mnogość dotychczas odkrytych osad KŁŻ w rejonie Żydowa, a także kilka znanych z archiwaliów skarbów brązowych i znalezisk luźnych pozwala, przynajmniej do czasu badań wykopaliskowych, przyjmować taką hipotezę. Istnieje więc ogromna potrzeba badań weryfikacyjnych i sondażowych wielu stanowisk kurhanowych odkrytych w ostatnich latach w lasach wokół: Żydowa, Chocimina, Wietrzna, Kępin i Polanowa, aby można było dokonać właściwej oceny tych stanowisk widocznych w krajobrazie kulturowym i wpisać je do rejestru zabytków archeologicznych oraz roztoczyć nad nimi opiekę konserwatorską.

Z ludnością kultury łużyckiej wiąże się szereg odkryć luźnych znalezisk z brązu bądź tzw. skarbów, czyli gromadnych depozytów brązowych złożonych w ziemi w celach kultowych lub ekonomicznych. Są to przede wszystkim ozdoby ciała i odzieży oraz narzędzia i broń. Niepodjęte przez człowieka w tamtych czasach, odkrywane były przypadkowo i sporadycznie w czasach przeszłych i nam współczesnych. Obejmują one zarówno importy ze strefy nordyjskiej, jak i miejscowe naśladownictwa obcych wzorów. Ogółem z Ziemi Polanowskiej znamy pięć gromadnych znalezisk z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, z których częściowo zachowały się zabytki przechowywane obecnie w Muzeum w Koszalinie (por. Ryc. 2).

Niezwykłym skarbem z tego okresu chronologicznego ludności KŁŻ i jednym z najstarszych znalezisk na Pomorzu Zachodnim, wymienianym w archiwaliach i literaturze już w początkach XVII wieku, jest skarb ozdób brązowych z Żydowa, umieszczony w 1617 roku w księdze pamiątkowej księcia Filipa II, o którym wspominałem na początku przeglądu stanu dotychczasowych odkryć archeologicznych w gminie Polanów. Skarb składał się z: brązowego naszyjnika, pustego w środku, z osadzonymi na obręczy kółkami o średnicy 21,6 cm (Ryc. 10B: b), drugiego takiego egzemplarza, lanego, zdobionego motywem jodełki, poprzecznych żłobków i trójkątów zakreskowanych (Ryc. 10B: c) oraz bransolety nerkowatej, zamkniętej o siodłowatej obręczy (Ryc. 10B: a), ornamentowanej pionowymi nacięciami, żeberkiem i liniami zygzakowatymi (Tyniec 1990: 131).

Naszyjniki wszelkiego rodzaju występują przez całą epokę brązu i wczesną epokę żelaza. Stanowią liczne składniki skarbów brązowych. Rzadsze były naszyjniki zdobione, wykonane z masywnych prętów lub okazy puste w środku („dęte”), podobne do naszych egzemplarzy z Ży-

dowa. Bransoleta nerkowata ze skarbu, należąca do wydzielonych egzemplarzy grupy I, typu B, wariantu C, który to rodzaj ozdób powstał na bazie nordyjskich form z IV okresu EB, była pierwowzorem ozdób, z których powstały we wczesnym okresie epoki żelaza lokalne typy i warianty. Skarb z Żydowa należy datować na schyłek V okresu EB do młodszego okresu halsztackiego (Ha D). Informację o tym znalezisku zawdzięczamy Filipowi Heinhoferowi, patrycejuszowi augsburskiemu, zaufanemu księcia Filipa II. Odnosił on w aktach archiwalnych dawnej Biblioteki Narodowej, że skarb został znaleziony w posiadłości Petera Woytkena w Żydowie dużo wcześniej niż został zilustrowany w księdze pamiątkowej księcia Filipa II. Z akt wynika, że chłopci z Żydowa mówili, że jakoby te pierścienie znalazła bardzo dawno temu (nawet w końcu XVI wieku?) kobieta, która nazywała się Klunkernde Köne, czyli „dźwięczna Kunegunda”. Była tak nazywana, ponieważ chodziła po wsi i pierścienie (naszyjniki) te wykorzystywała jako instrumenty muzyczne przypominające dzisiejsze tamburino (Bollnow 1937: 11, przypis 30). Obecnie brak wiadomości na temat losu tego historycznego znaleziska.

Innym bogatym depozytem KŁŻ z Żydowa z V okresu EB był skarb odkryty przed 1931 rokiem na wyspie jeziora Kwiecko (Sprockhoff 1956, t. I: 64). W skład zespołu wchodziły: dwa naszyjniki kołnierzo- wate składające się z pięciu płyt sierpowatych złączonych nitami, zdobionych ornamentem punktowym i pojedynczymi jodełkami oraz grupami skośnie zakreskowanych trójkątów, jeden naramiennik – zwój spiralny wykonany z taśmy wypukłej, ze zwiniętym spiralnie jednym końcem, zdobiony na całej powierzchni ornamentem zygzakowatym oraz jeden brązowy grot oszczepu z ułamanym kolcem, zdobiony dwoma żłobkami na tulejce (Tabl. I: A)²⁷. Zabytki znalazł niejaki P. Manske z Żydowa, być może nauczyciel, jednak brak bliższych okoliczności znalezienia. Jeden z napierśników znajdował się niegdyś w Muzeum w Szczecinie (nr inw. PS 1360), natomiast drugi egzemplarz oraz dwie kopie z pozostałymi zabytkami dawniej były przechowywane w Muzeum Regionalnym w Darłowie, a obecnie znajdują się w Dziale Archeologicznym w Muzeum w Koszalinie (Kleist 1955: 35–36; Kostrzewski 1966: 65; Fogel 1988: 197; Blajer 2001: 354).

Naszyjniki wykonane metodą kucia z cienkiej blachy, kształtu sierpowatego, z końcami zwiniętymi w uszka, reprezentują typy ozdób obręczowych charakterystyczne dla V okresu EB i stanowią lokalną

²⁷ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1336.

adaptację oraz transformację wzoru niewątpliwie zapożyczzonego z kultury nordyjskiej (Fogel 1988: 52). Bransolety cylindryczne, określane też często jako zwój spiralny służący do ozdoby ramion lub nóg, pojawiają się na obszarze Pomorza już w kulturze przedłużyckiej, ale najczęstsze ich występowanie przypada na IV–V okres EB. Występują jako ozdoby KŁŻ na całym jej obszarze macierzystym, a także na terenie Niemiec północno-zachodnich i południowej Skandynawii (Fogel 1988: 29). Wreszcie do importów południowo-zachodnich należą grotty oszczepów, zdobione na tulei grupami kresek poprzecznych. Nasz egzemplarz z Żydowa trudno zaliczyć do tej grupy, ponieważ dwa słabe żłobki wypunktowane na tulejce są tak nieznaczne, że Józef Kostrzewski zalicza ten okaz do grupy grotów niezdobionych wyprodukowanych na miejscu w pracowniach brązowniczych zlokalizowanych gdzieś w rejonie Wieprzy i Grabowy (Kostrzewski 1958: 162).

Do najliczniejszych narzędzi ludności KŁŻ z V okresu EB należały siekierki brązowe z tulejką. Być może bagiennym depozytem był skarb siekieriek brązowych znalezionych w pobliżu osady (nieistniejącej) Gostkowo, położonej około 5 km na południowy wschód od Żydowa, bezpośrednio na zachód od miejscowości Pieczyska nad Jeziorem Bobięcińskim. W literaturze i archiwaliach znalezisko to zapisane jest pod miejscowością Żydowo (Kleist 1955: 36; Kostrzewski 1958: 345). W skład zespołu wchodziły trzy siekierki z tulejką i uszkiem, z których jedna ma na tulei wypukłą ozdobę w kształcie odwróconej litery „V”. Ozdobie towarzyszą łukowate żeberka boczne biegnące wzdłuż krawędzi płaszczyzn ciosu. Druga siekierka miała żeberko pionowe biegnące przez środek tulejki, pomiędzy łukowato zaznaczonymi krawędziami bocznymi (Kuśnierz 1998: 64; ryc. 528). O wizerunku trzeciego egzemplarza brak danych.

Z danych archiwalnych wynika, że najpierw były znalezione dwie siekierki, które nauczyciel Busch (być może znalazca?) podarował drugiemu nauczycielowi z Żydowa – Kohlhoffowi, a ten z kolei, będąc związany swoimi zainteresowaniami z Muzeum Regionalnym w Darłowie, miał je przekazać do tegoż Muzeum. Tę trzecią siekierkę dołączono do zbioru później. Według archiwum w Szczecinie jedna z siekieriek miała znajdować się w Muzeum Prowincjonalnym w Szczecinie (nr inw. 7857), a dwie pozostałe w Muzeum w Darłowie, jednak później zaginęły²⁸. Tego typu siekierki należą do wydzielonej na Pomorzu grupy siekieriek z tulejką, ze ściankami bocznymi odgraniczonymi łu-

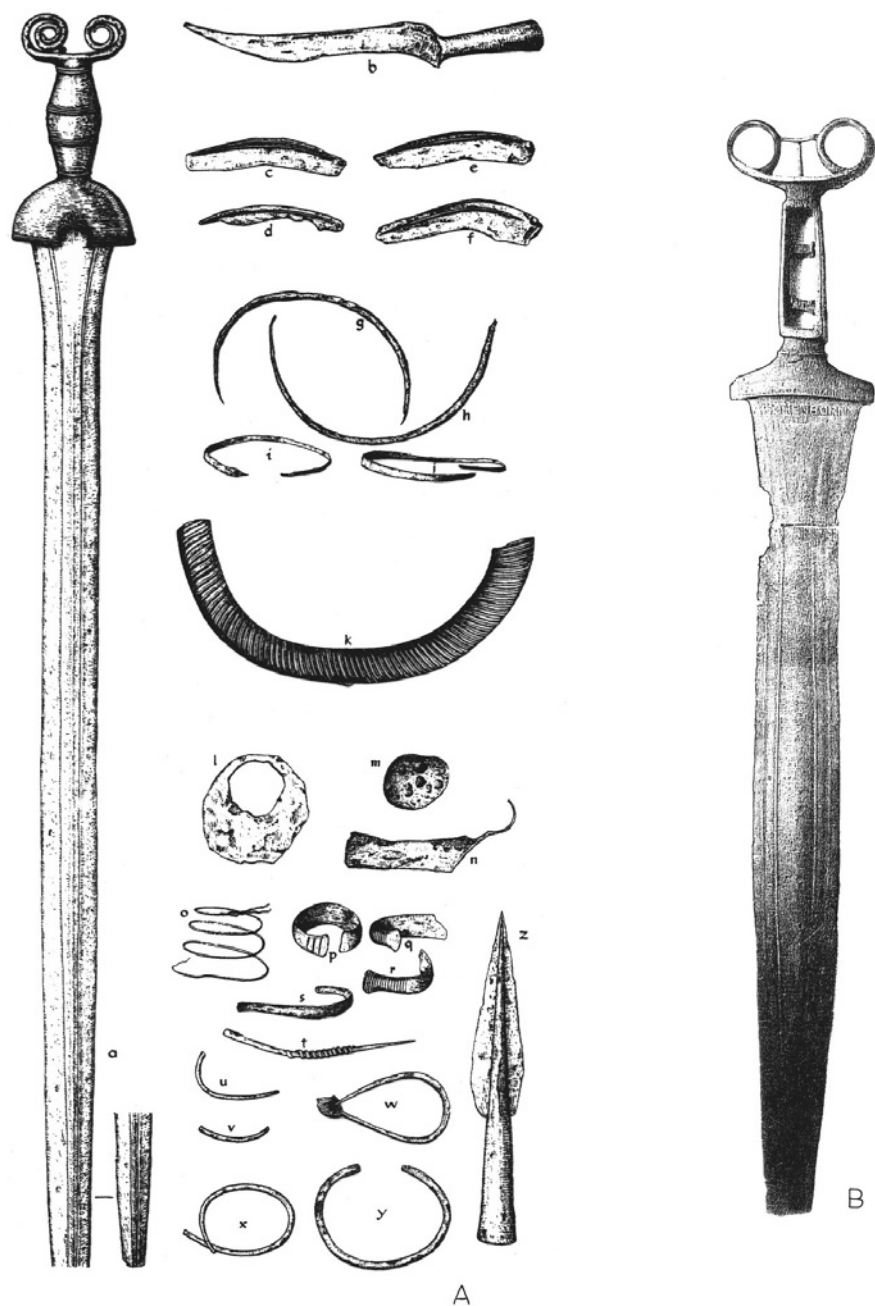
²⁸ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1336.

kowato od pogłębionej górą płaszczyzny ciosu, zaliczanymi do typu Kopaniewo, wariant B (Kuśnierz 1998: 64; Taf. 25; ryc. 528). Siekierki te pojawiają się na Pomorzu w IV okresie EB i trwają do V okresu EB. Rozwinęły się z pierwowzorów pochodzących z obszaru rodzimego KŁŻ i stały się prawdopodobnie punktem wyjścia dla podobnych siekierok typy bałtyckiego. Uderza skupienie tych siekierok w powiatach sławieńskim i słupskim, gdzie mogły znajdować się pracownie, w których je wytwarzano (Kostrzewski 1958: 143–148).

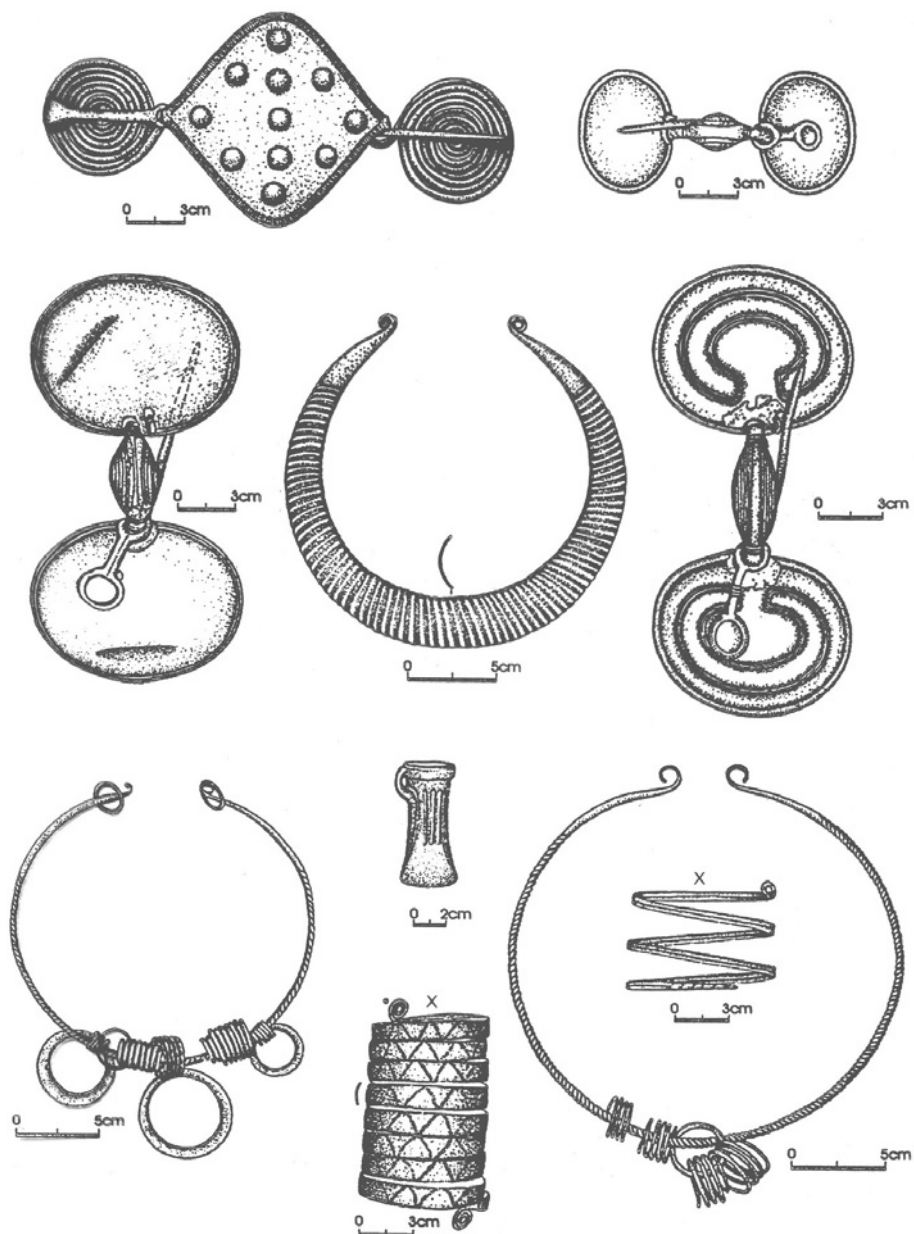
Podobną siekierkę o długości 8,5 cm z tulejką i uszkiem, ozdobioną odwróconą i wydłużoną literą „V”, znaleziono około 1932 roku w Buszynie, w nieznanych bliżej okolicznościach. Znalazca przekazał ją do Muzeum Regionalnego w Darłowie (Ryc. 11c). Obecnie jest w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie (Sprockhoff 1937: 127, t. 5: 4; Kleist 1955: 25, Taf. 6: 3; Kostrzewski 1958: 254, ryc. 106: 4).

Do dzisiaj też ozdobą zbiorów archeologicznych tegoż muzeum jest skarb brązowy z Kościernicy, znaleziony w torfowisku w okresie międzywojennym (Siuts 1931: 414–415; Kleist 1955: 28, Taf. 8). W skład skarbu wchodziły narzędzia, ozdoby i broń, w tym: cztery sierpy, nóż z rękojeścią tulejkowatą, miecz antenowy typ XVII B (według Fogła), typ X Rokitki (według Bugaja), grot oszczepu o wierzbowatym, długim liściu (typ XVI, podtyp E, według Fogła), fragment naszyjnika kólnierzowatego typu środkowopomorskiego odmiany A, bransoleta z podwójnego drutu odmiany nadodrzańskiej, cztery bransolety otwarte o C-kształtnym przekroju z rozszerzonym zakończeniem, brzytwa brązowa, tarczka z brzękadełką, fragment trzonka szpili z owiniętym drutem spiralnym, dziewięć różnych obręczy lub fragmentów obręczy brązowych i placek brązowy (Ryc. 13A). Najbardziej okazały przedmiot w skarbie – miecz antenowy, datuje cały skarb na późny okres epoki brązu (Sprockhoff 1956: 38, cz. I; Blajer 2001: 346; Bugaj 2005: 117–118, ryc. 29, 30).

„Tajemniczym” skarbem KŁŻ z gminy Polanów jest zespół przedmiotów brązowych z Karsiny (Ryc. 14), w tym 11 ozdób stroju i ciała oraz jeden egzemplarz z grupy narzędzi (siekierka), znaleziony prawdopodobnie w jamie pod kamieniami w pobliżu leśniczówki Osetno koło Karsiny (Skrzypek 1999: 96). W skład inwentarza wchodziły: jedna zapinka typu spindlersfeldzkiego (wg Sprockhoffa 1938) z tarczkami spiralnymi, zdobiona puncowatymi guzkami, trzy zapinki z tarczkami miseczkowatymi, dwie bransolety cylindryczne, określane również jako naramienniki, dwie bransolety spiralne z podwójnego drutu, jeden krąg napierśnika odlanego zdobionego poprzecznymi żłobkami, dwa naszyjniki brązowe jednostronnie skręcane z końcami rozklepanymi i zwiniętymi w uszka z nanizanymi kółkami i spiralami, siekierka brązowa

Ryc. 13. Zabytki brązowe z gminy Polanów i Bobolice. A – Kościelnica, skarb brązowy (V EB), B – Stare Borne, gm. Bobolice. Według Kleist 1955 (A) i Muzeum Narodowego w Szczecinie (B)

Ryc. 14. Karsina, gm. Polanów. Inwentarz skarbu brązowego. Według Skrzypek 1999

z tulejką i uszkiem, zdobiona trzema długimi żeberkami w środkowej części tulei, należąca to wydzielonego typu Czarków, wariant I (według Kuśnierza 1998: 39–40). Zabytki w skarbie tworzą zespół dość jednolity pod względem chronologicznym, przynależny do grupy kaszubskiej ludności KŁŻ i mieszczący się w granicach V okresu EB (Tabl. I: B).

W skarbie z Karsiny na uwagę zasługuje intencjonalny dobór przedmiotów w garnitury funkcjonalne, którego regułą była parzystość ozdób. Dopełnieniem całego zestawu przedmiotami luksusowymi i „odświętymi”, jak zapinka spindlersfeldzka i napierśnik środkowopomorski, przemawia za bardziej reprezentacyjnym charakterem znaleziska, którym nadrzędna rola przysługuje jako przedmiotom wartościowym niż *stricto* ozdobnym. Nie można także wykluczyć traktowania tego zespołu jako depozytu wotywnego, co już wielokrotnie było poświadczane w interpretacjach różnorodnych skarbów w Polsce (Blajer 1992: 102). Wielka szkoda, że skarb z Karsiny jest w rękach prywatnych bliżej nieznaney osoby, co uniemożliwia jego specjalistyczną analizę (Skrzypek 2001: 172).

Dziełem „brązowników” lużyckich z terenu gminy Polanów jest również brązowa siekierka tulejkowata z uszkiem, znaleziona podczas kopania ziemniaków w 1975 roku w Domachowie (Skrzypek 1998: 278). Znajdujący się w zbiorach archeologicznych koszalińskiego Muzeum okaz reprezentuje bardzo powszechny typ siekierok tulejkowatych z uszkiem, wykształconych w V okresie EB na Pomorzu pod wpływem KŁŻ (Ryc. 11b). Według najnowszej klasyfikacji siekierok brązowych z tulejką z V okresu EB, nasz egzemplarz zaliczany jest do typu Kopaniewo, wariant B, które spotyka się w znaleziskach datowanych na V okres EB i Ha C (Kuśnierz 1998: 63–65).

Wśród zabytków brązowych odkrytych na terenie gminy Polanów należy jeszcze wymienić brązowy grot oszczepu z Bożenic o długości 24,5 cm, zdobiony na tulei liniami poprzecznymi i punktami (Kleist 1955: 24, Taf. 10: 2). Przedmiot został znaleziony przypadkowo w czasie orki w 1892 roku i подарowany do Muzeum w Szczecinie przez właściciela majątku Bożenice – von Platena, gdzie się znajduje²⁹.

Rozpatrując znaleziska brązowe z Ziemi Polanowskiej, nie sposób jest nie wymienić bardzo ciekawego zabytku z bezpośredniego sąsiedztwa Żydowa, mianowicie brązowego miecza ze Starego Bornego, z ramowo uformowaną głowicą (Ryc. 13B). W opracowaniach mieczy brązowych z terenów Polski egzemplarz ten zalicza się do grupy IV typu

²⁹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1231.

XXIII, która obejmuje miecze antenowe z głowicą w formie niedomkniętych spirali lub pierścieni (Fogel 1979: 65). Znany badacz skarbów epoki brązu Ernest Sprockhoff (1951: 120) uznał ten egzemplarz za importowany z obszarów południowo-zachodnich. Biorąc jednak pod uwagę osobliwą formę tego miecza oraz brak dostatecznych analogii, można go chyba uznać za formę miejscową, naśladownictwo łączące różne wpływy i datować ogólnie na V okres EB (Bugaj 2005: 125).

Na zakończenie przeglądu archeologicznych odkryć wyrobów ludności kultury łużyckiej na terenie gminy Polanów należy jeszcze wymienić dwa żarna nieckowate, głębokie, z Naclawia, które w latach 90. zostały znalezione na cmentarzu poniemieckim, wykorzystane wtórnie jako budulec grobowy (Ryc. 15). Zapewne pochodzą one z pobliskiej osady (Naclaw, stan. 3, AZP 16–24/7) usytuowanej na krawędzi garbu morenowego rozłożonego pomiędzy bagnami i rzeczką, na zachód od majątku w Naclawiu³⁰. Podobne głębokie żarna nieckowate KŁŻ znalezione w 1966 roku na osadzie łużyckiej w Żydowie (stan.7), o którym wspominałem.

Ryc. 15. Naclaw, gm. Polanów. Jedno z dwóch żaren kamiennych, nieckowatych KŁŻ, znalezionych na cmentarzu poniemieckim. Fot. I. Łukjaniuk

³⁰ Archiwum AZP w Dziale Archeologicznym Muzeum w Koszalinie,teczka nr 306/MK.

7. Kultury okresu halsztackiego i przedrzymskiego

Pojawienie się żelaza na Pomorzu Zachodnim, najpierw sprowadzanego z kręgów kultury zachodniohalsztackiej (Austria), nieco później otrzymywanego także z miejscowych rud żelaza, zapoczątkowało nową epokę. W starszej fazie okresu halsztackiego (700–550 p.n.e.) we wschodniej części Pomorza nadal rozwijała się kultura łużycka, współwystępując już z elementami nasuwającej się od strony Dolnego Powiśla nowej jednostki taksonomicznej, określanej jako kultura pomorska (KPM). Jest to okres przełomu w znaczeniu schyłku kultury łużyckiej i pierwszego etapu kultury pomorskiej, określanego jako tzw. faza wielkowiejska. Jest ona silnie osadzona w tradycji „łużyckiej”, kiedy doszło do zmiany w sferze wierzeń oraz zróżnicowania konstrukcji grobów i form naczyń. Trzeba jednak od razu zaznaczyć, że naczynia z osad obu kultur nie wykazują istotnych różnic.

Cmentarzyska okresu Ha C zawierają zarówno cechy schyłkowołużyckie, jak i wczesne cechy „pomorskie”, z przewagą tych ostatnich. Ogólnie trzeba przyjąć, że faza wielkowiejska była przejściowym etapem i stanowiska z tego okresu należy określać jako cmentarzyska „łużycko-pomorskie” (Malinowski 1990: 324). Na terenie gminy Polanów cmentarzyska z fazy wielkowiejskiej, o których wspominałem przy omawianiu KŁŻ, zlokalizowano między innymi w: Domachowie (stan. 1), Rzeczycy Wielkiej (stan. 1) oraz być może w Chocimlinie (stan.?) i Polanowie (stan. 1). Wszystkie odkryte w okresie międzywojennym, o których informuje von Kleist (1955: 27, 32) i Eggers, Giesen (1938: 9).

Młodsza faza wczesnej epoki żelaza (Ha D) przyniosła szereg wydarzeń politycznych. Od połowy VI wieku p.n.e. nastąpiło niespodziewane załamanie się osadnictwa KŁŻ. Oprócz przyczyn klimatycznych również napływ koczowniczych Scytów ze stepów nadczarnomorskich do Kotliny Karpackiej i ich łupieżcze wyprawy, doprowadziły do załamania dotychczasowych struktur i przede wszystkim do przerwania szlaków handlowych ze światem środkowonaddunajskim (Chochorowski 1999: 323). Równocześnie z północy płynęły nowe prądy kulturowe, których reprezentantem była kultura pomorska. Z Pomorza Gdańskiego rozprzestrzeniła się ona na: całe Pomorze Środkowe, Kujawy, Ziemię Nadnotecką, Wielkopolskę, Małopolskę, Śląsk.

Gospodarka tej ludności w większości bazowała na hodowli zwierząt niż na uprawie roli, a to z kolei umożliwiała częstsze zmiany miejsca pobytu. Stąd też duża liczba małych osad i cmentarzysk od-

krywanych w trakcie badań powierzchniowych i ratowniczych. Dominują mniejsze nekropole z charakterystycznymi grobami skrzynkowymi, wewnątrz których znajdują się popielnice z kośćmi, niekiedy bogato zdobione lub z wizerunkami twarzy na korpusie (nos, usta, oczy, uszy), czasami upiększonej ozdobami z brązu, szkła czy bursztynu. Charakterystyczne groby skrzynkowe zarejestrowano dotychczas w 18 miejscowościach gminy Polanów, a w obrębie paru z nich zlokalizowano po kilka cmentarzysk, np.: Bożenice – 2, Buszyno – 3, Polanów – 6, Wielim – 2, Rosocha – 2, Krąg – 2, Świerczyna – 2. Najczęściej to przypadek sprawiał, że natrafiano na płyty kamienne grobów niszczone podczas prac polowych, wybierania piasku lub budowy dróg. Cmentarzyska tej ludności najczęściej były zakładane na nasłonecznionych, niewielkich pagórkach, w pobliżu wody.

Na pierwsze groby na terenie gminy Polanów natrafiano w początkach XX wieku (1904, 1908 – Polanów), a następnie w końcu lat 20. XX wieku (1921, 1926, 1927) i w latach 30. (1932, 1933, 1934), kiedy badania ratownicze prowadził Diether von Kleist. Najczęściej wiadomości o odkryciach docierały najpierw do właścicieli majątków lub nauczycieli wiejskich szkół, którzy z zasady ratowali znaleziska albo prowadzili „samowolne” wykopaliska, a następnie powiadamiali Muzeum w Szczecinie lub Muzeum Regionalne w Darłowie. Zabytki z wcześniej odkrywanych stanowisk archeologicznych najczęściej kierowano do Muzeum w Szczecinie, niekiedy do Muzeum w Berlinie (co ciekawsze), a później do Muzeum w Darłowie. Część luźnych znalezisk z epoki kamienia czy popielnic z grobów trafiała także do szkół wiejskich (np. Gołogóra, Żydowo) i do prywatnych kolekcji właścicieli majątków. Niestety, ostatnia wojna spowodowała zaprzepaszczenie kolekcji prywatnych i tych przechowywanych w izbach szkolnych.

Najwcześniej odnotowanym znaleziskiem grobów skrzynkowych na terenie omawianej gminy jest cmentarzysko w Polanowie (stan. 5), odkryte w listopadzie 1904 roku w pobliżu rzeki Grabowa. Podczas prac rolnych przypadkowo odsłonięto trzy groby skrzynkowe zawierające popielnice przykryte pokrywami. W trakcie niefachowego wydobywania naczynia uległy zniszczeniu. O znalezisku zamieszczono jednak informację w „Stettiner Neuactec Nachrichten” z 9 listopada 1904 roku, z czego później skorzystał von Kleist (1955: 32). Kilka lat później (1908), również w pobliżu Polanowa, natrafiono na cmentarzysko KPM, z którego częściowo zachowała się popielnica jajowata (Ryc. 12: 1) oraz brązowa szpila z łabędzią szyjką i profilowaną główką (Ryc. 12: 8), które można datować na Ha C(?). Niestety zabytki zaginęły i tylko

lakoniczne wiadomości o cmentarzysku i rysunki zachowały się w archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie³¹.

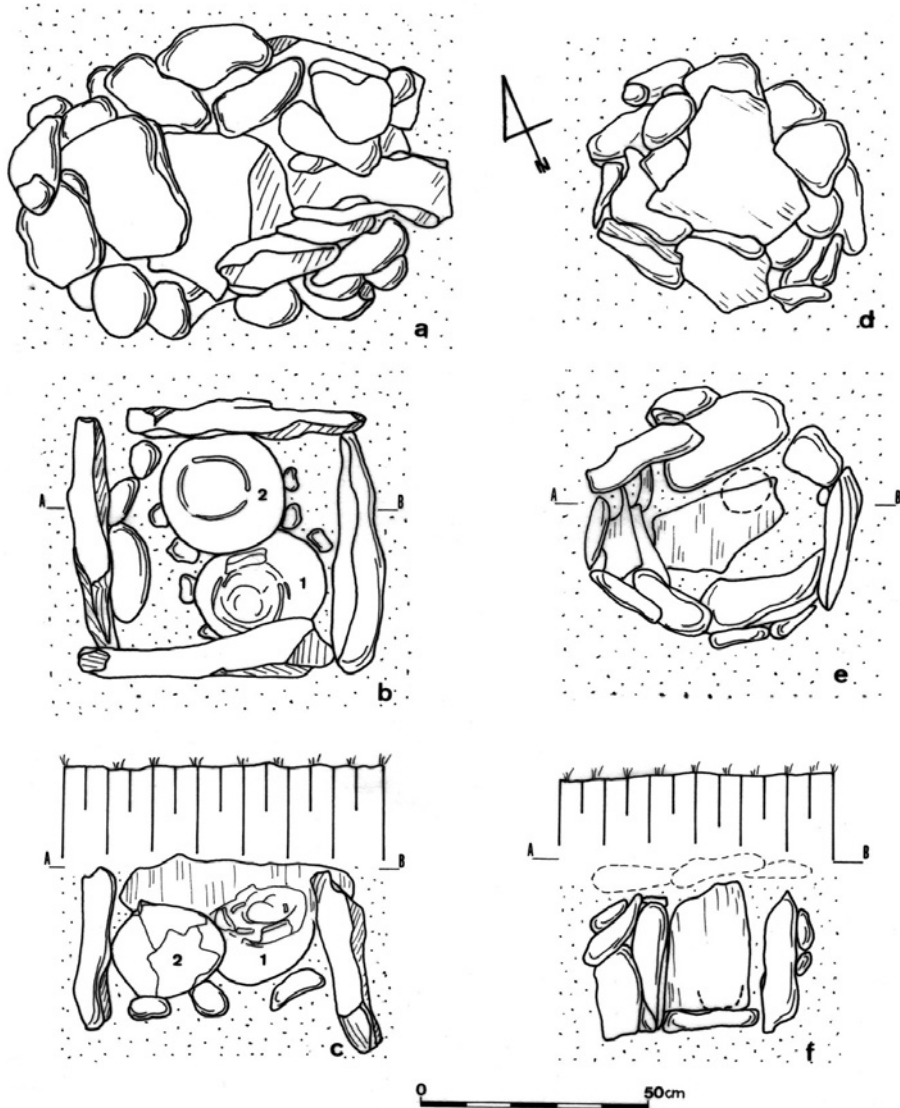
Na kolejne groby skrzynkowe KPM w pobliżu Polanowa natrafiano w latach 20. i 30. XX wieku. W lipcu 1926 roku w pobliżu szosy Polanów–Żydowo, na wzniesieniu niedaleko linii kolejowej, przez które przebiegała polna droga, gospodarz Ernest Falk z synem Emilem natrafili na swoim polu na cmentarzysko i odsłoniли trzy groby skrzynkowe z popielnicami. W grobie nr 1 z trzema popielnicami jedną ze ścian grobu tworzył kamień żarnowy. Popielnice ustawione były na kamiennych płytkach. Uratowano i przekazano do Muzeum w Darłowie, m.in.: talerz krążkowaty (Ryc. 12: 7), pokrywę czapkowatą z wpuszczaną zakładką (Ryc. 12: 5), fragmentarycznie zachowaną popielnicę ze zdobioną pokrywą półkulistą (Ryc. 12: 3), głęboką misę donicowatą (Ryc. 12: 6), w której stał kubek z mocno wyciągniętym uchem wałeczkowatym (Ryc. 12: 4), dwuuszne naczynie baniaste i drugi częściowo zachowany kubek z podkreśloną szyjką i wałeczkowatym uchem (Ryc. 12: 2). Zbiory częściowo przekazano do Muzeum w Szczecinie i Muzeum w Darłowie, które obecnie są w zbiorach koszalińskiego Muzeum. Na podstawie materiałów ceramicznych groby wydatowano na wczesny i środkowy okres lateński (Malinowski 1981a: 201).

W tym samym roku 1926, na polu Schulza, położonym w północnej części Polanowa, w pobliżu szosy Polanów–Krag, gospodarz natrafił na groby skrzynkowe z popielnicami datowane ogólnie na wczesny i środkowy okres lateński. Brak wiadomości o szczegółach odkrycia. Następnym odkryciem grobów w Polanowie było znalezisko z 1935 roku (stan. 2). Na polu rolnika Witta, położonym w pobliżu rzeki Grabowa, natrafiono i odsłonięto dwa groby skrzynkowe, gdzie w jednym były dwie popielnice przykryte pokrywami, a w drugim, oprócz dwóch popielnic przykrytych pokrywami, znajdowało się jeszcze pięć przystawek. Całość wydatowano na wczesny okres epoki żelaza (Hoffmann 1982: 53–54).

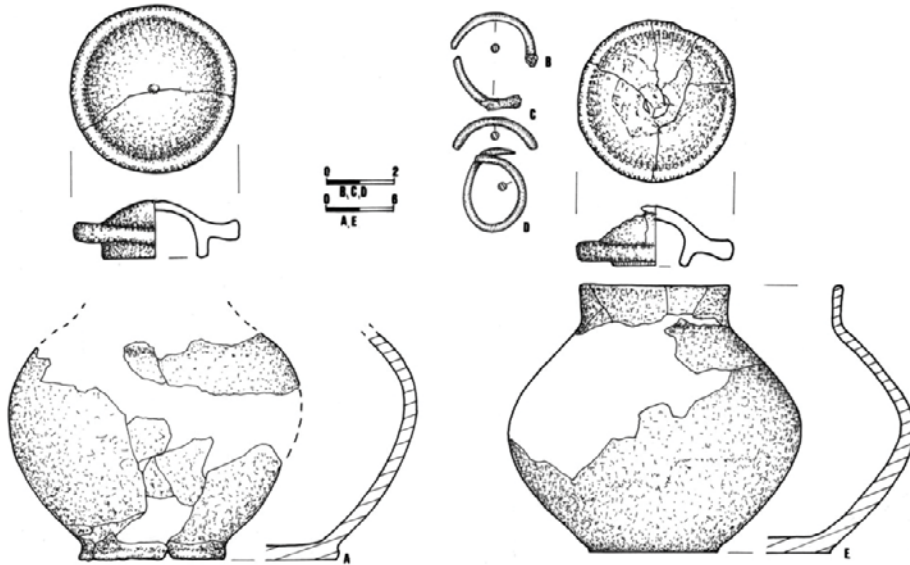
Jeszcze jedno cmentarzysko KPM zostało zlokalizowane w Polanowie (stan. 83) i to w nie tak odległych czasach, bo jesienią 1990 roku (Skrzypek 1998: 171–178). Natrafiono na nie przypadkowo na działce budowlanej przy ul. Partyzanckiej, usytuowanej u podstawy stoku wyniesienia moreny czołowej, stanowiącej fragment tzw. Wzgórz Polanowskich, po wschodniej stronie rzeki Grabowy. Odsłonięto trzy do-

³¹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1288.

brze zachowane groby skrzynkowe i dwa zniszczone, po których pozostały płyty kamienne (Ryc. 16). Groby były wyposażone w popielnice baniaste z pokrywami czapkowatymi, które należy datować na schyłek okresu halsztackiego i wczesny okres lateński (Ryc. 17).

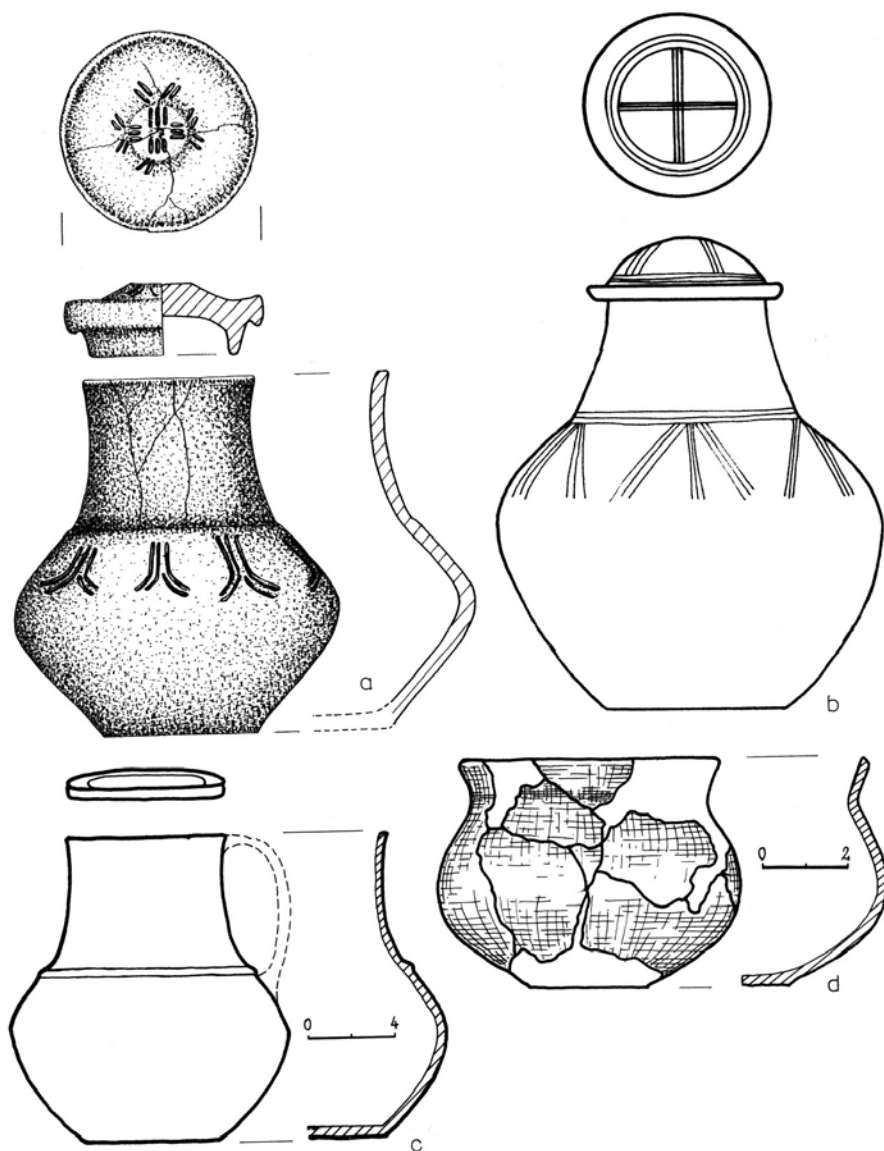

Ryc. 16. Polanów, stan. 83. Legenda: a, b, c – rzut poziomy i przekrój grobu nr 2, d, e, f – rzut poziomy i przekrój grobu nr 1. Według Skrzypek 1998: 175

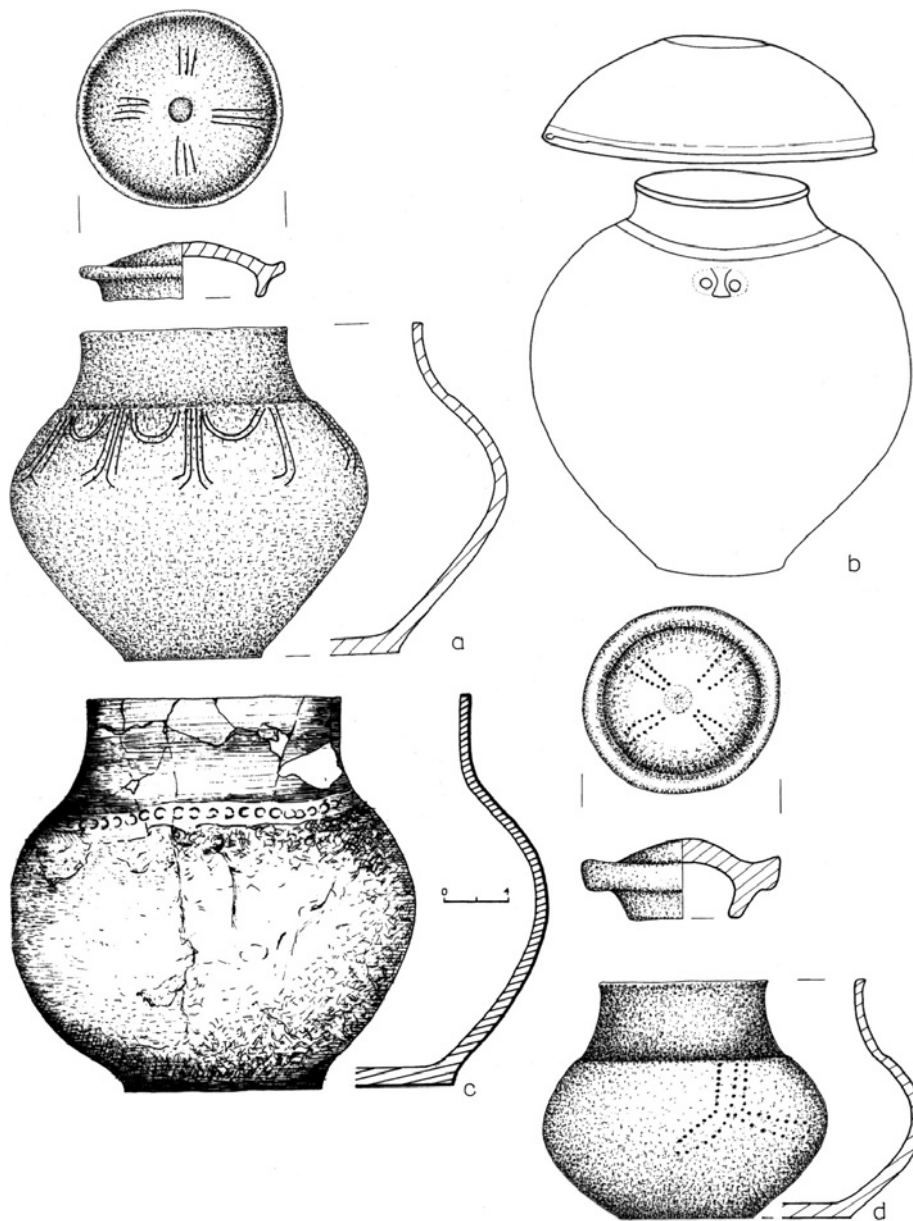
Ryc. 17. Polanów, stan. 83. Wybór ceramiki i zabytków metalowych z grobów. Według Skrzypek 1998: 177

Bardzo znaczące z uwagi na formę i zdobnictwo popielnic było odkrycie cmentarzyska w Bożenicach. Badania ratownicze przeprowadził H. Klumbach w 1931 roku i von Kleist w roku 1933. Stanowisko usytuowane było na małym gliniastym pagórku leżącym około 1,8 km na południowy zachód od wsi. W trakcie badań ratowniczych von Kleista odsłonięto kilka zachowanych grobów skrzynkowych ułożonych pierścieniowo wokół wierzchołka pagórka. Większość z odkrytych grobów była jednak zniszczona. W sumie uratowano sześć popielnic, w tym trzy ornamentowane i jedną twarzową. Najbogatszy był grób nr 7, który zawierał dwie popielnice wazowate ornamentowane festonami i figurami dwudzielnymi (Ryc. 18a, 19a) oraz popielnicę twarzową przykrytą misą (Ryc. 19b). W grobie nr 8 były dwie popielnice, z których jedna była zdobiona figurami dwudzielnymi, natomiast druga była zniszczona (Ryc. 19d). Wszystkie popielnice po odkryciu trafiły do Muzeum w Darłowie, obecnie są w zbiorach koszalińskiego Muzeum (Kwapiński 1999: 25, tabl. XLI). Na podstawie form grobów i pozyskanych popielnic stanowisko wydatowano na młodszy okres halsztacki (Ha D). Na innym cmentarzysku w Bożenicach (stan.?) datowanym na okres La A/B, wystąpiły groby, z których uratowano jedną popielnicę i szczypce brązowe z przesuwką (Hoffmann 1982: 10).

Ryc. 18. Naczynia gliniane KPM z gminy Polanów. Legenda: a – Bożenice, stan. 1, b, c – Rosocha, stan. 5, d – Rosocha, stan. 6. Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie. Rys. G. Bezowska

Trzy cmentarzyska odkryto także w pobliżu miejscowości Buszyno (Malinowski 1979: 73). Na stanowisku 1 odsłonięto grób skrzynkowy, w którym było pięć popielnic przykrytych pokrywami, o których losach

Ryc. 19. Naczynia gliniane KPM z gminy Polanów. Legenda: a, b, d – Bożenice, stan. 1, c – Buszyno. Wybór autora według archiwum Muzeum w Koszalinie. Rys. G. Bezowska

brak wiadomości. Stanowisko nr 2 w Buszynie położone było na granicy posiadłości Rudolfa Adona i Hugona Mielke, około 500 m na północny wschód od zagrody H. Mielke. W maju 1931 roku gospodarz Mielke natrafił przypadkowo na grup skrzynkowy, w którym stały dwie popielnice z pokrywami³². O fakcie został powiadomiony von Kleist, który naczynia przekazał do Muzeum w Darłowie.

Niebawem odsłonięto w Buszynie kolejne cmentarzysko (stan. 3), gdzie w grobie skrzynkowym były dwie popielnice z pokrywami wpuszczonymi i kubek z uchem. Jedna z popielnic zdobiona była na załomie szyjki i brzuśca dookólnym rzędem kółek ujętych w dwie poziome linie (Ryc. 19c).

Na cmentarzysko o zbliżonej chronologii (Ha D–La A/B) jak poprzednie stanowisko natrafiono w okresie międzywojennym w pobliżu miejscowości Bukowo Polanowskie. Z grobów skrzynkowych w obwarowaniu kamiennym uratowano kilka naczyń, które częściowo przekazano do Muzeum w Szczecinie i Muzeum w Darłowie (Kleist 1955: 36). Obecnie w zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie jest kubek uchaty z tego odkrycia³³.

Na uwagę zasługują także cmentarzyska KPM z grobami skrzynkowymi w: Gologórze, Garbnie, Krytnie, Kościernicy i Chociminie. Brak jednak bliższych danych o okolicznościach i czasie ich odkrycia. Wiadomo jedynie, że popielnica z pokrywą z Gologóry przekazana została miejscowej szkole, natomiast dwie urny z pokrywami z Garbna znalazły się w zbiorach prywatnych, a mała popielnica z czapkową pokrywą jest obecnie w Muzeum w Koszalinie (Hoffmann 1982: 10, 26, 31).

W zbiorach archeologicznych Muzeum Narodowego w Szczecinie przechowywane są urny, pokrywy i fragmenty naczyń KPM z wielokulturowego cmentarzyska w Rzeczycy Wielkiej, rozkopywanego amatorsko w końcu XIX wieku oraz w latach 1910–1911, o którym pisałem już w części artykułu dotyczącej KLŻ (Eggers, Giesen 1938: 28). Również w zbiorach tego Muzeum są popielnice z grobu skrzynkowego w obwarowaniu kamiennym, odsłoniętego przypadkowo w Rekowiu, na polu Augusta Bratza. Brak tylko danych co do okoliczności odkrycia.

Położona nad jeziorem wieś Krąg ma również przeszłość pradziejową. W latach 1933 i 1934 na polu gospodarza Hoffmanna dokonano

³² Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1235.

³³ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1044/S.

odkrycia czterech grobów skrzynkowych, wewnątrz których znajdowały się popielnice przykryte pokrywami czapkowatymi. Grób nr 1 był jednopopielnicowy, natomiast w grobie nr 2 były trzy popielnice, z których dwie w dobrym stanie przekazano do Muzeum w Darłowie (dziś w Muzeum w Koszalinie). W pozostałych grobach naczynia były mocno zniszczone. Z prawdopodobnych trzech popielnic twarzowych uratowano drobne paciorki szklane i fragmenty brązów³⁴.

W pobliżu wsi Rosocha w 1935 roku odkryto dwa cmentarzyska grobów skrzynkowych (stan. 5 i 6). Na pierwszym stanowisku, położonym około 0,5 km od wsi na polu gospodarza Koglina, znaleziono grób skrzynkowy zbudowany z dwóch komór, w których wnętrzu były dwie popielnice. W jednej z nich, baniastej o zwężającej się szyjce, zdobionej ornamentem krokiewkowym (Ryc. 15b), znaleziono kółko z drutu z nанизanym paciorkiem szklanym. Druga popielnica to dzban z odtrąconym uchem przykryty płaskim talerzem (Ryc. 15c). Zabytki obecnie są w Muzeum w Koszalinie³⁵.

Cmentarzysko oznaczone jako stanowisko 6 odkryto około 1,5 km od wsi, na polu gospodarza Olla. Wewnątrz grobu skrzynkowego znaleziono popielnice z pokrywami czapkowatymi oraz cztery przystawki – kubki uchate (Ryc. 15d). W jednej z popielnic wśród przepalonych kości odkryto szklany paciorek (Hoffmann 1982: 62–63). Obydwa cmentarzyska wydatowane zostały na okres halsztacki D. Zabytki są w zbiorach koszalińskiego Muzeum.

Zespół osadniczy (cmentarzysko i osada) odkryto w 1934 roku w Świerczynie, około 1 km na wschód od wsi, na zachodnim zboczu pasma wzgórz. W trakcie badań von Kleista odsłonięto pięć grobów skrzynkowych, w których były popielnice przykryte misami uszатыmi i pięć małych kubków z uszkami. Stanowisko wydatowane zostało na wczesny i środkowy okres lateński. Zabytki obecnie są w zbiorach koszalińskiego Muzeum. Na osadzie KPM znaleziono tylko talerz krążkowaty i fragmenty ceramiki³⁶.

W niedalekiej od Polanowa wsi Wielin, ukrytej w przepięknych lasach nad Jeziolem Trzcіńsko, w okresie międzywojennym natrafiono na dwa cmentarzyska z grobami skrzynkowymi. W jednym miejscu znaleziono grób skrzynkowy z popielnicą nakrytą pokrywą, a w dru-

³⁴ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczki nr 1264, 1230, 3129.

³⁵ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1079/S.

³⁶ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1090/S.

gim zlokalizowano „groby skrzynkowe”, w których były popielnice z pokrywami czapkowatymi (Malinowski 1981b: 137). Po odkryciu naczyń znalazły się w posiadaniu prywatnym (Kleist 1955: 36–37). Cmentarzysko wydatowano na wczesny okres epoki żelaza, podobnie jak odkryte w tym samym czasie groby skrzynkowe z Żydowa, o których wiadomości do Muzeum w Szczecinie przekazał nauczyciel Kohlhoff z Żydowa³⁷.

Schyłkowy okres rozwoju KPM obejmuje wczesny i środkowy okres lateński (La A/B), przypadający na lata 400–150 p.n.e. W wyniku ekspansji w głąb terytorium KŁŻ i oddalając się od swoich pierwotnych siedzib na Pomorzu Gdańskim, ludność KPM wchodziła w związki krwi z ludnością „łużyczą” i stopniowo roztopiała się w tym konglomeracie związków różnorodnych grup lokalnych i z czasem się z asymilowała. Uwidacznia się to w zakresie zmiany dotychczasowej formy naczyń typu urn twarzowych lub tzw. twarzopodobnych, na naczynia baniaste, szerokootworowe, dołem schropowane, zdobione ornamentem dołków paznokciowych lub plastycznymi wałkami. Nastąpiło też stopniowe zastąpienie wielopopielnicowych grobów skrzynkowych grobami jednostkowymi ze zwykłym obwarowaniem lub bez oraz występowanie grobów kloszowych (Malinowski 1969: 133–135).

Jednym z ostatnich wymienionych tutaj stanowisk KPM z grobami skrzynkowymi na terenie gminy Polanów jest cmentarzysko z Warblewa (stan. 1), datowane na okres La A/B (Kleist 1955: 36). W grobach skrzynkowych z obwarowaniem kamiennym były urny przykryte misami i talerzem³⁸.

8. Społeczności schyłku starożytności

Ludność KPM zajmowała te tereny jeszcze w starszym okresie przedrzymskim aż do II wieku p.n.e. W młodszym okresie przedrzymskim (późnolateńskim) w miejscu wielkiego cyklu kulturowego łużyczo-pomorskiego docierają na teren Pomorza wpływy wysoko rozwiniętej kultury celtyckiej z południowo-zachodniej Europy. U schyłku okresu późnolateńskiego na ziemiach polskich następuje czas głębokich prze-

³⁷ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1337.

³⁸ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka nr 1324.

mian, których wynikiem jest nowa sytuacja kulturowa, doprowadzająca do powstania ugrupowań kultury oksywskiej, zajmującej Pobrzeże Koszalińskie (Słowińskie) i Pojezierze Drawskie, a także Powiśle i Ziemię Chełmińską. Dla tych ugrupowań cechą obrządku pogrzebowego było składanie spalonych szczątków w grobach jamowych bezpopielnicowych i popielnicowych oraz wkładanie do grobu elementów uzbrojenia, niekiedy narzędzi. Żelazo było najczęściej stosowanym metalem. Gęstość sieci osadniczej na Pomorzu, tym samym i w dorzeczu Grabowy, w porównaniu z okresem halsztackim była jednak zdecydowanie słabsza. Analizując zestawienia kartograficzne znalezisk archeologicznych z Pobrzeża Koszalińskiego, dotyczące okresu od przełomu II/I wieku p.n.e. aż do okresu wędrówek ludów, zauważa się wyraźne ich skupienia nad niewielkimi rzekami skłonu dobałtyckiego (Machajewski 2003: 140).

Uważa się, że nosicielami kultury oksywskiej były plemiona Wene-tów, którzy współistnieli na Pomorzu Zachodnim przez pewien czas ze społecznościami wczesnogermańskiej kultury jastorfskiej, która u schyłku okresu przedrzymskiego (II wiek p.n.e.) powoli wycofała się nad dolną Odrę i dalej w dorzecze Szprewy i Haweli (Wołągiewicz 1981: 135–143).

Na obszarze gminy Polanów nie stwierdzono większego osadnictwa z tego okresu. Odnotowanym cmentarzyskiem ciałopalnymi jest stanowisko w Krytnie, gdzie w grobie znaleziono żelazny miecz i inne przedmioty żelazne, które jednak zaginęły (Wołągiewiczowie 1963: 106). Brak niestety bliższej lokalizacji tego stanowiska (Kleist 1955: 28). Podobnie skromne wiadomości mamy na temat cmentarzyska w Polanowie. Prawdopodobnie przed 1912 rokiem odsłonięto przypadkowo grób popielnicowy, gdzie w naczyniu była żelazna zapinka o konstrukcji środkowolateńskiej datowana na fazę A2, czyli od 100 roku p.n.e. do początków naszej ery (Schindler 1940: 128). Tylko jedną skorupę naczynia późnolateńskiego znaleziono w okresie międzywojennym w Sowinku i przekazano do Muzeum w Darłowie (Kleist 1955: 31). Brak wiadomości o dalszych losach tego odkrycia.

Z młodszego okresu przedrzymskiego zlokalizowano, w ramach badań AZP, kilka punktów osadniczych w obrębie miejscowości: Wielin, Świerczyna, Buszyno, Naclaw, Rekowo, Rosocha, Kościernica i innych. Mogą one dopiero po badaniach wykopaliskowych być brane pod uwagę w rozważaniach nad strukturą społeczną populacji przedrzymskich na obszarze górnego i środkowego dorzecza rzeki Grabowy.

Następny etap przemian kulturowych i osadniczych na terenie gminy Polanów, przypadający na czasy od drugiej połowy I wieku n.e. do początków III wieku n.e., łączy się z rozwojem kultury wielbarskiej. Była ona efektem przekształcenia się kultury oksywskiej pod wpływem inspiracji płynących ze strefy oddziaływań rzymskich, docierających wzdłuż dorzecza Warty i Wisły, a także ze Skandynawii i Nadłabia. W aspekcie etnicznym kultura ta, zapewne niejednorodna, skupiała miejscową społeczność Wenetów, jakieś plemiona wczesnogermańskie i na pewno przybyłych ze Skandynawii Gotów i Gepidów, udających się na początku III wieku n.e. nad Morze Czarne (Wołagiewicz 1981: 154).

We wczesnym okresie rzymskim w gospodarce nie nastąpiły radykalne zmiany. Rozwój dalekosiężnej penetracji politycznej prowadzonej przez Cesarstwo Rzymskie zaktywizował w znakomity sposób wymianę handlową. Pojawiły się wyroby pochodzenia obcego (importy), jednocześnie na miejscu wykonywano niektóre ich naśladownictwa. W kulturze duchowej, zwłaszcza w obrzędku pogrzebowym, nastąpiły zmiany. Upowszechniły się cmentarzyska birytualne (pochówki szkieletowe i ciałoopalne na jednym cmentarzysku), płaskie i kurhanowe. W sposobach wyposażenia zmarłych uwagę zwraca bogactwo stroju zmarłego, który ozdabiano metalowymi detalami wykonanymi z brązu, srebra, rzadziej ze złota. Zmarłego wyposażano w: zapinki, bransolety, szpile, okucia pasa, w paciorki szklane i bursztynowe, w naczynia szklane lub brązowe importowane z terenów imperium lub kolonii rzymskich.

Pochówki ciałoopalne KWL z wczesnego okresu rzymskiego odkryto w 1897 i 1900 roku w Rzeczycy Wielkiej, na wielokulturowym cmentarzysku usytuowanym przy torze kolejowym, na południe od skrzyżowania dróg. Znalezione tam: bransoletę brązową, sprzączkę żelazną, dwie zapinki brązowe, okucie brązowe z uszkami pasa, fragment innej sprzączki brązowej, fragment noża itp. (Eggers, Giesen 1938: 28). Zbiory były dawniej w Muzeum w Szczecinie.

Przemiany kulturowe i osadnicze na przełomie wczesnego i późnego okresu rzymskiego znalazły swoje odzwierciedlenie w uformowaniu się na Pomorzu Zachodnim nowego ugrupowania kulturowego, jakim była grupa dębczyńska (nazwa od Dębczyna koło Białogardu). Związane to było z przemieszczaniem się małych plemion germańskich wzdłuż dorzecza Odry, a nieco później wywędrowaniem plemion Gotów i Gepidów oraz innych plemion sprzymierzonych na tereny położone na północ od Morza Czarnego (Machajewski 1995).

Z terenów gminy Polanów, ze schyłku okresu rzymskiego, znany cmentarzysko ciałopalne lub grób jednostkowy z Żydowa (stan. 19, AZP nr 18–26/32). Jest to stanowisko niepublikowane i brak szczegółowych wiadomości na temat okoliczności odkrycia³⁹. Według archiwum w grobie znajdowały się: dwie brązowe zapinki typu A VII, brązowy pierścienek, brązowy naszyjnik drucikowaty, 10 paciorków szklanych, przęślik, cztery brązowe kółka i pięć brązowych wisiorów wiaderkowatych. Grób datowany jest na podstawie materiałów na III/IV wiek n.e. (Machajewski 1992: 139).

Do późnego okres rzymskiego zaliczyć należy osadę kultury wielbarskiej, odkrytą w Żydowie (stan. 27), usytuowaną na grzbiecie morenowym około 630 m na wschód od skraju wsi i około 200 m na południe od drogi Żydowo–Bobięcino. Badania powierzchniowe i sondażowe przeprowadziła ekipa archeologów (H. Machajewski) z Instytutu Prahistorii UAM w Poznaniu w 1990 roku⁴⁰. Podobną osadę z późnego okresu rzymskiego odkryto także w Jacinkach w 1939 roku w czasie kopania ogródka. W ogrodzie gospodarza Wrucka, przy zachodnim krańcu wsi, znaleziono zdobione ułamki naczyń glinianych, które przekazano do Muzeum w Darłowie (Kleist 1955: 27).

Z okresem wpływów rzymskich związane są być może znaleziska ceramiki w miejscowości Rosocha i Krag, które miały kiedyś znajdować się w Muzeum w Darłowie. Obecnie w Muzeum w Koszalinie, pod miejscowością Rosocha, znajdują się między innymi 374 fragmenty ceramiki z okresu lateńskiego i rzymskiego. W zbiorach archeologicznych Muzeum w Koszalinie brak jest natomiast ceramiki z miejscowości Krag⁴¹.

O obrazie osadnictwa w okresie wpływów rzymskich na terenie gminy Polanów świadczą pozostałości naczyń glinianych odkryte w trakcie badań powierzchniowych AZP – 53 stanowiska, z których pewną część pozostawiła ludność kultury wielbarskiej i tzw. grupy dębczyńskiej.

Koniec działalności kultur o tradycjach „rzymskich” na ziemiach polskich i na terenie gminy Polanów zbiega się z głębokimi przemianami kulturowymi oraz gospodarczymi, związanymi z wydarzeniami

³⁹ Katalog H.J. Eggersa, archeologa ze Szczecina, teczka nr 1210 w Dziale Archeologicznym Muzeum Narodowego w Szczecinie.

⁴⁰ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1417/S.

⁴¹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczki nr 394/S i 1079/S.

określanymi jako „wędrowki ludów” (lata 375–576 n.e.). Rozbicie państwa Gotów nad Morzem Czarnym przez koczowniczych Hunów pochodzenia azjatyckiego wywołało niepokoje na granicy Cesarstwa Rzymskiego. Wypadki na południu Europy nie pozostały bez wpływu na oblicze kulturowe społeczności zamieszkujących basen Morza Bałtyckiego. Nieliczne importy rzymskie docierały do terenów zajmowanych obecnie przez Polskę drogą okrężną z Italii poprzez Galię i Germanię do ujścia Odry i stamtąd ku ujściu Wisły. W tych warunkach na zmianie dróg handlowych najmniej ucierpiało Pomorze.

Grupy ludności germańskiej należące do tzw. grupy dębczyńskiej w ciągu drugiej połowy V wieku n.e. i pierwszych dziesięcioleci VI wieku n.e. częściowo wywędrowały z tych terenów, szukając nowych, bezpiecznych i bogatych siedzib. Na ich miejsce zaczęli napływać Słowianie. Świadectwem tych „niespokojnych” czasów na Pomorzu są znaleziska monet zachodniorzymskich i bizantyjskich, które występują na terenie sąsiednich gmin powiatu sławieńskiego, m.in.: Darłowo, Malechowo, Postomino, Sianów (Ciołek 2001; Skrzypek 2005: 80; 2009: 72).

9. Osadnictwo słowiańskie

Koniec starożytności i początki wczesnego średniowiecza w całej Europie zaznaczyły się wzmożoną ruchliwością rozmaitych ludów wędrujących w różnych kierunkach w poszukiwaniu lepszych warunków bytowania. Wiele okolic opustoszało, o czym możemy wnosić z braku znalezisk, w innych spotyka się nieliczne rozproszone osiedla.

Osadnictwo wczesnośredniowieczne na Pomorzu Zachodnim ma charakter napływowy, przy czym bardziej masowy charakter przypada na VII wiek. W tym czasie osadnictwo o cechach kultury typowej dla Słowian pomorskich wczesnego średniowiecza ogarnia pas nadbrzeżny oraz rejon wzgórz i moreny czołowej. Rozszerzaniu się na Pomorzu na przełomie VII/VIII wieku (faza II) osadnictwa wczesnośredniowiecznego towarzyszyło kształtowanie się nowych struktur przestrzennych zasiedlania, a zarazem pojawienie się tak charakterystycznej dla wczesnego średniowiecza obronnej formy osiedla, czyli grodów współwystępujących z „otwartą” osadą pozbawioną umocnień. W tym czasie został także zapoczątkowany proces stabilizacji osadnictwa.

Na terenie Ziemi Polanowskiej nie zarejestrowano stanowisk datowanych ceramiką typu Feldberg/Kędrzyno, pojawiającej się u Sło-

wian nadbałtyckich w końcu VII i na początku VIII wieku (Łosiński 2008: 66). Nie jest jednak wykluczone, że pewna liczba ze 138 stanowisk archeologicznych (ślady osadnictwa, punkty osadnicze, osady), jakie zarejestrowano w trakcie badań powierzchniowych AZP na 10 arkuszach badawczych, może być w trakcie systematycznych badań wykopaliskowych przyporządkowana do osad wspólnot rodowo-plemiennych.

Wyraźne przyspieszenie osadnictwa słowiańskiego na terenie Pomorza nastąpiło na przełomie VIII i IX wieku – aż po drugą połowę X wieku (faza III). Był to moment przełomowy w rozwoju osadnictwa wczesnośredniowiecznego, korespondujący z narastaniem w tym czasie stosunków wczesnofeudalnych (Leciejewicz 1970: 10). W miejsce wspólnot rodowo-plemiennych zaczęły się wykształcać organizacje wspólnot terytorialnych, które wyparły z tego podłoża silne organizacje plemienne poświadczone w źródłach pisanych i archeologicznych (Łosiński 1982: 33–35).

Ówczesna ludność słowiańska na Pomorzu żyła głównie z rolnictwa i hodowli zwierząt domowych, ale oprócz tego na znacznym poziomie znajdował się rozwój różnorodnych rzemiosł, mianowicie: kowalstwa, garncarstwa, wytopu żelaza z rudy darniowej, obróbki rogu i kości, tkactwa, kołodziejstwa, bednarstwa oraz obróbki skóry. Osiągnięcia w zakresie rolnictwa i produkcji rzemieślniczej spowodowały dalsze pogłębianie się rozpiętości majątkowych i różnicowania społecznego ludności. Narastanie tych procesów doprowadziło do powstania nowej formy organizacji społecznej i tworzenia się wielkiej własności. Dawne rody rozpadały się na samodzielnie gospodarujące tzw. wielkie rodziny obejmujące dwa lub trzy pokolenia, w rezultacie powstały wspólnoty nazywane opolami. Spośród członków opola wyodrębniła się starszyzna opola – grupa możnych, która zaczęła uzależniać od siebie wolną ludność zajmującą się rolnictwem w ramach własnych gospodarstw, co dało początek powstawaniu klasy feudałów (Łowmiański 1963).

Odpowiednikiem tych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych było powstanie na Pomorzu osadnictwa grodowego o formach typowych dla wspólnot terytorialnych. Gród stał się jednym z najbardziej charakterystycznych elementów systemu osadniczego w okresie wczesnego średniowiecza, natomiast jedną z najstarszych form grodów były osady obwiedzione palisadą. Kolejnym etapem (VIII/IX wiek) były wały obronne w konstrukcji drewniano-ziemnej, wydzielające przestrzeń wspólnot rodowo-patriarchalnych o znaczeniu administracyjnym i kultowym (Rączkowski 2003: 174). Grody budowane były głównie na

wzniesieniach (np. Żydowo, stan. 10, Polanów, stan. 10), ale także na nizinach przy przepławach rzecznych (np. Stare Borne koło Żydowa) lub przesmykach jeziornych, na wyspach (np. Żydowo, stan. 9 – obecnie Bobięcino, stan. 1), w zakolach rzek, czyli w takich miejscach, które były z natury obronne.

Następny etap rozwoju osadnictwa na Pomorzu przypada na schyłek X i początek XI wieku. Łączy się to z przeobrażeniami zewnętrznymi i pozostawało w ścisłym związku z aktywnością kolonizacyjną i gospodarczą kształtującej się monarchii zachodniopomorskiej, co nastąpiło na Pomorzu Zachodnim w XII wieku (Labuda 1969: 307; Łosiński 1982: 265).

W świetle źródeł archeologicznych osadnictwo wczesnośredniowieczne gminy Polanów sięga początków IX wieku i uaktywnia się zwłaszcza w X, XI i XII wieku. Na tym terenie można wyróżnić dwa zasadnicze skupiska osadnicze, w skład których wchodziły grodziska wraz z kilkoma osadami otwartymi (Polanów, Żydowo) oraz przynajmniej jeszcze z pięć miejscowości, gdzie występowały zgrupowania materiałów ceramicznych, wczesnośredniowiecznych (np. Naclaw–Rekowo–Garbno; Cetuń–Rosocha; Krytno–Bukowo Polanowskie–Świerczyna; Wielin–Rzeczyca Wielka – por. Ryc. 4).

Koncentracje osadnictwa wczesnośredniowiecznego obserwuje się w rejonie Polanowa na zachodnich terasach rzeki Grabowy oraz na południowy wschód od skraju miasta. Wydaje się, że najważniejszymi obiektami osadniczymi na tym obszarze są przede wszystkim grodziska w Polanowie, a więc wyżynne (stan. 10) oraz domniemane grodzisko w centralnym punkcie miasta (stan. 4), usytuowane na terenie częściowo zabudowanym, w miejscu gdzie niegdyś znajdował się zamek otoczony fosą. W XIX wieku z tego miejsca odnotowano znaleźiska ułamków naczyń datowanych ogólnie na okres wczesnego średniowiecza, o których losach brak jednak danych (Behla 1888: 138). W czasie powojennych badań weryfikacyjno-sondażowych w 1968 roku nie stwierdzono na tym miejscu jakichkolwiek sztucznych elementów obronnych, które można by identyfikować z grodziskiem. Zabudowa współczesna i pozostałości fundamentów dawnego zamku uniemożliwiły założenie sondaży. Tak bardzo ważny byłby teraz stały nadzór archeologiczny nad wszelkimi pracami budowlanymi w tym rejonie.

W sąsiedztwie Polanowa, około 0,25 km na północ od skraju miasta i około 0,75 km od domniemanego grodziska (stan. 4), na wyższej partii zbocza doliny rzeki Grobowy, w okresie międzywojennym odkryto osadę wczesnośredniowieczną (stan. 3), która dostarczyła pewnej licz-

by ułamków naczyń glinianych. Badania powierzchniowe prowadził Diether von Kleist (1955: 32). W niedalekim sąsiedztwie osady, około 0,5 km na północny zachód, znajdowało się cmentarzysko popielnicowe i szkieletowe, położone na kulminacji wyniesienia (stan. 9). Odkrył je przypadkowo w 1944 roku nauczyciel Hüpsel z Polanowa. Z domniemanego grobu popielnicowego pochodzi nieokreślona liczba ułamków naczyń glinianych datowanych ogólnie na okres wczesnego średniowiecza. Prawdopodobnie z grobu szkieletowego na tym stanowisku pochodzi fragment romańskiej misy brązowej o średnicy wylewu około 32 cm i zachowanej wysokości 6,5 cm, datowanej na XII wiek (Poklewski 1961: 96). Misa miała być znaleziona w tym miejscu w drugiej połowie XIX wieku i przekazana do Muzeum w Berlinie (nr inwen. Ic 4136)⁴². Najprawdopodobniej cmentarzysko to może łączyć się bezpośrednio z domniemanym grodziskiem (stan. 4) w Polanowie. W sąsiedztwie tego cmentarzyska w trakcie badań AZP w 1987 roku odkryto rozległą osadę wczesnośredniowieczną (Polanów, stan. 44, AZP 16–25/69).

Na zapleczu domniemanego grodziska w Polanowie (stan. 4), około 0,5 km na południe od skraju zabudowań Polanowa, na zachodnim stoku rzeki Grabowy, w sąsiedztwie dawnego cmentarza ewangelickiego, zlokalizowano w 1908 roku bogatą w materiały ceramiczne osadę (Polanów, stan. 7; por. Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 201). Penetracja archeologów koszalińskich w tym miejscu w roku 2004 potwierdziła występowanie licznych ułamków ceramiki wczesnośredniowiecznej.

Innym obiektem obronnym w rejonie Polanowa, o którym wspominałem, jest grodzisko wyżynne oznaczone jako Polanów stan. 10, zlokalizowane około 3,4 km na południowy wschód od skraju zabudowań Polanowa, w obrębie leśnej osady Racibórz Polanowski. Położone na grzbiecie wzniesienia o zarysie podkowiastym, niskich wałach wewnętrznych i stromych zewnętrznych pobudowanych w konstrukcji kamienno-ziemnej, grodzisko miało zewnętrzne stoki obłożone drobnymi otoczakami (Tabl. II: A).

Najstarszą wzmiankę o grodzisku wydaje się być informacja Ludwiga Giesebrechta ze Szczecina umieszczona w „Baltische Studien” w 1846 roku, a następnie wzmianki w opracowaniach grodzisk Roberta Behli z końca XIX wieku i Władysława Łęgi z lat 30. XX wieku. W trakcie badań weryfikacyjno-sondażowych grodzisk wczesnośred-

⁴² Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1288.

niowiecznych prowadzonych przez KAP UAM w Poznaniu w 1968 roku uzyskano kilkadziesiąt ułamków ceramiki, które pozwoliła wydatować stanowisko na X–XII wiek (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 202–205).

Jednym z ważniejszych rejonów politycznego osadnictwa lokalnego na terenie gminy Polanów był rejon wsi Żydowo i Kępiny, rozłożonych wokół rynny jeziora Kwiecko. W skład zespołu osadniczego wchodzi: grodzisko w Starym Bornem, gm. Bobolice (stan. 1), cmentarzyska kurhanowe w Żydowie (stan.: 8, 13, 14, 15) grupujące się na kilku wzgórzach wokół kotliny jeziora, cmentarzysko szkieletowe w Żydowie–Kępinach (stan. 6) oraz osady wczesnośredniowieczne w Żydowie (stan.: 3, 7, 17, 18, 24) odkryte podczas badań AZP.

Bardzo ważnym stanowiskiem w tym zespole osadniczym jest grodzisko Stare Borne (stan. 1), badane wykopaliskowo w latach 1967–1968 (Członkowski 1969a: 130–141). Pomimo że administracyjnie znajduje się w sąsiedniej gminie Bobolice, to jednak usytuowane jest bezpośrednio przy północno-zachodnim brzegu jeziora Kwiecko i rynny rzeki Radew, stanowiącej naturalne jej ujście z jeziora. Jest to typowo nizinny obiekt naturalnie broniony przez rzekę, jezioro i bagna. Jedynie od strony południowej, gdzie jest połączenie z łądem, znajdują się sztucznie wzniesione podwójne wały i dwie fosy, wydzielające obszerną przestrzeń międzywałową (Członkowski 1969b: 433).

Pierwsza wzmianka o tym obiekcie, wymienianym w starszej literaturze jako Kępsko i Żydowo, pow. Sławno, ukazała się w „Baltische Studien” w 1846 roku, następnie w „Monatsblätter” w: 1893, 1917, 1918 i 1924 roku oraz później u W. Łęgi w 1930 roku jako Żydowo i wreszcie u Kleista też jako Żydowo, stan. 11 (Kleist 1955: 36; Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 113). Nowe granice administracyjne powiatów, przebiegające nad jeziorem Kwiecko, spowodowały zmianę przynależności terytorialnej, a tym samym zmianę nazwy grodziska na stanowisko „Stare Borne”, pow. Koszalin.

W trakcie pierwszych badań powojennych, weryfikacyjno-powierzchniowych i sondażowych, prowadzonych przez KAP UAM w Poznaniu w 1962 i 1966 roku, określono chronologię obiektu na IX–X wiek (Olczak, Siuchniński 1968: 113). Stacjonarne badania wykopaliskowe w 1967 i 1968 roku prowadzone przez PP PKZ Oddział Warszawa (D. Członkowski) pozwoliły ustalić obecność kamiennego oblicowania zewnętrznej części wałów, co zapobiegało obsuwaniu się warstw ziemi, a także odsłoniły konstrukcję drewnianą w wałach. Stwierdzono też resztki spalonych słupów dębowych stanowiących pozostałości palisa-

dy stojącej na szczycie wzdłuż wałów. W czasie prac penetracyjnych i pogłębiania zamulonej Radwi w korycie rzeki odkryto, naprzeciw grodziska, pas żwiru i piasku, świadczący o usypaniu sztucznego brodu przez rzekę, niemal w rejonie bramy i wyjazdu z grodziska (Członkowski 1967: 44).

Obecność przeprawy mostowej z konstrukcjami drewnianymi przez rzekę Radew, na wysokości bramy grodu, stwierdzili archeolodzy z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu podczas badań podwodnych w 2005 roku (Tabl. II: B). Z otrzymanych analiz dendrochronologicznych wynika, że przeprawa mostowa mogła istnieć już w 938 roku, a prace remontowe i całkowitą odbudowę mostu przeprowadzono po 956 roku (Chudziak, Kaźmierczak, Niegowski 2009: 385). Na podstawie materiałów ceramicznych wydobytych w trakcie badań wykopaliskowych określono chronologię grodziska na IX i początek X wieku (Członkowski 1969b: 434). Wobec skromnych rezultatów badań wykopaliskowych problematyczną sprawą jest funkcja tego grodziska. Czy byłoby to grodzisko o znaczeniu refugialnym (schronieniowym), czy może był to obiekt pełniący również funkcję kultową? Zważywszy na sporą liczbę cmentarzysk kurhanowych wokół jezior Kwiecko i Żydowa oraz osad otwartych należy stwierdzić, że sieć osadnicza była tutaj znaczna. W obrębie takiej wspólnoty musiało być miejsce lokalnego kultu?

Źródła niemieckie z XIX wieku i starsza literatura polska przedmiotu mówią o znalezieniu na grodzisku w Żydowie lub koło Żydowa tzw. baby kamiennej. Była to płyta z szarego piaskowca przedstawiająca popiersie kobiety o formach proporcjonalnych i harmonijnych. Wyobrażenie to miało twarz owalną, wyraziście zaznaczone okrągłe oczy, nos, usta, uszy i wąską, długą szyję. Schematycznie zaznaczone były ramiona i górna część korpusu bez śladów szczegółowej obróbki (Behla 1888: 138; Łęga 1930: 422). Być może rzeźba pełniła funkcję bóstwa(?). Nie ma jednak pewności, czy ten obiekt należy łączyć z grodziskiem Stare Borne, ponieważ niektórzy autorzy uważają, że rzeźba mogła być znaleziona na grodzisku w Żydowie (stan. 10) lub przy grodzisku w obrębie kurhanów(?).

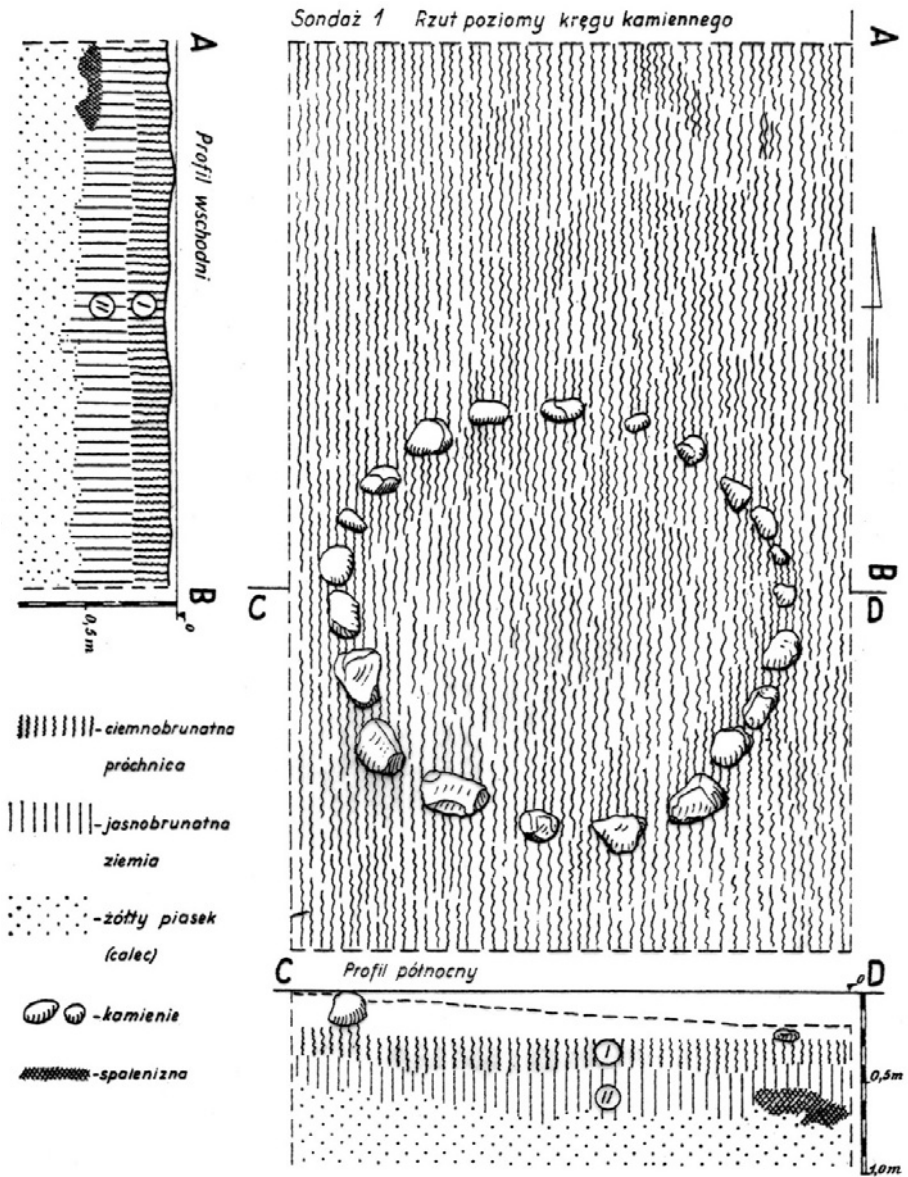
W skład zespołu osadniczego w tym rejonie wchodziły jeszcze inne obiekty odkryte na zboczach wzgórz wokół jeziora Kwiecko i na wyspie tegoż jeziora, a także na wzgórzu w pobliżu Jeziora Kamiennego. Naprzeciwko grodziska wczesnośredniowiecznego Stare Borne zlokalizowano trzy cmentarzyska kurhanowe (stan. 13, 14, 15), badane prawdopodobnie sondażowo przez Adolfa Stubenrauch'a ze Szczecina w 1918

i 1920 roku⁴³. Na wschodniej stronie jeziora Kwiecko również cmentarzysko kurhanowe (stan. 8, dawniej stan. 1). Powyżej niego stwierdzono rozległą osadę łużycką ze znalezionymi tam w 1966 roku dużymi żarnami korytkowymi (Członkowski 1967: 44). Na wyspie jeziora Kwiecko (Tabl. III: A) odkryto osadę z pozostałościami być może jakiegoś słowiańskiego ośrodka kultowego, poświadczonego odkrytym kręgiem kamiennym (Ryc. 20) i nieckowatymi zagłębieniami wypełnionymi spalenizną (Żydowo, stan. 3). Na podstawie ceramiki osadę na wyspie wydatowano na X–XII wiek (Ryc. 21A). Inną osadę (nr 7 według Kleista) spenetrował powierzchniowo von Kleist w 1939 roku nad jeziorem Kwiecko, usytuowaną około 0,4 km na północny zachód od grodziska (stan. 10). Na płaskim, nizinym, terenie nad jeziorem zebrano ponad 60 ułamków naczyń glinianych datowanych na IX–X wiek (Ryc. 22b) oraz kilkanaście ułamków ceramiki KPM (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 241).

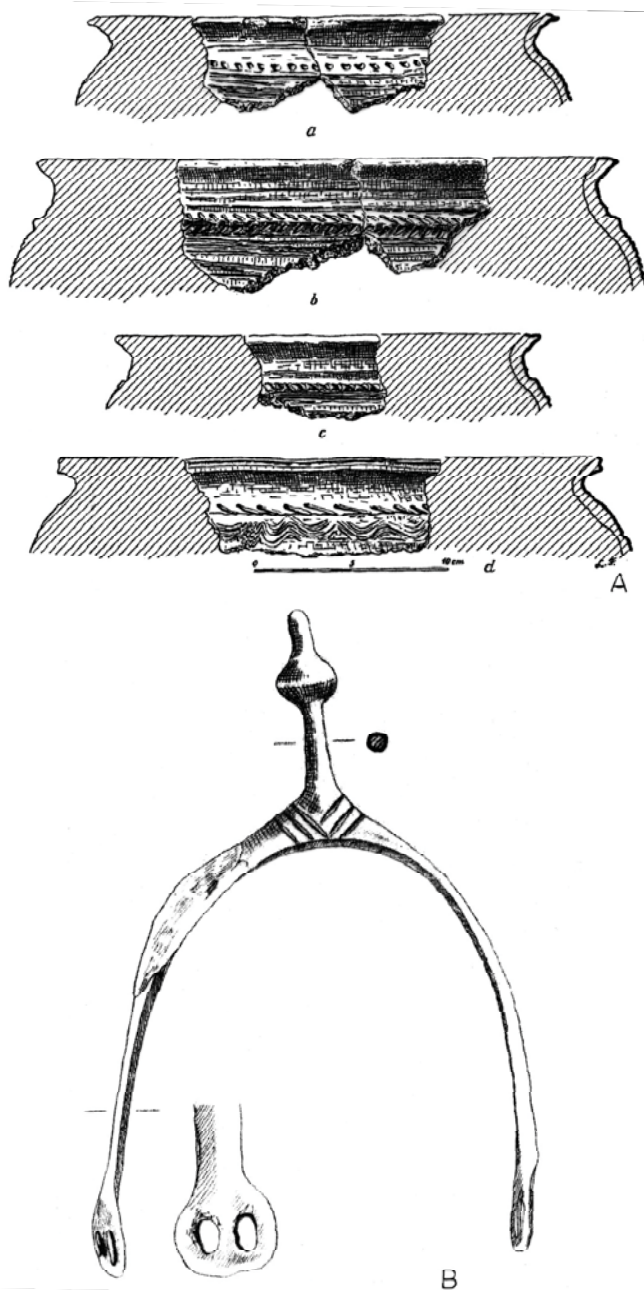
Wymieniane grodzisko w Żydowie (stan. 10) to obiekt wyżynny, cypłowaty, z wklęsłym majdanem, położony 1,55 km na południe od wsi Żydowo i około 0,6 km od szosy Żydowo–Kępiny, usytuowany na grzbiecie wysokiego wzniesienia otoczonego z trzech stron głębokimi jarami. Zbocza wałów obłożone są kamieniami polnymi. W trakcie badań powierzchniowych w latach 30. XX wieku von Kleist określił ceramikę z grodziska jako „środkowosłowiańską”, natomiast w czasie badań archeologów z KAP UAM w 1968 roku, chronologię grodziska określono ogólnie na okres wczesnego średniowiecza (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 259). W pobliżu grodziska usytuowanych jest też kilka kurhanów prostokątnych obwarowanych kamieniami o bliżej nieokreślonej chronologii, chociaż niewątpliwie wydaje się, że mogą one pochodzić z wczesnego średniowiecza.

Najlepiej rozpoznany obiekt archeologiczny w obrębie Żydowa jest cmentarzysko kurhanowe (stan. 8) położone 1,5 km na południowy zachód od wsi i około 0,25 km na wschód od jeziora Kwiecko. W latach 1920–1921 zarejestrowano tam 17 kurhanów czworobocznych i okrągłych o konstrukcji kamienno-ziemnej. Ponowna i szczegółowa inwentaryzacja tego stanowiska w 1966 roku wykazała obecność 22 kurhanów o różnym stopniu zachowania. Pierwsze badania sondazowe na jednym kurhanie prowadził tutaj pastor ze Świeszyna G. Magdalinski w 1920 roku i wydobyl półwytwory krzemienne, fragment naczynia wczesnośredniowiecznego oraz stwierdził bruki kamienne

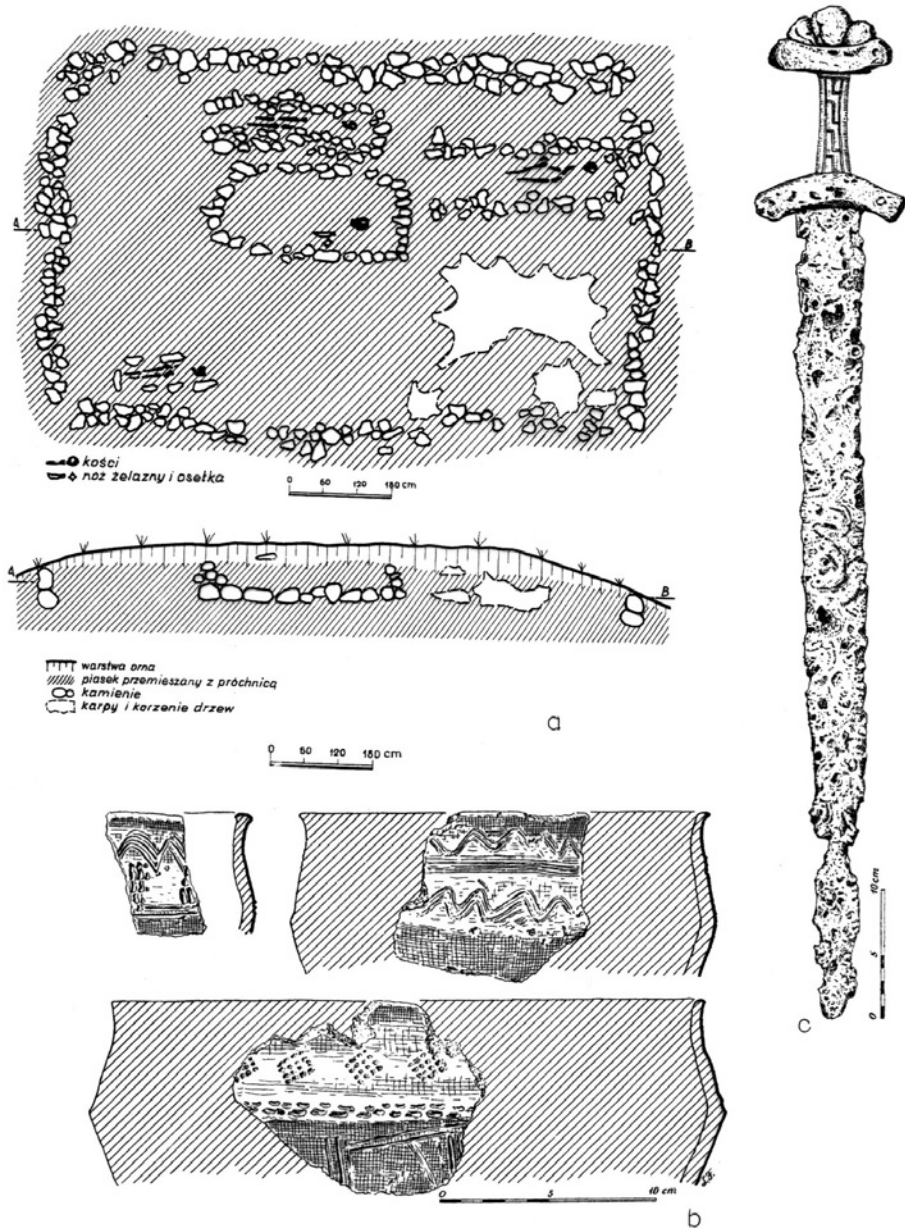
⁴³ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie,teczka nr 1417/S.

Ryc. 20. Żydowo, gm. Polanów, stan. 3. Rzut poziomy kręgu kamiennego i profile sondazy z osady wczesnośredniowiecznej. Według Olczak, Siuchniński 1971: 239

Ryc. 21. Żydowo, gm. Polanów, stan. 3. Legenda: A – wybór ceramiki z osady wczesno-średniowiecznej, B – ostroga wikińska z brązu. Według Olczak, Siuchniński 1971: 238 (A) i archiwum Muzeum w Koszalinie (B)

Ryc. 22. Obiekty zabytkowe z wczesnego średniowiecza. Legenda: a – Żydowo, stan. 1, kurhan nr 11, b – Żydowo, stan. 7, ceramika, c – Żydowo (Kępiny), stan. 6, miecz żelazny. Według Olczak, Siuchniński 1971: 241, 243 (b, c)

wewnątrz kopca (Magdalinski 1924). Ponowne badania na cmentarzysku przeprowadził Adolf Stubenrauch w 1921 roku, który w kurhanie nr 15 odkrył dwa szkielety wyposażone w kabłączki skroniowe (Kleist 1955: 35, Taf. 29: 4). W czasie badań wykopaliskowych kilku kurhanów przeprowadzonych przez D. Członkowskiego w latach 1966 i 1968 odkryto pochówki szkieletowe na brukach, wyposażone również w: srebrne kabłączki skroniowe, noże, osełki, przęśliki, naczynia i luźną ceramikę datujące całe cmentarzysko na XI–XII wiek (Ryc. 22a). Według danych archiwalnych oraz badań wykopaliskowych D. Członkowskiego, z nasypów kurhanów wydobyto także ułamki naczyń KŁŻ (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 244). Po badaniach archeologicznych obiekty kurhanowe na cmentarzysku zrekonstruowano i przygotowano do zwiedzania (Tabl. III: B).

Przy tej okazji należy jeszcze wymienić kilka stanowisk z cmentarzyskami kurhanowymi o czworobocznych i kopulastych obrysach, które w ostatnich latach zlokalizowano w lasach wokół Żydowa, Chocimina i Wietrzna (Tabl. IV: A). Niektórzy badacze uważają, że konstrukcja czworoboczna kurhanów, których dużą liczbę stwierdzono na tych stanowiskach, a także na cmentarzyskach odkrytych w początkach XXI wieku w rejonie Porostu, gm. Bobolice (Skrzypek 2004: 236–240; Borkowski 2006: 71), wywodzi się ze środowiska skandynawskiego. Inni skłonni są poszukiwać takich zwyczajów sepulkralnych u południowego odłamu Słowian Zachodnich (Zoll-Adamikowa 1988: 198). Uważa się, że forma czworoboczna mogiły swój początek bierze z formy domów drewnianych u Słowian (Łosiński 1998: 478–479).

Rozpatrując w dalszym ciągu zagadnienie cmentarzysk na terenie gminy Polanów, uważa się, że z grodziskiem w Żydowie (stan. 10) łączy się cmentarzysko szkieletowe odnotowane w literaturze jako Żydowo, stanowisko 6. Cmentarzysko położone jest około 1,5 km na południe od grodziska i około 0,6 km od osady Kępiny. Tutaj, na łagodnym południowym zboczu rozległego wzniesienia, przypadkowo natrafiono w 1898 roku na dwa szkielety i miecz żelazny typu „Z”, według Żaka o długości 78 cm, określane jako miecz wikiński (Ryc. 22c). Rękojeść miecza okrażona jest srebrnym drutem, natomiast głowica pokryta złotą blachą (Nadolski 1954: 154; Żak 1960: 336–337). Ten niezwykle zabytek po odkryciu przekazał do Muzeum w Szczecinie niejaki Langbein. Dzisiaj miecz znajduje się w zbiorach *Kulturhistorisches Museum Stralsund* (Muzeum Historyczne w Stralsundzie, Niemcy)⁴⁴.

⁴⁴ Katalog zbiorów Muzeum Historycznego w Stralsundzie, archiwum autora.

Innym zabytkiem wikińskim na omawianym terenie jest zdobiona brązowa ostroga z guzami na kolcu i zreperowanym miejscu pęknięcia. Została ona znaleziona w Wietrznie przed 1937 rokiem w nieznanach okolicznościach (Kleist 1955: 36). Kopia niegdyś znajdowała się w Muzeum w Darłowie, obecnie w Koszalinie, natomiast oryginał prawdopodobnie zaginął⁴⁵.

Obecność zabytków skandynawskich na Pomorzu Środkowym nasywa pytania: Czy Skandynawowie tworzyli tutaj jakieś skupiska rzemieślniczo-handlowe? Czy też istniały grupy wojownicze współdziałające z miejscowymi elitami? Być może względnie dużą liczbę ozdób pochodzenia skandynawskiego w skarbach srebrnych w okolicach Sławna, Słupska, Koszalina i Kołobrzegu (Kiersnowscy 1959: 48, 65, 76, 94, 96, 97, 117) należy uznać za ważne dowody na bezpośrednie kontakty pomorsko-skandynawskie (Duczko 2000: 33–34; Stanisławski 2008: 16–17). Bezdyskusyjnych dowodów osiedlenia się Skandynawów na Pomorzu dostarczyły wieloletnie badania wykopaliskowe na cmentarzysku w Świelubiu i grodzisku w Bardach w powiecie kołobrzeskim (Skrzypek 2007: 114, 118).

Nieliczne pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego na terenie gminy Polanów von Kleist zarejestrował jeszcze w okresie międzywojennym w rejonie wsi Rosocha i Sowinko, a w okresie powojennym archeolodzy koszalińscy zlokalizowali rozległą osadę w pobliżu wsi Wielin (stan. 1). W miejscowości Rosocha (stan. 7) przed 1936 rokiem znaleziono ułamki ceramiki datowane na IX–X wiek, które przekazano do Muzeum w Darłowie, obecnie znajdują się w Muzeum w Koszalinie (Kleist 1955: 33). Natomiast w Sowinku miano rozkopać grób kurhanowy, w którym znaleziono fragmenty przedmiotów z brązu⁴⁶.

W latach 80. XX wieku na osadę wielokulturową obejmującą około 2 ha natrafiono we wsi Wielin, pomiędzy szosą z Polanowa a Jeziorem Trzczańskim, około 150 m od południowego skraju wsi Wielin. W trakcie badań ratowniczych prowadzonych w 1985 roku pozyskano wiele ułamków naczyń datowanych na IX–XII wiek, a także ułamki naczyń KPM⁴⁷.

Zabytkiem z przełomu okresu wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego jest kamień górny żaren rotacyjnych zlokalizowany w 2001 roku w Polanowie przy ul. Sławieńskiej, wykorzystywany jako „akcent wiejskiej kultury” w ogródku przydomowym (Ryc. 23)⁴⁸.

⁴⁵ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1094/S.

⁴⁶ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1104/Ko.

⁴⁷ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1094/S.

⁴⁸ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 409/S.

Ryc. 23. Polanów, ul. Sławieńska. Widok na ogród przydomowy z wyeksponowanym wczesnośredniowiecznym żarnem rotacyjnym. Fot. I. Skrzypek

Metrykę późnośredniowieczną, nie wcześniejszą niż XIII wiek, ustalono też dla gródka strażniczego w Kraju. Usytuowany bezpośrednio przy południowo-wschodnim brzegu Jeziora Zamkowe, przy pałacu w parku rysuje się jako pierścieniowate stożkowate wywyższenie o wklęsłym majdanie (Tabl. IV: B). Obiekt ten, bez śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego, figurował w literaturze przedmiotu

i archiwach jako grodzisko wczesnośredniowieczne (Rosenow 1924: 316). W czasie badań weryfikacyjno-sondażowych grodzisk prowadzonych w 1968 roku stanowisko to skreślono z rejestru grodzisk wczesnośredniowiecznych i zweryfikowano jako grodzisko późnośredniowieczne (Łosiński, Olczak, Siuchniński 1971: 262–263).

Zakończenie

Na zakończenie przedstawionego stanu odkryć i badań archeologicznych na terenie gminy Polanów należy jeszcze wymienić znalezisko łodzi-dłubanki wydobytej w 1974 roku przez klub pletwonurków „Atlantyda” z Koszalina w jeziorze Morskie Oko w okolicach Rekowa, niedaleko rzeki Radew. Wydobyta łódź o długości 3,32 m i szerokości 0,57 m oraz wysokości 0,44 m (Ryc. 24) jest egzemplarzem płaskodennym, wykonanym z pnia sosnowego, z jedną grodzią umieszczoną bliżej rufy. Łódź została wydatowana ogólnie na XVIII–XIX wiek (Ossowski 1999: 209). Obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Ziemi Wałeckiej w Wałczu jako depozyt Muzeum Regionalnego w Darłowie⁴⁹. Łodzie wykonane z jednego pnia drzewa stanowią jedno z pierwszych narzędzi służących człowiekowi do użytkowania przestrzeni wodnych.

Oceniając w skrócie mikroregion osadniczy dorzecza górnej i środkowej rzeki Grabowy w obszarze gminy Polanów, na podstawie dotychczasowych znalezisk archeologicznych i skromnych badań wykopaliskowych, należy zauważyć dość wyraźne skupienia osadnictwa z różnych okresów pradziejów i wczesnego średniowiecza w obrębie jezior Kwiecko i Kamienne w pobliżu Żydowa, w rejonie Polanowa, Kępin, Gołogóry, Naclawia i Rosochy. Taki stan rzeczy jest wypadkową atrakcyjności środowiska naturalnego i odzwierciedleniem aktywności wielu populacji ludzkich od co najmniej VIII tysiąclecia p.n.e. do przełomu XII/XIII wieku. Jest jeszcze bardzo wiele luk w próbie rekonstrukcji osadnictwa archeologicznego na terenie gminy Polanów spowodowanych brakiem stacjonarnych badań wykopaliskowych na wielu obiektach widocznych w krajobrazie kulturowym Ziemi Polanowskiej (grodziska, cmentarzyska kurhanowe i zapewne obiekty megalityczne). Mogą one być bardzo wartościowe w problematyce naukowo-badawczej dla archeologii Pomorza Środkowego.

⁴⁹ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum w Koszalinie, teczka nr 1664/S.

Ryc. 24. Rekowo, gm. Polanów. Łódź-dłubanka z XVIII–XIX wieku. Fot. Archiwum Muzeum w Koszalinie

Bibliografia

- BAGNIEWSKI Z. 1996. *Mezolit Pojezierza i Równiny Drawskiej*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe UW.
- BEHLA R. 1888. *Die Vorgeschichtlichen Rundwälle im östlichen Deutschland*, Berlin: Asher.
- BLAJER W. 1982. Pomorskie naramienniki i nagolenniki z tarczkami spiralnymi, *Materiały Zachodniopomorskie* 25(1979): 53–83.
- BLAJER W. 1984. *Die Arm- und Beinbergen in Polen*, München: Verlag CH. Beck'sche.
- BLAJER W. 1990. *Skarby z wczesnej epoki brązu na ziemiach polskich*, Wrocław: Ossolineum.

- BLAJER W. 1992. Ze studiów nad skarjami okresu halsztackiego w Polsce, [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, S. Czopek (red.). Rzeszów: Wydawnictwo MO, 103–110.
- BLAJER W. 1999. *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- BLAJER W. 2001. *Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- BOLLNOW H. 1937/1938. Der Hortfund von Sydow Kr. Schlawe, *Beiheft zum Erwerbungs- und Forschungsbericht 1937, Sonderdruck aus Monatsblätter* 51/52.
- BORKOWSKI J. 2006. Opracowanie mapy sytuacyjno-wysokościowej dla stanowiska archeologicznego na przykładzie cmentarzyska kurhanowego w miejscowości Porost, woj. zachodniopomorskie, [w:] *Nie tylko archeologia. Księga poświęcona pamięci Eugeniusza "Gwidona" Wilgockiego*, E. Cnotliwy, A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński (red.). Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Szczecinie, 69–78.
- BUGAJ M. 2005. Ośrodki produkcji mieczy antenowych w Polsce, *Przegląd Archeologiczny* 53: 87–142.
- BUKOWSKI Z. 1998. *Pomorze w epoce brązu w świetle dalekosiężnych kontaktów wymiennych*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- CHUDZIAK W., KAŹMIERCZAK R., NIEGOWSKI J. 2009. Z badań nad wczesnośredniowiecznym zespołem osadniczym w Starym Bornem na Pomorzu Środkowym, [w:] *Acta Archeologica Pomoronica*, III, cz. 1. *Od epoki kamienia do okresu wczesnośredniowiecznego*, A. Janowski, K. Kowalski, S. Słowiński (red.). Szczecin: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich Oddział w Szczecinie, 383–393.
- CIOŁEK R. 2001. *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Warszawa: Institute of Archeology, Warsaw University.
- CZEBRESZUK J., KOZŁOWSKA-SKOCZKA D. 2008. *Sztylety krzemienne na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie.
- CZERNIAK L. 1994. *Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- CZŁONKOWSKI D. 1967. Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych na terenie Żydowa pow. Sławno w rejonie powstającej elektrowni wodnej w lecie 1966 roku, [w:] *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w 1966 roku*, Koszalin: Wydawnictwo WKZA, 43–47.
- CZŁONKOWSKI D. 1969a. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych grodziska nad Radwią Stare Borne pow. Koszalin stanowisko 1, w latach 1967 i 1968, [w:] *Sprawozdanie z badań archeologicznych prowadzonych na terenie woj. koszalińskiego w latach 1967–1968*, F. J. Lachowicz (red.). Koszalin: Wydawnictwo WKZA, 130–141.
- CZŁONKOWSKI D. 1969b. Badania wykopaliskowe grodziska Stare Borne, pow. Koszalin, *Wiadomości Archeologiczne* 34(3–4): 421–434.
- DUCZKO W. 2000. Obecność skandynawska na Pomorzu i słowiańska w Skandynawii we wczesnym średniowieczu, [w:] *Salsa Colbergiensis – Kołobrzeg w średniowieczu*, L. Leciejewicz, M. Rębkowski (red.). Kołobrzeg: Le Petit Cafe, 23–44.
- EGGERS H.J., BOLLNOW H. 1935. Vor und Frühgeschichte des Kreises Bublitz, *Unser Pommerland* 20(3–4): 100–116.

- EGGERS H.J., GIESEN G. 1938. Vorgeschichte, *Unverkäuflicher Sonderdruck aus „Der Kreises Rummelsburg“*, 1–14, Taf. 9–35.
- FOGEL J. 1979. *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. Broń zaczepna*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- FOGEL J. 1988. „Import” nordyjski na ziemiach polskich u schyłku epoki brązu, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- GALIŃSKI T. 1992. *Mezolit Pomorza*, Szczecin: Muzeum Narodowe.
- GARDAWSKI A. 1979. Kultura łużycka środkowej epoki brązu na Pomorzu, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. IV. *Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.). Wrocław: Ossolineum, 69–72.
- GEDL M. 1989. Wczesnobrązowe kultury północno-zachodniej Polski, [w:] *Pradzieje ziem polskich*, t. I: *Od paleolitu do środkowego okresu lateńskiego*, cz. 2: *Epoka brązu i początki epoki żelaza*, J. Kmieciński (red.). Warszawa–Łódź: PWN, 425–429.
- GEDL M. 1990. Początki i zróżnicowanie regionalne kultury łużyckiej na Pomorzu, [w:] *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, T. Malinowski (red.). Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, 25–51.
- HOFFMANN M. 1982. *Kultura pomorska na terenie byłego powiatu Sławno* [maszynopis pracy magisterskiej w Muzeum w Koszalinie].
- JANKOWSKA D. 1980. *Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu Środkowym. Grupa łupawska*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- JANKOWSKA D. 1990. *Spółeczności strefy południowo-zachodniobałtyckiej w dobie neolityzacji*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- KERSTEN K. 1958. *Die Funde der Älteren Bronzezeit*, Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.
- KLEIST D. VON 1955. *Die urgeschichtlichen Funde des Kreises Schlawe*, Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte.
- KLEIST D. VON 1969. Die steinzeitlichen Funde des Kreises Schlawe, [w:] *Pommersche Funde und Ausgrabungen aus den 30-er und 40-er Jahren*, H.J. Eggers (red.). Hamburg: Hamburgisches Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte, 100–104.
- KOBUSIEWICZ M. 1999. *Ludy zbieracko-łowieckie północno-zachodniej Polski*, Poznań: Wydawnictwo PTPN.
- KOGLIN E. 1939. *Was eine Ostpommersche Kleinstadt erzählt*, Stettin: Saunier.
- KONDRACKI J. 1980. *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa: PWN.
- KOSTRZEWSKI J. 1958. *Kultura łużycka na Pomorzu*, Poznań: PWN.
- KOSTRZEWSKI J. 1966. *Pradzieje Pomorza*, Wrocław: Ossolineum.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA A. 1979. Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach polskich. Kultury kregu naddunajskiego, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, W. Hensel, T. Wiślański (red.). Wrocław: Ossolineum, 19–157.
- KUŚNIERZ J. 1998. *Die Beile in Polen III (Tüllenbeile)*, Stuttgart: F. Steiner.
- KWAPIŃSKI M. 1999. *Korpus kanop pomorskich*, cz. I: *Pomorze*, Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- LABUDA G. 1969. Dzieje polityczne (VI–XII wiek), [w:] *Historia Pomorza*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 303–326.
- LECIEJEWICZ L. 1970. Kształtowanie się stosunków gospodarczych i politycznych w basenie Bałtyku we wczesnym średniowieczu, *Zapiski Historyczne* 35(2): 7–21.

- ŁĘGA W. 1930. *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk*, t. 1, Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- ŁOSIŃSKI W. 1982. *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI–X wiek)*, Wrocław: Ossolineum.
- ŁOSIŃSKI W. 2008. *Pomorze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studia archeologiczne*, Poznań: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.
- ŁOSIŃSKI W., OLCZAK J., SIUCHNIŃSKI K. 1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. IV: *Powiat Sławno*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- ŁOWMIAŃSKI H. 1963. *Początki Polski*, t. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- MACHAJEWSKI H. 1992. *Z badań nad chronologią dębczyńskiej grupy kulturowej w dorzeczu Parsęty*, Poznań.
- MACHAJEWSKI H. 2003. Dorzecze Łeby u schyłku starożytności II/I w. p.n.e.–V/VI w. n.e., *Biuletyn Historyczny* 23: 140–157.
- MACHNIK J. 1979. Krag kultury ceramiki sznurowej, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. II: *Neolit*, W. Hensel, T. Wiślański (red.). Wrocław: Ossolineum, 337–411.
- MAGDALINSKI G. 1924. Das wendische bei Sydow, *Monatsblätter* 37/38: 28–29.
- MAGDALINSKI G. 1930. Hinterpommern urgermanisch, *Unsere Heimat* 5: 1–2.
- MALINOWSKI T. 1969. *Obrządek pogrzebowy ludności kultury pomorskiej*, Wrocław: Ossolineum.
- MALINOWSKI T. 1979. *Katalog cmentarzysk kultury pomorskiej*, t. 1, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1981a. *Katalog cmentarzysk kultury pomorskiej*, t. 2, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1981b. *Katalog cmentarzysk kultury pomorskiej*, t. 3, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- MALINOWSKI T. 1990. Podstawy wyróżnienia kultury pomorskiej, [w:] *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, T. Malinowski (red.). Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
- NADOLSKI A. 1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI, XII wieku*, Łódź: Ossolineum.
- OLCZAK J., SIUCHNIŃSKI K. 1968. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. II, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- OSSOWSKI W. 1999. *Studia na łodziach jednopiennymi z obszaru Polski*, Gdańsk: Wydawnictwo „Morpheus”.
- POKLEWSKI T. 1961. *Misy brązowe z XI, XII i XIII wieku*, Łódź: Ossolineum.
- RĄCZKOWSKI W. 2002. Diether-Dennies von Kleist. Archeolog-amator, a nauka i ochrona dziedzictwa archeologicznego w Niemczech w okresie międzywojennym, [w:] *Sławno i Ziemia Sławińska. Historia i kultura*, t. I, W. Łysiak (red.). Poznań: Wydawnictwo „Eco”, 35–47.
- RĄCZKOWSKI W. 2003. Wobec mitu naukowego: gród wczesnośredniowieczny w interpretacji archeologicznej, *Biuletyn Historyczny* 23: 173–188.
- SCHINDLER R. 1940. *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im Raum der unteren Weichel auf Grund der Tongefässe*, Leipzig: Rabitzsch.
- SITUS H. 1931. Vorgeschichtliches aus Köslin, *Unser Pommerland* 16(11/12): 414–417.
- SIUCHNIŃSKI K. 1961. Wyroby z krzemienia pasiastego na Pomorzu Zachodnim, *Materiały Zachodniopomorskie* 7: 9–22.

- SIUCHNIŃSKI K. 1969. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. I: *Katalog źródeł archeologicznych*. Szczecin: Muzeum Pomorza Zachodniego.
- SIUCHNIŃSKI K. 1972. *Klasyfikacja czasowo-przestrzenna kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, cz. II: *Opracowania analityczne*, Szczecin: Muzeum Pomorza Zachodniego.
- SKRZYPEK I. 1971. Czasy najdawniejsze, [w:] *Dzieje Ziemi Miasteczkiej*, H. Rybicki (red.). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 26–51.
- SKRZYPEK I. 1998a. Miscellanea archeologiczne, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 22: 261–294.
- SKRZYPEK I. 1998b. Materiały archeologiczne ludności kultury łużyckiej i pomorskiej z woj. koszalińskiego, *Pomorania Antiqua* 17: 143–186.
- SKRZYPEK I. 1999. Skarb brązowy ludności kultury łużyckiej z miejscowości Karsina, gm. Polanów, pow. Koszalin, *Materiały Zachodniopomorskie* 45: 95–129.
- SKRZYPEK I. 2001a. Zarys dziejów kolekcjonerstwa i początki tworzenia muzeów w prowincji pomorskiej w XIX i pierwszej połowie XIX wieku, *Stargardia* 1: 119–154.
- SKRZYPEK I. 2001b. Nie odzyskany skarb!?, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 23: 169–183.
- SKRZYPEK I. 2003. Powstanie i działalność Verein für Heimatkunde und Heimatschutz zu Köslin w latach 1910–1945, [w:] *Koszalin i Ziemia Koszalińska. Historia i kultura*, W. Łysiak (red.). Koszalin: Wydawnictwo Muzealne w Koszalinie, 87–116.
- SKRZYPEK I. 2004a. Z najdawniejszych dziejów gminy Postomino, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno. Fundacja „Dziedzictwo”, 35–74.
- SKRZYPEK I. 2004b. Nowe odkrycia archeologiczne na Pomorzu Środkowym, *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 24: 229–256.
- SKRZYPEK I. 2005. Archeologia gminy Malechowo, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. IV: *Gmina Malechowo*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 31–91.
- SKRZYPEK I. 2007. Badania archeologiczne gminy Dygowo, [w:] *Dygowo i okolice. Szkice z dziejów wsi pomorskiej*, A. Chłudziński (red.). Dygowo–Gdynia: Region, 71–120.
- SKRZYPEK I. 2008. Najdawniejsze dzieje gminy Sławno, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. VII: *Gmina Sławno*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 109–183.
- SKRZYPEK I. 2009. Osadnictwo archeologiczne gminy Sianów, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, t. VIII: *Gmina i miasto Sianów*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.). Sianów–Sławno: Fundacja „Dziedzictwo”, 21–82.
- SPROCKHOFF E. 1937. *Jungbronzezeitliche Hortfunde Norddeutschlands (Periode IV)*, Mainz: Romisch-Germanisches Zentralmuseum.
- SPROCKHOFF E. 1956. *Jungbronzezeitliche Hortfunde der Südzone des Nordischen Kreises: Periode V*, Mainz: Romisch-Germanisches Zentralmuseum.
- STANISŁAWSKI B. 2009. Sztuka wikińska u ujścia Odry, [w:] *Trzebiatów – spotkania pomorskie 2008*, J. Kochanowska (red.). Pruszcz Gdański, Trzebiatów: Trzebiatowski Ośrodek Kultury, 12–24.
- TYMIENIECKI K. 1951. *Ziemie polskie w starożytności. Ludy i kultury najdawniejsze*, Poznań: PTPN.

- TYNIEC A. 1990. Bransolety nerkowate z młodszej epoki brązu, cz. I. Materiały. *Materiały Zachodniopomorskie* 33(1987): 49–146.
- WALTER E. 1918. Über Altertümer und Ausgrabungen in Pommern im Jahre 1917, *Monatsblätter* 7/8: 29–30.
- WIERZICKI J. 1999. *Łupawski mikroregion osadniczy ludności kultury pucharów lej-
kowatych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- WOŁĄGIEWICZOWIE M.D. I R. 1963. Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu
n.e., *Materiały Zachodniopomorskie* 9: 9–166.
- WOŁĄGIEWICZ R. 1981. Kultura oksywska i wielbarska, [w:] *Prahistoria ziem polskich*,
t. V: *Późny okres lateński i okres rzymski*, J. Wielowiejski (red.). Wrocław: Ossoli-
neum, 135–178.
- ZOLL-ADAMIKOWA H. 1988. Przyczyny i formy recepcji rytuału szkieletowego u Słowian
nadałtyckich we wczesnym średniowieczu, *Przegląd Archeologiczny* 35: 183–229.
- ŻAK J. 1960. Problem pochodzenia mieczów tzw. „wikińskich” na ziemiach zachodnio-
słowiańskich, głównie polskich, *Archeologia Polski* 4(2): 297–344.

Aus der Urgeschichte der Gemeinde Polanów/Pollnow

Zusammenfassung

Die natürlichen physiografischen Verhältnisse des Urtales der Grabow nutzten verschiedene Menschengruppen schon sehr früh. Die Umgebung des zauberhaften Städtchens Polanów, so wie der Regionen *Sydow*, *Neumühlenkamp*, *Breitenberg*, *Jatzingen*, *Kösternitz*, *Natzlaff* sind reich an archäologischen Funden, hauptsächlich entdeckt durch zufällige Funde im 19. und 20. Jh. Großen Verdienst an diesen Entdeckungen hatte in den 20-er und 30-er Jahren des 20. Jh. der Amateurarchäologe Diether von Kleist aus *Tychow*. 1967 und 1968 führte man Ausgrabungen an den frühmittelalterlichen Burg-ruinen in Hohenborn und in den Hügelgräbern aus der selben Zeit in *Sydow* durch, Standort I, 1966 u. 1968. Die Funde deuten auf die Besiedelung der Pollnowewr Erde in der Mittleren Steinzeit, Mesolith, hin.

Eine starke Besiedelung im Grabowtal und der Seenmulde bei *Sydow*, hat in der 3. Periode der Bronzezeit stattgefunden, bekanntgeworden durch die Funde in den Hügelgräbern bei *Natzlaff* (verschiedene Gefäße, Bronzeschwert, Armband und Ohrring). Jedoch erst in der Jüngeren und Jüngsten Periode (IV EB) und (V EB) der Bronzezeit (1000–650 v.u. Z.) fand eine sehr intensive Besiedelung der Gebiete durch Stämme der Lausitzer Kultur statt, worauf die Funde aus der Steinzeit hindeuten. Aus *Kösternitz* stammen die Funde von Waffen und Bronzeschmuck aus der V EB-Periode, ausgestellt in

den 30-er Jahren des 20. Jh. im Kösliner Museum. Aus *Sydow* stammen Bronzebeile mit Büchse und Ohr, so wie Schmuck (Museum Köslin).

Im Frühen Mittelalter ist die Ansiedlung slawischer Stämme sehr intensiv in *Alt Born*, *Pollnow* und *Sydow* und in der Nähe der Hügelgräberstätten (*Sydow*, Standorte 6 und 8), so wie in *Krangen*. Während der letzten archäologischen Untersuchungen in *Thorn*, entdeckte man im See *Kwiecko* eine Holzbrücke aus dem Jahre 956, die zur Siedlung *Alt Born* führte.

TABLICA I

A. Żydowo, gm. Polanów. Skarb przedmiotów brązowych (V EB).
Fot. I. Łukjaniuk

B. Karsina, gm. Polanów, stan. 7. Skarb przedmiotów brązowych
(Skrzypek 1999: 125)

TABLICA II

A. Polanów, stan. 10. Grodzisko wczesnośredniowieczne. Fot. I. Skrzypek

B. Żydowo, gm. Polanów. Widok na most-przeprawę przez rzekę Radek do grodziska Stare Borne, stan. 1. Fot. I. Skrzypek

TABLICA III

A. Żydowo, gm. Polanów. Wyspa na jeziorze Kwiecko - miejsce lokalizacji osady wczesnośredniowiecznej (stan. 3). Fot. I. Skrzypek

B. Żydowo, gm. Polanów, stan. 8. Zrekonstruowane kurhany wczesnośredniowieczne. Fot. I. Skrzypek

TABLICA IV

A. Chocimino, gm. Polanów, stan. 22. Rozległe pole kurhanowe odkryte w 2007 roku. Fot. I. Skrzypek

B. Krag, gm. Polanów, stan. 3. Średniowieczne grodzisko stożkowate. Fot. I. Skrzypek